

Program Evropske unije - Instrument za prepristupnu pomoć za Bosnu i Hercegovinu
Projekt "Podrška tematskim mrežama nevladinih organizacija" za Bosnu i Hercegovinu

ALTERNATIVNI IZVJEŠTAJ O STANJU PRAVA DJETETA U BOSNI I HERCEGOVINI ZA PERIOD 2012. - 2014.

Projekt finansira
Evropska unija

Projekt implementira NVO
"Naša djeca" Sarajevo

Finansijska i konsultativna podrška:

Nosilac aktivnosti:
NVO “Naša djeca” Sarajevo

Projekt realizira:
NVO mreža “Snažniji glas za djecu”

Projekt finansira Evropska unija
Delegacija Evropske unije u Bosni i Hercegovini
Skenderija 3a, 71000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina
Tel: (++387)(0) 33 254-700
Fax: (++387)(0) 33 666-037

Finansijska i konsultativna podrška:

“Ova publikacija je urađena uz finansijsku pomoć Evropske unije. Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost organizacije Naša djeca Sarajevo i ni u kom slučaju ne predstavlja stanovništva Evropske unije”.

**ALTERNATIVNI IZVJEŠTAJ O
STANJU PRAVA DJETETA U
BOSNI I HERCEGOVINI ZA
PERIOD 2012. - 2014.**

Sadržaj

Uvod	9
I OPĆE MJERE IMPLEMENTACIJE KONVENCIJE O PRAVIMA DJETETA	11
Ratificirani ključni međunarodni i regionalni instrumenti za ljudska / dječija prava.....	12
Usklađivanje i primjena zakona u skladu s Konvencijom o pravima djeteta	13
Strateški dokumenti u Bosni i Hercegovini	15
Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini 2008-2015.	16
Okvirna politika za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u Bosni i Hercegovini	16
Strategije u borbi protiv nasilja nad djecom (2012-2015)	16
Strategija suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini 2013-2015. i Akcioni plan implementacije	16
Standardizirani postupci u postupanju s djecom žrtvama i žrtvama svjedocima trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini	17
Koordinacija za praćenje ostvarivanja prava djeteta	17
Prikupljanje podataka o djeci u okviru nadležnih institucija	18
Adekvatni budžeti za djecu	18
Saradnja države sa NVO koje pružaju podršku djeci	20
Saradnja države s međunarodnim organizacijama koje mogu pružiti pomoć djeci u zemlji	20
Institucija Ombudsmena	21
Informisanje o Konvenciji o pravima djeteta	21
Izvještavanje Komitetu za prava djeteta Ujedinjenih nacija	22
Preporuke / zaključci	24
II OPĆI PRINCIPI	25
Poruka djece odraslima	28
Preporuke / zaključci	28
III GRAĐANSKA PRAVA I SLOBODE	29
Preporuke / zaključci	33
IV PORODIČNO OKRUŽENJE	35
Opći kapaciteti centara za socijalni rad	36
Usvojenje	38
Alternativni oblici brige o djeci bez roditeljskog staranja	39
Nevladine organizacije u podršci socijalnom sektoru	43
Djeca u konfliktnim razvodima	44
Nasilje nad djecom	45

Tjelesna kazna	45
Pravo na zaštitu od seksualnog iskorištavanja	47
Preporuke / zaključci	49
V ZDRAVSTVENA I SOCIJALNA ZAŠTITA	51
Zdravlje i zdravstvene usluge	54
Zdravlje adolescenata	58
Zloupotreba droga	59
Socijalna zaštita	60
Djeca s različitim oblicima poteškoća u razvoju	60
Standard života	63
Preporuke / zaključci	64
VI OBRAZOVANJE, SLOBODNO VRIJEME I KULTURNE AKTIVNOSTI	65
Zakonska regulativa u obrazovanju	67
Predškolski odgoj i obrazovanje	68
Osnovno i srednje obrazovanje	70
Inkluzivno obrazovanje	74
Djeca s teškoćama u razvoju	75
Djeca pripadnici romske nacionalnosti	77
Najteži oblici kršenja prava djeteta u obrazovanju	78
Ciljevi obrazovanja	80
Slobodno vrijeme, odmor i kulturne aktivnosti	81
Zaključci / preporuke	82
VII MJERE POSEBNE ZAŠTITE	85
Djeca migranti	87
Preporuke / zaključci	89
Djeca u oružanim sukobima	90
Preporuke / zaključci	90
Ekonomska eksploatacija i djeca s ulice	91
Preporuke / zaključci	93
Prodaja, trgovina i otmica djece	94
Preporuke / zaključci	95
Maloljetničko pravosuđe	96
Preporuke / zaključci	98
SPISAK SKRAĆENICA	100

Uvod

Bosna i Hercegovina, kao priznata članica Organizacije ujedinjenih nacija¹, dužna je osigurati svoj djeci zajamčena prava i slobode, neovisno o njihovoj rasi, boji kože, spolu, jeziku, religiji, nacionalnom ili socijalnom porijeklu, imovini, obrazovanju, položaju u društvu i drugim osobinama. Notifikacijom o sukcesiji 23. novembra 1993. godine, Bosna i Hercegovina preuzela je Konvenciju o pravima djeteta (u daljnjem tekstu: CRC) u svoj pravni poredak, čime je preuzela obavezu usklađivanja svog zakonodavstva s odredbama CRC i odgovornost za dosljedno provođenje odgovarajućih zakona. Međunarodni dokumenti koje je ratificirala Bosna i Hercegovina dio su pravnog sistema naše države, dio Ustava Bosne i Hercegovine, Ustava Federacije Bosne i Hercegovine i Ustava Republike Srpske te dio Statuta Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine. Široki obim prava sadržan u CRC daje mogućnost državama potpisnicama proširenje obima zaštićenih prava djeteta, kao što to nalazimo u razvijenim zemljama Evrope, ali i daje obavezu državama članicama da osiguraju zagaranirani minimum prava sadržan u Konvenciji o pravima djeteta.

Izvještaj u nastavku donosi pregled stanja dječijih prava u Bosni i Hercegovini, predstavljen po preporukama koje je Komitet za prava djeteta Ujedinjenih nacija dao nakon razmatranja kombiniranog drugog, trećeg i četvrtog izvještaja, koji je uputila Bosna i Hercegovina 2009. godine. Zaključne preporuke Komitet je usvojio i uputio Bosni i Hercegovini 2012. godine. Podaci predstavljeni u ovom izvještaju odnose se na 2012., 2013. i 2014. godinu.

Monitoring koji je prethodio izradi ovog izvještaja obavljale su organizacije članice mreže "Snažniji glas za djecu" za sljedeća područja:

- "Zdravo da ste", Banja Luka: Generalne mjere implementacije i Građanska prava i slobode;
- "Naša djeca", Zenica: Porodično okruženje i alternativni oblici brige o djeci;
- "Udruženje za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim licima", Banja Luka: Zdravstvena zaštita;
- "Svjetionik", Prijedor: Socijalna zaštita;
- "Naša djeca", Sarajevo, Obrazovanje i slobodno vrijeme djece;
- "Zemlja djece", Tuzla; Posebne mjere zaštite.

Monitoring je obavljen na osnovu revidiranog seta Indikatora za praćenje prava djeteta² u Bosni i Hercegovini.

¹ Bosna i Hercegovina postala je članicom Organizacije ujedinjenih nacija 6. aprila 1993. godine.

² Program Evropske unije, Indikatori za praćenje prava djeteta, Projekt *Podrška tematskim mrežama nevladinih organizacija za BiH*, Sarajevo, 2013. godina.

**Opće mjere implementacije
Konvencije o pravima djeteta**

U posljednjem dokumentu koji je Bosna i Hercegovina primila od UN Komiteta za prava djeteta (u daljnjem tekstu: Komitet) Komitet je na prvom mjestu podvukao potrebu implementiranja preporuka upućenih nakon podnošenja inicijalnog izvještaja o implementaciji Konvencije o pravima djeteta, a posebno onih preporuka koje se odnose na koordinaciju, porodično okruženje, usvojenje, zdravlje, socijalnu sigurnost i životni standard. U okviru poglavlja koje se odnosi na Opće mjere implementacije Konvencije o pravima djeteta date su i sljedeće preporuke³:

- Donošenje sveobuhvatnog Zakona o djeci na državnom nivou;
- Osiguravanje svih potrebnih resursa za implementaciju Akcionog plana za djecu 2011-2014. te preporuke da se Akcioni plan realizira s djecom i civilnim društvom;
- U smislu postizanja bolje koordinacije, Komitet preporučuje osiguravanje poštivanja dječijih prava na svim nivoima vlasti, pojačavanje koordinacijske uloge Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine i njegove uloge u zagovaranju za dječija prava i za osiguravanje resursa za implementaciju politika i programa u vezi s pravima djeteta;
- Ponavlja se preporuka da se usklade troškovi za zaštitu dječijih prava među entitetima kako bi se osigurao minimum socijalne i zdravstvene zaštite za svu djecu;
- Uspostavljanje procesa dodjeljivanja budžeta koji uzimaju u obzir potrebe djece, kao i implementaciju Konvencije o pravima djeteta, na svim nivoima vlasti, pravednu i transparentnu realizaciju tih budžeta i sisteme praćenja;
- Ponavlja se preporuka o obavljanju popisa stanovništva;
- Preporučuje se osiguranje kontinuiteta u radu i svih potrebnih resursa za Odjel za prava djeteta pri Ombudsmenu Bosne i Hercegovine i Ombudsmenu za djecu Republike Srpske;
- Povećati adekvatan i djeci prilagođen angažman medija u promociji prava djeteta;
- Komitet ponavlja raniju preporuku da država preuzme primarnu odgovornost za pružanje adekvatne i sistematične obuke i senzibilizacije profesionalaca koji rade s djecom ili za djecu (policijski službenici, parlamentarci, sudije, advokati, zdravstveni radnici, nastavnici, školska administracija i drugi profesionalci po potrebi);
- Komitet apelira na državu da osigura povoljnije uvjete rada, finansiranje i niže poreske stope za rad civilnog društva i nevladinih organizacija kako bi osigurala djeci bolje usluge;
- Država bi trebala ispitati i prilagoditi svoj zakonodavni okvir kako bi se spriječilo kršenje prava djeteta u institucijama koje rade na teritoriji države, kao i uspostaviti mehanizme za praćenje stanja u ovoj oblasti.

Stanje

Ratificirani ključni međunarodni i regionalni instrumenti za ljudska / dječija prava

Bosna i Hercegovina postigla je napredak u pogledu realizacije obaveza koje se odnose na usklađivanje domaćih zakona s Konvencijom o pravima djeteta i njena dva protokola, a koje su date u preporukama Komiteta za prava djeteta i u preporukama Vijeća Evrope i Evropske komisije. Do sada je provedena reforma u oblasti pravosuđa, posebno krivičnog zakonodavstva. Taj proces još nije u potpunosti završen.

³ Preporuke su date u obliku sažetog teksta iz dokumenta sa zaključnim razmatranjima UN Komiteta za prava djeteta, za kombinirani drugi, treći i četvrti izvještaj Bosne i Hercegovine, 2012. godina.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine pokrenulo je 2009. godine postupak pristupanja konvencijama koje se tiču zaštite prava djece, a čija je ratifikacija bila predviđena i Akcionim planom za djecu 2010-2014. Haška konvencija o međunarodnom ostvarivanju prava za izdržavanje porodice, Konvencija Vijeća Evrope o kontaktu koji se tiče djece, Konvencija Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe (Lanzarote konvencija) ratificirane su 2012. godine.

U toku su zagovaračke aktivnosti, koje dobro napreduju, za usvajanje trećeg protokola uz Konvenciju o pravima djeteta, tj. Opcionog protokola o komunikacijskim procedurama.

Usklađivanje i primjena zakona u skladu s Konvencijom o pravima djeteta

Jedan od najznačajnijih zakona donesenih u ovom izvještajnom periodu jeste Zakon o popisu stanovništva u Bosni i Hercegovini.⁴ U skladu s odredbama ovog Zakona obavljen je popis stanovništva u oktobru 2013. godine. Do trenutka pisanja ovog izvještaja (oktobar 2014. godine) nisu objavljeni rezultati popisa.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine načinilo je svoju prvu analizu usklađenosti domaćeg zakonodavstva s Konvencijom o pravima djeteta koja se odnosi na krivičnopravnu oblast i oblast socijalne zaštite. Ostale oblasti koje obuhvataju zdravstvenu i porodičnu zaštitu bit će analizirane u narednom periodu.⁵ Završene su i analize domaćih zakona u oblasti zaštite djece od seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja (usklađenost s Lanzarote konvencijom)⁶ i analiza domaćih zakona koji se odnose na djecu u pokretu⁷.

Analiza usklađenosti domaćih zakona s Lanzarote konvencijom pokazuje da postojeći pravni sistem zaštite djece od seksualne zloupotrebe i iskorištavanja u Bosni i Hercegovini nije usklađen s međunarodnim standardima niti je ostvarena harmonizacija unutar države.⁸ Uporedo s tim procesom treba uspostaviti institucionalni mehanizam za prevenciju, prepoznavanje i zaštitu djece od seksualnog nasilja. Ovaj mehanizam trebao bi uvezati i koordinirati rad svih institucija i ustanova u oblasti krivičnopravne zaštite, obrazovanja, zdravstvene, socijalne i porodične zaštite, uključujući i nevladine organizacije koje se bave pitanjima zaštite djece. Jačanje profesionalnih i materijalnih kapaciteta ovih subjekata, uz strukturirana i standardizirana pravila i procedure za postupanje u slučaju seksualne eksploatacije djece, stvorit će okruženje za adekvatnu pomoć i podršku djeci – od prevencije do intervencije.

Nekoliko nevladinih organizacija i Ombudsmen za djecu Republike Srpske aktivno su 2012. i 2013. godine zagovarali usklađivanje krivičnih zakona u entitetima s Lanzarote konvencijom.⁹

⁴ "Službeni glasnik BiH", br. 10/12, 7. 2. 2012. godine.

⁵ *Izvještaj o provođenju Akcionog plana za djecu Bosne i Hercegovine 2011-2014*, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine.

⁶ UG "Zdravo da ste" i "Zemlja djece" kroz projekt *Lanzarote konvencija u BiH*, koji finansira Evropska unija.

⁷ *Hoću da budem kao druga djeca*, Izvještaj o položaju djece u pokretu u BiH, "Zdravo da ste" i "Zemlja djece", koji je podržao "Save the Children International".

⁸ Detaljnije u *Pravnoj analizi usklađenosti nacionalnog zakonodavstva s Konvencijom o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe*. www.zdravodaste.org

⁹ Pored Ombudsmena za djecu Republike Srpske u proces zagovaranja aktivno su uključeni UG "Zdravo da ste", Banja Luka i "Zemlja djece", Tuzla.

Aktivnosti zagovaranja za usklađivanje domaćih zakona s Lanzarote konvencijom išle su u dva pravca. Prvi je bio je usmjeren na promjene Krivičnog zakona Republike Srpske, jer je ta procedura već bila u toku, a dostavljene su sljedeće preporuke:

- Povećati dobnu granicu na dobrovoljni pristanak na spolni odnos sa sadašnjih 14 na 16 godina;
- Pooštriti kazne protiv počinitelja ovih krivičnih djela;
- Zakonom utvrditi i dodatne mjere prema počiniocima ovih djela poslije izdržane kazne (liječenje – psihosocijalni tretman), uključujući i zabranu rada s djecom;
- Omogućiti žrtvi da pokrene sudski proces nakon što je dosegla punoljetstvo;
- Uspostaviti registar – bazu počinitelja ovih krivičnih djela, kako bi se počiniocima onemogućio rade s djecom u različitim institucijama, sportskim organizacijama, volonterskim akcijama i sl.
- Utvrditi dobnu granicu za seksualne odnose između djeteta, starijeg od 14 godina i punoljetne osobe. Naš prijedlog je bio da ta razlika može biti maksimalno pet godina.
- U oblasti dječije pornografije sankcionirati i sljedeća krivična djela:
 1. posjedovanje dječije pornografije;
 2. svjestan pristup dječijoj pornografiji putem informacijskih i komunikacijskih tehnologija.

Sredinom 2013. godine Narodna skupština Republike Srpske usvojila je Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srpske u smjeru pooštavanja kaznene politike za krivična djela silovanja i obljube nad nemoćnim licima te uvođenja novih krivičnih djela: “trgovina ljudima”, “trgovina maloljetnim licima”, “organizirane grupe ili zločinačka udruženja za izvršenje krivičnih djela trgovine ljudima i trgovine maloljetnim licima”. Krivični zakon dopunjen je i u dijelu “sigurnosnih mjera”. Proširen je broj mjera čime su uvedene mjere “zabrana približavanja i komunikacije s određenim licima” i “obavezan psihosocijalni tretman”, koje se mogu izreći počiniocima krivičnog djela s elementima nasilja, ako postoji opasnost ponavljanja ovakvog ili sličnih djela.¹⁰

I u Federaciji Bosne i Hercegovine preduzete su aktivnosti za usklađivanje Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine s Lanzarote konvencijom. Tako je krajem 2013. godine Klub parlamentarki Federalnog parlamenta organizirao sastanak – javno saslušanje – na temu “nasilje nad djecom”. Tom prilikom predstavnica udruženja “Zemlja djece” prezentirala je nacrt Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine koji je sačinjen u skladu s načelima Lanzarote konvencije. Predloženi nacrt Zakona jednoglasno je usvojilo ovo radno tijelo Parlamenta, uz zaključak da se on uputi u parlamentarnu proceduru, s tim da Klub parlamentarki bude njegov predlagač.

Zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini u vezi s kretanjem i boravkom stranaca i azilom zasnovano je na temeljnim principima konvencija Ujedinjenih nacija i Vijeća Evrope u pogledu zaštite maloljetnih osoba bez pratnje, kao jedne od kategorija djece u pokretu. U tom kontekstu potrebno je izmijeniti porodične zakone i ojačati materijalne, ljudske i finansijske kapacitete centara za socijalni rad u skladu s potrebama lokalne zajednice i obavezama i standardima preuzetim iz međunarodnih dokumenata.

Zakonska regulativa u oblasti socijalne zaštite na svim nivoima u Bosni i Hercegovini nije u potpunosti usklađena s evropskim standardima, niti je ujednačena na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine. Sistem socijalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine rascjepkan je na kantone, on je diskriminatoran i nefunkcionalan, zasnovan je na pripadnosti određenoj kategoriji korisnika socijalne zaštite, a ne na potrebama. Zbog toga je značajan broj djece¹¹ izvan sistema socijalne zaštite, iako se nalaze u stanju socijalne potrebe.

¹⁰ “Službeni glasnik RS”, br. 67/13.

¹¹ U Hercegovačko-neretvanskom kantonu nije donesen zakon o dječijoj zaštiti.

Dijete u normativnoj krivičnopravnoj zaštiti na državnom i entitetskom nivou, odnosno na nivou distrikta, ne tretira se kao osoba koja nije navršila osamnaest godina, već osoba do četrnaest godina. Osim toga, u Bosni i Hercegovini ne postoji normativni okvir za jedinstveno i usklađeno inkriminiranje trgovine ljudima na entitetskom nivou, što se reflektira na neujednačenu sudsku praksu i kaznenu politiku na svim nivoima pravosuđa u državi u domenu procesuiranja krivičnih djela koja se odnose na sve pojavne oblike trgovine ljudima. Djeca koja su žrtve krivičnih djela, ili se u krivičnom postupku pojavljuju u svojstvu svjedoka, ne uživaju jednak tretman i zaštitu pred sudovima usljed neujednačenog entitetskog normativnog okvira.

Aktivnosti na Analizi usaglašavanja bosanskohercegovačkog zakonodavstva s Konvencijom o pravima djeteta nastavit će se u narednom periodu i obuhvatat će oblasti porodičnog zakonodavstva, zdravstvenog osiguranja, obrazovanja i radnog zakonodavstva. U 2013. godini predviđena je završna faza izrade navedenog dokumenta.

Strateški dokumenti u Bosni i Hercegovini

Akcioni plan za djecu Bosne i Hercegovine 2011-2014. usvojilo je Vijeće ministara 13. jula 2011. godine. Plan uključuje opće ciljeve iznesene na Svjetskom samitu za djecu, posebno utvrđene preporuke Komiteta za prava djeteta (u cjelini zaključna razmatranja i preporuke Komiteta od 1. oktobra 2010. godine, a koje se odnose na primjenu dva fakultativna protokola uz Konvenciju) te ostalih komiteta Ujedinjenih nacija kojima je Bosna i Hercegovina podnijela izvještaje o implementaciji međunarodnih konvencija iz oblasti ljudskih prava i sloboda. Pored navedenog, uzeti su u obzir dokumenti relevantnih tijela Ujedinjenih nacija i evropskih tijela koji se odnose na zaštitu prava djece i njihovih porodica.

Uzimajući u obzir visoko rascjepkani administrativni sistem u Bosni i Hercegovini, ovaj Akcioni plan zagovara multidisciplinarni pristup i uključivanje svih potencijala u društvu u razvijanje dobro promišljene akcije kojom bi se unaprijedili uvjeti života i razvoja djeteta, što je preduvjet za jačanje položaja djeteta u Bosni i Hercegovini.

U strukturnom smislu ovaj dokument tretira jedan opći cilj, pravni okvir za njegovu realizaciju i posebne ciljeve i mjere definirane prema oblastima: zdravstvena zaštita, obrazovanje, socijalna zaštita, djeca iz ranjivih grupa i drugi oblici zaštite djece.

Posebni strateški ciljevi Akcionog plana za djecu su:

- Osigurati jednaku pravnu zaštitu za svu djecu usklađivanjem zakona i praksi u Bosni i Hercegovini u skladu s Konvencijom o pravima djeteta i harmonizirati sve propise koji se odnose na segment zaštite prava djeteta unutar same države;
- Unaprijediti zdravlje majke i djeteta poboljšanjem zdravstvene zaštite kroz mjere promocije, prevencije, liječenja i rehabilitacije, s naglaskom na razvoj primarne zdravstvene zaštite, kao i unapređenje savjetovanja i obrazovanja i pružanje usluga u vezi s planiranjem porodice;
- Svoj djeci pružiti jednaku mogućnost obrazovanja u skladu s njihovim interesima i sposobnostima;
- Osigurati veću dostupnost i kvalitet usluga socijalne i dječije zaštite uz ujednačavanje ostvarivanja prava na području cijele Bosne i Hercegovine;
- Osigurati posebne mjere zaštite, u skladu s Konvencijom Ujedinjenih nacija o pravima djeteta, koje se odnose na sljedeće kategorije: djeca i mladi s posebnim potrebama, djeca pripadnici nacionalnih manjina, posebno Romi, djeca izbjeglice i povratnici i djeca stranaca.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, uz konsultiranje s Vijećem za djecu Bosne i Hercegovine, pokreće i izradu Akcionog plana za djecu za naredni strateški period.

Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini 2008-2015.

Ovaj strateški dokument sadrži pregled stanja u obrazovnom sistemu, s posebnim osvrtom na resurse, nadležnosti i institucionalnu strukturu, upravljanje kvalitetom i inspekcijски nadzor, finansiranje u obrazovanju i školski menadžment. U Strategiji su istaknuti do sada provedeni procesi reformi u ovoj oblasti, kao i izazovi u okruženju i globalno.

Okvirna politika za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u Bosni i Hercegovini

Politika je usvojena u martu 2012. godine. Na osnovu ovog dokumenta usvojene su politike u oba entiteta kako bi bio ponuđen neophodan okvir za izradu strateških planova i daljnju stratešku alokaciju resursa. Dokumenti politike izrađeni su uz podršku UNICEF-a kao dio Programa za unapređenje društvene zaštite i inkluzije za djecu u Bosni i Hercegovini – SPIS, koji se provodi u partnerstvu s Evropskom unijom, Vladom Norveške, DFID-om i lokalnim NVO-ima.

Strategije u borbi protiv nasilja nad djecom (2012-2015)

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine usvojilo je u novembru 2012. godine državnu Strategiju za borbu protiv nasilja nad djecom za razdoblje od 2012. do 2015. godine. Strateški cilj je uspostavljanje multidisciplinarnog i održivog sistema za prijavljivanje i evidentiranje slučajeva nasilja nad djecom, adekvatan i održiv sistem podrške, finansiranja i prikupljanja podataka kako bi se unaprijedila prevencija zaštite djece žrtava nasilja u Bosni i Hercegovini te uspostavilo sigurno okruženje u kojem će biti ostvareno pravo svakog djeteta da bude zaštićeno od svih oblika nasilja. Nažalost, entitet Republika Srpska ovaj dokument nije prihvatio kao svoj strateški dokument.

Strategija suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini 2013-2015. i Akcioni plan implementacije

Ovaj strateški dokument fenomenu trgovine ljudima pristupa u širem i užem smislu. U prvom slučaju efikasna borba protiv trgovine ljudima posmatra se kao integralni dio nastojanja dosezanja standarda Evropske unije i njihove harmonizacije s *Acquis communautaire*, koji su postavljeni u preporukama Evropskog partnerstva i Izvještaja o napretku, kao i u Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju. Uža perspektiva za efikasnu borbu protiv trgovine ljudima posmatra se kroz fokus zaštite žrtava kojima se, nakon identifikacije i spašavanja iz lanaca trgovine ljudima, na svaki način trebaju pružiti odgovarajuća zaštita i pomoć, kako bi se osigurala njihova reintegracija i spriječila ponovna viktimizacija. Strategija je definirala i osnovne principe kojima će se voditi institucije vlasti i organizacije građanskog društva u provođenju aktivnosti suprotstavljanja trgovini ljudima, a to su: poštivanje ljudskih prava, nediskriminacija, učešće i odgovornost vlasti, interdisciplinarni i multisektorski pristup, zaštita prava djeteta, međunarodna i regionalna saradnja, uključivanje šire društvene zajednice, održivost i rodno senzibilni pristup.

Strategija je postavila pet strateških ciljeva: 1. Podrška; 2. Prevencija; 3. Procesuiranje; 4. Proaktivna zaštita i 5. Partnerstvo. Unutar svakog strateškog cilja razrađene su strateške mjere koje su konkretizirane, odnosno pragmatično razrađene Akcionim planom.

Standardizirani postupci u postupanju s djecom žrtvama i žrtvama svjedocima trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini

Pravila su usvojena kao obavezujući standard zaštite žrtava trgovine ljudima, državljanima Bosne i Hercegovine, i utvrđuju standarde rada koji se odnose na sprečavanje, postupak identifikacije, zaštitu i pomoć žrtvama i svjedocima iz Bosne i Hercegovine.

Strategija reintegracije povratnika po osnovu sporazuma o readmisiji koja definiira aktivnosti koje bi trebale osigurati uspješnu reintegraciju povratnika po osnovu sporazuma o readmisiji na svim nivoima, kroz kontinuirano jačanje zakonodavnog i institucionalnog okvira, koordinaciju svih resornih ministarstva i državnih organa / institucija na svim nivoima, razvijanje finansijskih mehanizama za održive programe reintegracije readmisiranih osoba i uspostavljanja sistema monitoringa i izvještavanja.

Strategija u oblasti migracija i azila i Akcioni plan za period 2012-2015. sveobuhvatan je dokument zasnovan na svim relevantnim pokazateljima i faktorima u oblasti migracija te na realnim, pouzdanim i objektivnim procjenama migracionih tokova i interesima Bosne i Hercegovine u ovom području. Ovi strateški dokumenti zasnovani su na međunarodnim dokumentima kojima se garantiraju i štite prava djece migranata.

Koordinacija za praćenje ostvarivanja prava djeteta

Obaveza praćenja implementacije Konvencije o pravima djeteta i izvještavanje o stanju u Bosni i Hercegovini u nadležnosti su Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine. Ranije (2002. godine) uspostavljen sistem praćenja stanja prava djeteta u Bosni i Hercegovini kroz Vijeće za djecu imao je pauzu u radu od pet godina. Međutim, podaci su se prikupljali od nadležnih entitetskih i kantonalnih ministarstava, institucija i organizacija zahvaljujući uposlenicima Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice. Vijeće za djecu ponovo je formirano nakon petogodišnje pauze. Mreža "Snažniji glas za djecu" vršila je u prethodnim godinama snažan pritisak na nadležne vlasti da se ponovo formira ovo tijelo. Članove Vijeća za djecu imenovali su odgovarajuća ministarstva i agencije, NVO-i i akademska zajednica. Ispred nevladinog sektora u Vijeću za djecu Bosne i Hercegovine imenovana su dva predstavnika mreže "Snažniji glas za djecu".

Vijeće za djecu će raditi na promociji i zaštiti prava djeteta, inicirati i aktivno učestvovati u izradi i monitoringu strateških, planskih i akcionih dokumenata iz oblasti prava djece u Bosni i Hercegovini, uspostavljati saradnju i koordinirati aktivnosti između svih nosilaca implementacije Akcionog plana za djecu Bosne i Hercegovine (2011-2014). Vijeće za djecu redovno će izvještavati Vijeće ministara o stanju, problemima i aktivnostima u oblasti prava djeteta u Bosni i Hercegovini, pripremati izvještaje, stručne analize, inicijative, preporuke i mišljenja u vezi s konkretnim mjerama i mogućim rješenjima za dobrobit djece i zaštitu njihovih prava koje će putem Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice dostavljati Vijeću ministara.

Vijeće za djecu uspostaviti će saradnju s Odjelom za praćenje prava djeteta u okviru Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine i Zajedničkom komisijom za ljudska prava, prava djeteta, mlade, imigraciju, izbjeglice, azil i etiku Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, uspostaviti će saradnju i partnerstva s domaćim i međunarodnim vladinim i nevladinim organizacijama i akademskom zajednicom koji se bave promocijom i zaštitom prava djece te sudjelovati u svim projektima iniciranim u interesu djece.

Vijeće za djecu organizirat će naučne, stručne i druge konferencije, radionice, okrugle stolove, tribine,

javna predavanja, promocije, seminare, konferencije za novinare, publicirat će rezultate istraživanja, analize i druge sadržaje koji se odnose na promociju i zaštitu prava djeteta. Vijeće za djecu osigurat će participaciju djece u planiranju aktivnosti na provođenju Akcionog plana u dijelu koji se odnosi na nadležnosti Vijeća. Vijeće za djecu posebno je zaduženo za praćenje primjene Akcionog plana za djecu Bosne i Hercegovine i obavezno godišnje izvještavanje Vijeća ministara o njegovoj primjeni, predlaganje mjera za unapređenje primjene, predlaganje eventualnih izmjena i dopuna i sačinjavanje nacрта novog Akcionog plana u cilju nastavka kontinuiranih aktivnosti nakon 2014. godine. Ovo tijelo radi u okviru Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, ali u budžetu ministarstva nisu planirana sredstva za njegov rad. Dosadašnje aktivnosti Vijeća za djecu omogućene su zahvaljujući grantu UNICEF-a i "Save the Children", koji su ranije kontinuirano finansirali njegov rad, ali sada se već primjećuju poteškoće u smislu finansiranja rada novog Vijeća za djecu Bosne i Hercegovine.

Prikupljanje podataka o djeci u okviru nadležnih institucija

Podaci o djeci ne prikupljaju se sistematično i koordinirano, pa tako ne postoji jedinstvena baza podataka o djeci ni na nivou općina, ni kantona, ni entiteta, ni države. Svi pokušaji uvođenja baze podataka na nivou lokalne zajednice¹² ostali su na nivou projekata, pa se s njihovim okončanjima uglavnom nastavila praksa prikupljanja podataka o djeci po sektorima i službama. Nedostatak relevantnih podataka o djeci donekle je ublažen provođenjem istraživanja višestrukih pokazatelja (MICS)¹³ u Bosni i Hercegovini, koje je UNICEF proveo 2011-2012. godine. Rezultati ovog istraživanja objavljeni su početkom 2013. godine i osiguravaju podatke potrebne za monitoring i izvještavanje o strategijama i akcionim planovima na nivou Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, praćenje napretka u okviru Milenijskih razvojnih ciljeva te pokazatelje za praćenje ciljeva postavljenih u okviru "Svijeta po mjeri djeteta". Osim provođenja istraživanja višestrukih pokazatelja (MICS 4) za ukupno stanovništvo, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, u saradnji s Agencijom za statistiku Bosne i Hercegovine, provelo je 2011-2012. godine odvojeno istraživanje o romskom stanovništvu u Bosni i Hercegovini, a rađeno je u isto vrijeme s generalnim MICS istraživanjem. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice krajem 2012. godine otpočelo je aktivnosti na pripremi Metodologije za izradu izvještaja o stanju socijalno isključenih kategorija djece u Bosni i Hercegovini, u okviru koje su pripremljeni indikatori rizika od socijalne isključenosti i indikatori za posebne oblike zaštite djece. U okviru ovog projekta razvijaju se mehanizmi za sistematično prikupljanje podataka i pravi koordinirani sistem za sveobuhvatno prikupljanje podataka. Ministarstvo za ljudska prava, u okviru formiranih monitoring tijela, prikuplja podatke u vezi s provedbom Strategije protiv nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini i Revidiranog akcionog plana o obrazovnim potrebama Roma.

Adekvatni budžeti za djecu

U razdoblju od 2008. do 2012. godine ukupna makroekonomska situacija u Bosni i Hercegovini imala je dva ključna negativna procesa – opadanje BDP-a i porast vanjske i unutrašnje zaduženosti. Ekonomsko pogoršanje situacije nužno se odrazilo na budžet na nivou Bosne i Hercegovine koji je imao klauzulu trogodišnje zabrane rasta.

¹² Kroz Devinfo, UNICEF.

¹³ Istraživanje višestrukih pokazatelja (MICS) međunarodni je program istraživanja domaćinstava koji je razvio UNICEF. MICS je dizajniran da prikupi statistički vjerodostojne, međunarodno uporedive procjene ključnih pokazatelja koji se koriste za evaluaciju stanja žena i djece (u četvrtom krugu istraživanje je prošireno i na muškarce) u oblastima zdravlja, obrazovanja, dječije zaštite i HIV-a / AIDS-a.

Javni rashodi u Federaciji Bosne i Hercegovine već više godina premašivali su 40% BDP-a. Trogodišnja fiskalna projekcija Ministarstva finansija Federacije Bosne i Hercegovine, od 2013. do 2015. godine, predviđala je umjeren rast javnih prihoda od 2 do 4%. Javni rashodi budžeta Vlade Federacije u 2013. godini projektirani su za 6,6% niže od planiranih rashoda u 2012. godini. Takvo restriktivno planiranje posljedica je aranžmana s Međunarodnim monetarnim fondom. Analogno tome, svi rashodi u sektorskim budžetima planski su sniženi, pa i budžeti za socijalnu zaštitu i zaštitu porodice.

Ukupna socioekonomska situacija pogoršana je i u Republici Srpskoj. Prije finansijske krize javni rashodi u Republici Srpskoj bili su na umjerenom nivou od oko 34%. Prema trogodišnjoj finansijskoj projekciji Ministarstva finansija Republike Srpske, za period od 2012. do 2014. godine, planiran je realni privredni rast od 3,4% do 5,0%. Budući da privredni rast nije dostigao ambiciozno planirane nivoe, došlo je do teškoća koje su proizvele određene restrikcije za budžete u Republici Srpskoj, pa i budžete socijalnog sektora.¹⁴ Kako bi bila stečena potpuna slika o budžetu za djecu u Republici Srpskoj, potrebno je imati uvid i u općinske budžete, jer je dio dječije zaštite spušten na nivo općine, te bi bilo zanimljivo vidjeti koliko to utječe na dječije budžete i realizaciju zakonom zacrtanih prava.

Budžeti za djecu ni na jednom nivou vlasti u Bosni i Hercegovini nisu vidljivi, tako da je nemoguće izračunati proporciju izdvajanja za djecu u odnosu na cjelokupan budžet.

Kako bi se ukazalo na značaj ulaganja u djecu i raspodjelu budžetskih sredstava, organizacija "Save the Children", u saradnji s četiri partnerske organizacije iz Bosne i Hercegovine,¹⁵ započela je pilot projekt "Ulaganje u djecu / Investment in Children". Opći cilj projekta jeste povećanje kapaciteta organizacija civilnog društva i dječijih grupa za praćenje planiranja i korištenja budžeta na lokalnom i državnom nivou s namjerom povećanja vidljivosti dječijih prava u budžetima i transparentnosti kojima će se osigurati bolje korištenje resursa u Bosni i Hercegovini.

Prilikom snimanja stanja za potrebe ovog izvještaja za Federaciju Bosne i Hercegovine odgovor je dostavljen od Sarajevskog, Hercegovačko-neretvanskog, Zeničko-dobojskog i Bosansko-podrinjskog kantona. Prva tri kantona dala su odgovore bez konkretnih podataka a jedino je Bosansko-podrinjski kanton Goražde dao podatke o iznosu sredstava planiranih za dječiju zaštitu. U njima se vidi, naprimjer, da se budžetska sredstva za dječiju zaštitu, odnosno cjelokupnu zaštitu porodice s djecom na nivou kantona, planiraju u okviru budžeta Kantonalnog centra za socijalni rad kao kantonalne budžetske potrošačke jedinice. Važno je naglasiti da se u Zakonu o izvršavanju kantonalnog budžeta beneficije za socijalnu i dječiju zaštitu nalaze u vrhu prioriteta, što dovoljno govori o promoviranju budžetiranja za djecu. Na godišnjem nivou, samo za dječiju zaštitu, odnosno zaštitu porodice s djecom, iz kantonalnog budžeta izdvaja se oko dva miliona KM, što čini 8% ukupnog budžeta Bosansko-podrinjskog kantona. Najveća izdvajanja za socijalnu i dječiju zaštitu su u Kantonu Sarajevo, zatim Tuzlanskom kantonu te Zeničko-dobojskom kantonu.

U Republici Srpskoj, a u skladu s finansijskim planom Javnog fonda za dječiju zaštitu za 2012. godinu, planirani su prihodi u ukupnom iznosu od 59 345 000 KM. Od toga je 56 500 000 KM iz doprinosa na lična primanja, naknade i prihode osiguranika za obavezno osiguranje, transfer od Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske je 2 000 000 KM, transfer Vlade Republike Srpske (preko Ministarstva porodice, omladine i sporta) za "Fond treće i četvrto dijete" je 750 000 KM, dok ostali prihodi iznose 95 000 KM. O izdvajanjima iz općinskih budžeta nema analiza.

¹⁴ Budžetske novčane naknade za socijalnu zaštitu u Bosni i Hercegovini – *Šta funkcioniše, a šta ne*, IBHI, juni 2013. godine.

¹⁵ "Naša djeca", Zenica, "Budućnost", Modriča, "Centar za prava djeteta", Konjic i "Sunce nam je zajedničko", Trebinje.

Saradnja države sa NVO koje pružaju podršku djeci

U Bosni i Hercegovini postoje dobri primjeri gdje je država, kao nosilac dužnosti, prenijela neke odgovornosti na nevladine organizacije. Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine ima potpisane protokole o saradnji s nevladinim organizacijama "MFS Emmaus" i "Medica" Zenica, koje preuzimaju brigu o djeci ilegalnim migrantima bez pratnje, ili u slučajevima kada je dijete žrtva trgovine ljudima. Za pružanje besplatne pravne pomoći zaduženo je udruženje "Vaša prava", s kojim je navedeno Ministarstvo potpisalo protokol o saradnji. Ministarstvo djelimično finansira usluge koje ova udruženja pružaju djeci koja pripadaju nadležnosti Ministarstva.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine ima potpisane protokole o saradnji s domaćim nevladinim organizacijama "Fondacija bosanskohercegovačka inicijativa žena", udruženje "Vaša prava" i "Fondacija lokalne demokratije", koje pružaju besplatnu pravnu pomoć, psihosocijalnu podršku, kao i ostale usluge djeci koja uživaju status međunarodne pravne zaštite. Na lokalnom nivou postoji niz pozitivnih primjera saradnje. Tako je, naprimjer, pet organizacija koje vode dnevne centre za djecu koja rade i/ili žive na ulici razvilo i potpisalo sporazume / protokole o međuagencijskoj saradnji na lokalnom nivou kojima se definiraju uloge svih potpisnika u smislu pružanja podrške djeci korisnicima dnevnih centara. Udruženja "Nova generacija" iz Banje Luke i "Zemlja djece" iz Tuzle razvila su specijalizirani protokol o postupanju u slučaju prosjačenja djece. Kantonalni centar za socijalni rad Sarajevo potpisao je protokol o saradnji sa 18 nevladinih udruženja. Navešćemo neke: Udruženjem građana "Narko-ne" za korisnike projekta Djeca u riziku od zloupotrebe narkotika i maloljetničkih prestupa – i projekt Stariji brat, starija sestra; sa SOS Kinderdorf za projekt Jačanje porodice u Kantonu Sarajevo; s Ambasadom lokalne demokratije za projekt Mobilni tim; Projekt Podrška porodici sa NVO HHC; Projekt Budi mi drug sa NVO Altius i s "Našom djecom" Sarajevo Obilježavanje dječije nedelje; Kantonalni centar Zeničko-dobojskog kantona potpisao je Protokol o saradnji sa NVO "Medica" na razvoju projekta zaštite djece koja rade i borave na ulici...

I pored dobrih primjera, opća ocjena podrške koja se pruža civilnom sektoru je negativna. O nezainteresiranosti vlasti za nevladin sektor svjedoči i neuspjela inicijativa nevladinih organizacija u Republici Srpskoj za formiranje entitetskog fonda za sufinansiranje projekata iz sredstava Evropske unije. Ovakav fond ne postoji ni na nivou Bosne i Hercegovine, kao što ne postoje ni inicijative da se formira uspostavljanjem sistema saradnje s civilnim sektorom. Ovo ograničava organizacije civilnog društva da koriste sredstva iz programa Evropske unije zbog nemogućnosti da se odgovori na zahtjeve za sufinansiranje.

Indolentnost vlasti prema civilnom društvu ponekad se pretvori u otvoreno neprijateljstvo s veoma teškim optužbama i kvalifikacijama za antivladino djelovanje. Naravno, ovakve reakcije vlasti uvijek imaju političku pozadinu i služe kao oprobane metode zastrašivanja neistomišljenika. Ovi primjeri pokazuju da se, generalno, razvoj civilnog društva i vladinog sektora odvija na dva paralelna kolosijeka.

Saradnja države s međunarodnim organizacijama koje mogu pružiti pomoć djeci u zemlji

Država na svim nivoima saraduje s međunarodnim organizacijama čije su aktivnosti usredsređene na djecu. Mnoge od njih u zemlji imaju svoje službe i pružaju pomoć djeci na direktan ili indirektan način: UNICEF, "Save the Children", EU, OSCE, UNHCR, IOM, IBHI, "Care International", "World Vision", "Catholic Relief Service" – CRS, HHC, SOS "Kinderdorf International", UNDP, "Norveška narodna pomoć" i druge. Uz to postoji i veliki broj organizacija koje iz inostranstva finansiraju značajne projekte za djecu u Bosni i Hercegovini. Lokalne nevladine organizacije opstaju prije svega zahvaljujući finansijskoj

potpori međunarodnih nevladinih organizacija. Primjetno je, ipak, da se sredstva koja su predviđena predpristupnom pomoći Bosni i Hercegovini u procesu EU integracija dovoljno ne koriste, uglavnom zbog političkih prepreka unutar Bosne i Hercegovine.

Institucija Ombudsmena

U Bosni i Hercegovini postoje dvije institucije ombudsmena: na nivou države Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine i na nivou entiteta Republike Srpske Ombudsmen za djecu. U Odjelu za djecu Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine 2012. godine zaprimljene su 124 žalbe, na koje je odgovoreno sa osam preporuka. U 2013. godini broj zaprimljenih žalbi porastao je na 165, a uslijedile su 22 preporuke. U ovim predstavkama najčešće su spominjana prava iz oblasti obrazovanja, zdravstvene zaštite, prava na kontakt s roditeljem s kojim dijete ne živi i prava na zaštitu od nasilja.

Odjel za prava djeteta je u 2012. i 2013. godini sačinio specijalne izvještaje: "Zdravstvena zaštita djece u Bosni i Hercegovini", "Mladi i djeca u sukobu sa zakonom", "Preporuke za unapređenje zaštite djece na privatnost kada su prava narušena od medija BiH", "Djeca i slobodno vrijeme", "Uloga centara za socijalni rad u zaštiti prava djeteta" i "Djeca i konfliktni razvodi".

U Ombudsmenu za djecu Republike Srpske prijave o kršenju prava djeteta u stalnom su porastu. Tako su u 2012. godini podnesene 464, a u prošloj godini čak 652 predstavke o kršenju prava djeteta. U Republici Srpskoj prijave se najčešće odnose na kršenje prava djece u prekidima bračnih i vanbračnih zajednica, zatim na prava iz oblasti obrazovanja i socijalne zaštite. Podnosioci prijave najčešće su roditelji, a djeca se samo u malom broju pojavljuju kao podnosioci prijave. Tendencija rasta (u 2009. godini samo devetero djece, 2012. godine pedesetero, a u 2013. godini pedeset osmero djece) broja djece kao podnosilaca prijave vjerovatno je rezultirala povišenim nivoom informiranosti o pravima djeteta i o djelokrugu rada Ombudsmena za djecu Republike Srpske.

Ombudsmen za djecu je u 2012. i 2013. godini uradio posebne izvještaje: "Prevenција eksploatacije djece u Jugoistočnoj Evropi – Seksualna eksploatacija djece u Republici Srpskoj", "Poseban izvještaj o vršnjačkom nasilju", "Reproduktivno zdravlje", "Upis djece u prvi razred", "O tvojim pravima u tvojoj školi", "Prevenција eksploatacije djece u Jugoistočnoj Evropi – Eksploatacija djece na internetu u Republici Srpskoj", "Poseban Izvještaj o postupanju Republičke prosvjetne inspekcije", "O tvojim pravima u tvojoj školi – Pravo na zaštitu od nasilja" i "Mladi savjetnici Ombudsmena za djecu".

Informisanje o Konvenciji o pravima djeteta

Odjel za prava djeteta pri Ombudsmenu za ljudska prava u 2012. i 2013. godini nastavio je s aktivnostima pod nazivom "Ombudsmen u vašoj školi". U okviru ove aktivnosti organizirane su radionice u šest osnovnih i šest srednjih škola, u institucijama za brigu o djeci bez roditeljskog staranja i za djecu iz udruženja porodica s četvero i više djece.

Ombudsmen za djecu Republike Srpske, u okviru programa "O tvojim pravima u tvojoj školi", organizirao je 2012. godine radionice o dječijim pravima. Institucija je ovogodišnje radionice posvetila temi nasilja. Cilj radionice "Da li znamo šta je nasilje" bio je upoznavanje djece s vrstama nasilja i njegovim prepoznavanjem, posljedicama nasilja na razvoj djeteta i načinima zaštite. Radionice su realizirane u 29 škola (17 osnovnih i 12 srednjih) širom Republike Srpske. U 2013. godini realizirane su radionice u osnovnim i srednjim školama na temu "Pravo djece na zaštitu zdravlja", a održane su u 28 škola (15 srednjih i 13 osnovnih) u dvadeset općina.

Obilježavanje značajnih datuma, Dječija nedjelja i Međunarodni dan djeteta, prilike su za promociju dječijih prava i podizanje svijesti profesionalaca i javnosti o pravima djeteta. Ombudsmen za djecu u 2013. godini obilježio je Dječiju nedjelju pod motom "Dječija prava i institucije", s ciljem promocije prava djeteta, poboljšanja društvene brige za djecu i jačanja odgovornosti svih subjekata zaštite.

Centri za edukaciju sudija i tužilaca u posljednje dvije godine organizirali su čitav niz treninga koji se direktno ili indirektno odnose i na zaštitu djece. Neke od tema na tim treninzima bile su: pravosuđe po mjeri djeteta, suzbijanje nasilja u porodici, borba protiv diskriminacije, trgovina ljudima, borba protiv narkomanije, maloljetničko pravosuđe i sl.

Veliki doprinos edukaciji profesionalaca o pravima djeteta dale su domaće nevladine organizacije, samostalno ili u saradnji s međunarodnim organizacijama koje rade u Bosni i Hercegovini.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, u saradnji sa "Save the Children", u 2013. godini objavilo je Praktikum za obuku sudija, tužilaca, socijalnih radnika i drugih profesionalaca o temi suzbijanja prisilnog i štetnog rada djece na ulici u Bosni i Hercegovini. Medijska promocija prava djeteta intenzivna je svake godine u vrijeme obilježavanja Dječije nedjelje i Međunarodnog dana djeteta (20. novembra), ali program i sadržaji u medijima nemaju dovoljno prostora za ove teme izvan značajnih datuma ili incidentnih situacija dramatičnog kršenja prava djeteta.

Izveštavanje Komitetu za prava djeteta Ujedinjenih nacija

Inicijalni izvještaj o ostvarivanju Konvencije o pravima djeteta u Bosni i Hercegovini, za period 1992-1998. godine, odbranjen je pred Komitetom u maju 2005. godine, zajedno s prvim Alternativnim izvještajem koji su izradile organizacije "Zdravo da ste" i "Naša djeca", u saradnji s drugim NVO-ima iz Bosne i Hercegovine.

Kombinirani drugi, treći i četvrti izvještaj Bosne i Hercegovine o provođenju Konvencije o pravima djeteta za period 2005-2009. godine dostavljen je Komitetu za prava djeteta Ujedinjenih nacija 2009. godine u planiranom roku. Neformalna mreža nevladinih organizacija "Snažniji glas za djecu" u oktobru 2011. godine dostavila je Komitetu za prava djeteta Alternativni izvještaj, uz kombinirani drugi, treći i četvrti periodični izvještaj države, kojim je izvršena evaluacija implementacije preporuka Komiteta za prava djeteta Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini. Javna rasprava za Bosnu i Hercegovinu na kojoj su razmatrani kombinirani drugi, treći i četvrti periodični izvještaji države Bosne i Hercegovine, kao i Alternativni izvještaj, održana je 19. septembra 2012. godine.

Bosna i Hercegovina ispunjavala je do sada redovno sve obaveze koje proistječu iz Konvencije o pravima djeteta, a tiču se izvještavanja. Institucija ombudsmena, Mreža nevladinih organizacija "Snažniji glas za djecu" i Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine zajedno su organizirali okrugli sto u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine o temi "Preporuke Komiteta upućene državi BiH – Kako dalje?" Okruglom stolu prisustvovali su i članovi parlamentarne Zajedničke komisije za ljudska prava, prava djeteta i mlade. Okruglim stolom obilježen je Međunarodni dan djeteta 2013. godine.

Preporuke / zaključci

- Stvoriti zakonske i druge preduvjete za ujednačavanje obima i kvaliteta prava za svu djecu na cijeloj teritoriji države.
- Osigurati ljudske, tehničke i finansijske resurse za realizaciju Akcionog plana za djecu u Bosni i Hercegovini. U ostvarivanje Akcionog plana za djecu uključiti djecu i civilno društvo.
- Osigurati da Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine ima ulogu koordinatora u donošenju politika za djecu, praćenju implementacije i izvještavanju.
- Država treba osigurati finansijska sredstva za funkcioniranje Vijeća za djecu Bosne i Hercegovine.
- Budžeti za djecu na svim nivoima vlasti trebaju odgovarati stvarnim potrebama djece, moraju biti transparentni, uz osigurane mehanizme za praćenje adekvatnosti i pravednosti u potrošnji.
- Promocija prava djeteta na djeci prilagođen način treba biti među stalnim aktivnostima radija, televizije, interneta i drugih medija. Potrebno je medijski podsticati i afirmirati aktivno učešće djece.
- Edukacija profesionalaca koji rade s djecom o pravima djeteta mora biti permanentna obaveza države.
- Država treba osigurati civilnom društvu i nevladinim organizacijama povoljnije uvjete za rad, između ostalog i kroz finansiranje niže poreske stope. Država treba preuzeti aktivniju ulogu u pružanju osnovnih usluga za djecu koje trenutno pružaju nevladine organizacije.

Opći principi

Opći principi Konvencije o pravima djeteta predstavljaju pravo na nediskriminaciju, pravo na život, opstanak i razvoj djeteta, pravo na najbolji interes djeteta i pravo djece na izražavanje mišljenja. Za ova četiri principa Komitet je dao sljedeće preporuke:

- Usklađivanje zakonodavstva sa Zakonom o zabrani diskriminacije i podizanje svijesti javnosti o njemu;
- Prekid segregacije djece u školama koje funkcioniraju po principu “dvije škole pod jednim krovom”, kao i ukidanje jednonacionalnih škola, te osiguravanje mjera podrške za obrazovne kadrove kako bi se ostvarile etnička raznolikost i integracija u školama;
- Realizacija Akcionog plana o obrazovanju Roma i pripadnika drugih nacionalnih manjina;
- U skladu s ranijim preporukama Komiteta, u saradnji s medijima izraditi kodeks ponašanja s ciljem uklanjanja stereotipa i stigmatizacije manjinskih i etničkih grupa u medijima;
- Država treba u narednom izvještaju navesti konkretne informacije o mjerama i programima koji se odnose na Konvenciju o pravima djeteta koje država preduzima kako bi dalje radila na Deklaraciji i Programu djelovanja usvojenom na Svjetskoj konferenciji protiv rasizma, rasne diskriminacije, ksenofobije i srodnih oblika netolerancije;
- Državi se preporučuje da osigura mjere za efikasnu implementaciju zakonodavstva kojim se priznaje pravo djeteta da izrazi svoje mišljenje u pravnim postupcima, kao i uspostavljanje sistema koji bi pratio poštivanje ovog principa;
- Uvođenje programa i aktivnosti za podizanje svijesti za promoviranje smislenog i efikasnog učešća sve djece, u porodici, zajednici i školi, uz obraćanje posebne pažnje na uključivanje ugrožene djece;
- Pružanje adekvatne podrške funkcioniranju programa “Jačanje socijalne zaštite i sistema inkluzije djece”;
- Komitet apelira na državu da pojača napore kako bi se princip najboljeg interesa djeteta primjenjivao u svim zakonodavnim, upravnim i sudskim postupcima i svim politikama, projektima i programima koji se odnose na djecu ili imaju utjecaj na djecu, a posebno na djecu lišenu porodičnog okruženja. Država se podstiče da uvede postupke i kriterije koji će davati smjernice za određivanje najboljeg interesa djeteta u svakom području.

Stanje

Život i razvoj djece u Bosni i Hercegovini ugroženi su niskim prirodnim priraštajem, izostankom razvojne populacione politike na nivou Bosne i Hercegovine, siromaštvom velikog broja djece, nemogućnošću pristupa sve djece sistemu zdravstvene njege i zaštite, posebno djece Roma. Zdravlje djece ugroženo je i kontaminacijom vode, tla i zraka. Pored industrijskih zagađenja, u porastu je zagađenje zraka ispusnim plinovima iz automobila i zagađenje tla poplavama. Povećanje nasilja u porodici dovelo je do nekoliko nasilnih smrti djece zbog nesavjesnih roditelja. Siromaštvo i težak život velikog broja nezaposlenih roditelja neposredno ugrožavaju život djece.

Načelo nediskriminacije podrazumijeva da djeca ne smiju trpjeti diskriminaciju “neovisno o rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom ili drugom mišljenju, nacionalnom, etničkom ili društvenom porijeklu, vlasništvu, teškoćama u razvoju, rođenju ili drugom statusu djeteta, njegovih roditelja ili zakonskih zastupnika. Diskriminacija ostaje veliki problem u Bosni i Hercegovini i pored aktivnosti i napora učinjenih u cilju njenog smanjenja. Možemo reći da su sva djeca koja imaju posebne potrebe za dodatnom zaštitom diskriminirana, jer ovisno o tome gdje žive, imaju različitu podršku društva.

Djeci s teškoćama u razvoju uskraćena su mnogobrojna prava u oblasti zdravstvene i socijalne zaštite, obrazovanja, zapošljavanja, kulture i sporta te rješavanja stambenih pitanja. Najdrastičniji primjer kršenja prava u obrazovanju jeste problem segregacije učenika na nacionalnoj osnovi koji se manifestira kroz postojanje "dvije škole pod jednim krovom". Nije pomogla niti presuda Vrhovnog suda Bosne i Hercegovine. Ovom drastičnom primjeru kršenja prava djeteta priključio se primjer diskriminacije i asimilacije djece iz reda konstitutivnih naroda koja na području Konjević Polja i Vrbanjaca već dulje od godinu ne idu u školu, jer nije udovoljeno zahtjevu roditelja da se uvede nacionalna grupa predmeta na bosanskom jeziku. Ovaj problem nije riješen bez obzira na to što 140 djece ne ide u školu. Djeca pripadnici romske nacionalnosti također su izložena diskriminaciji u školi. Broj djece Roma koji se školuju povećan je u odnosu na prethodne godine, ali je u romskoj populaciji najprisutnija pojava napuštanja školovanja. Problemi s vakcinacijom i ostalim zdravstvenim uslugama također su veoma prisutni, jer veliki broj romske djece nije upisan u matične knjige, čime je ograničen u zadovoljavanju osnovnih prava.

Najbolji interes djeteta primjenjuje se u praksi i dalje u ograničenoj mjeri, što je vidljivo u izvještaju. Država i roditelji / staratelji dužni su se brinuti o djeci i osigurati najbolje uvjete za njihov rast i razvoj. Posebna odgovornost je na državi da osigura odgovornost vlasti za neprovođenje donesenih zakona i poveća efikasnost rada vladinih službi.

"Naša djeca" Sarajevo i Mreža nevladinih organizacija "Snažniji glas za djecu", uz finansijsku podršku Evropske unije i UNICEF-a te u partnerstvu s Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, izradili su Indikatore za praćenje prava djeteta. To će, nakon njihovog usvajanja u Vijeću ministara Bosne i Hercegovine, predstavljati osnovu za praćenje realizacije prava djeteta u Bosni i Hercegovini. Ovi indikatori u funkciji su izgrađivanja standarda za primjenu principa najbolji interes djeteta u Bosni i Hercegovini. Primjena navedenog principa ostaje na nivou senzibiliziranih pojedinaca stoga što se često nalazi nisko na listi prioriteta ljudi koji odlučuju o budžetima za djecu.

Poštivanje dječijeg mišljenja u porodici, školi i društvu nužno je za razvoj slobodne i zdrave ličnosti djeteta. Velika je odgovornost roditelja, nastavnika i cjelokupnog obrazovnog sistema u stvaranju adekvatnih uvjeta za slobodno izražavanje djetetovog mišljenja. Doneseni zakoni i podzakonski akti daju dovoljno prostora, ali uvijek, u svim oblastima, ostaje otvoreno pitanje njihove primjene u praksi. Može se reći da školski sistem posljednjih godina osigurava participaciju učenika kroz formiranje savjeta učenika i kroz njihov utjecaj na sistem upravljanja u školi. Pozitivna kretanja zabilježena su i u nekim lokalnim zajednicama u kojima su formirani dječiji parlamenti. Praksa nevladinih organizacija pokazala je da dostignuti nivoi u osvješćivanju upravnih struktura u lokalnoj zajednici o potrebi participacije djece traju do kraja četverogodišnjeg mandata jedne garniture vlasti, a onda sve ide iz početka. Situacija u školi znatno je povoljnija, jer su nastavnici educiraniji o Konvenciji i razvojnim potrebama djece. Situaciju u ovoj oblasti, a i u zemlji, najbolje oslikava "Poruka djece odraslima", koju su napisala djeca, članovi dječijih grupa Mreže "Snažniji glas za djecu" u povodu 20. novembra, Međunarodnog dana djeteta i dvadeset pet godina od usvajanja Konvencije o pravima djeteta.

Poruka djece odraslina:

Gospodo, znate li da u Bosni i Hercegovini živi više od pola miliona djece? Da li ste svjesni da ta ista djeca imaju svoja prava i da su ta prava zanemarena? Zna li da su čak i osnovna prava ugrožena; pravo na život, pravo na porodicu, ljubav, mišljenje...? Zar ne mislite da smo dovoljno dugo zanemareni?

Znate li da smo svjesni da ne uvažavate naše mišljenje?

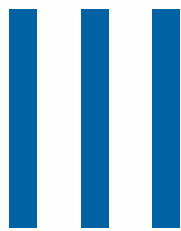
Mi vam nudimo ljepšu budućnost, a od vas zauzvrat tražimo bolju sadašnjost. Mi smo budućí ljekari, političari, profesori, advokati, umjetnici, radnici... Zar očekujete da ćemo se mi sutra brinuti za vas, ako se vi danas ne brinete za nas!?

Jeste li svjesni da svake godine ovu zemlju napušta sve više mladih ljudi. Zašto odlaze? Dajte glas djeci i učinite nešto bolje za sutra. Poštujte naše mišljenje!

Vi ste naša sadašnjost, a mi vaša budućnost, zato pronađite dijete u sebi i čuvajte nas danas, jer već sutra može biti kasno.

Preporuke / zaključci

- Potrebno je činiti više napora da se djeca zaštite od nepovoljnih i štetnih utjecaja sredine koji su rezultat rata, siromaštva ili regionalne nerazvijenosti.
- Diskriminacija ostaje veliki problem u Bosni i Hercegovini i pored aktivnosti i napora učinjenih u cilju njezinog smanjenja. Potrebno je osigurati bolju promociju i provođenje Zakona o zabrani diskriminacije, posebno kada je riječ o djeci.
- Mediji bi mogli imati značajniju ulogu u smanjenju diskriminacije, ali je potrebno da se u svom izvještavanju temelje na pravima djeteta.
- Potrebno je u zakone i društvo ugraditi mehanizme za efikasnu primjenu najboljeg interesa djeteta. Pri donošenju svih zakona nužno je osigurati uvjete da se domaći zakoni zasnivaju na ovom principu.
- Potrebno je iskoristiti postojeće kapacitete za participaciju djece i kontinuirano osposobljavati cijelu zajednicu (institucije, djecu, porodice, odrasle, profesionalce...) za praktično partnerstvo s djecom koje bi bilo poticajno za dječiji razvoj, a unapređujuće za razvoj sredina po mjeri djece, pri čemu je posebnu pažnju potrebno posvetiti ugroženim i manjinskim grupama.

Građanska prava i slobode

Komiteta poziva državu da preduzme hitne i konkretne korake za implementaciju Zagrebačke deklaracije, uključujući i detaljnu analizu vlastitog procesa upisa rođenja djece, kako bi se osiguralo da sva djeca budu upisana u matične knjige i da ni jedno dijete nije u nepovoljnom položaju zbog procesnih prepreka za upis i preporučuje joj da:

- razmisli o povećanju broja kancelarija za upis rođenja djece u ruralnim i udaljenim područjima;
- besplatno izdaje rodne listove;
- osigura posebnu podršku za olakšavanje prijave novorođene djece nepismenim osobama ili osobama bez dokumentacije;
- izdaje rodne listove za svu djecu rođenu na njenoj teritoriji bez obzira na imigracijski status djeteta ili njegovih roditelja;
- podiže svijest, posebno među romskom populacijom, o važnosti upisa u matične knjige.

Komiteta je preporučio da država razmotri mogućnost donošenja nacionalnog zakonodavstva koje zabranjuje medijima objavljivanje ličnih podataka djece i osigurava primjerene kazne za takvo ponašanje. Također, država se poziva da uspostavi specifične mehanizme za djecu, kako bi ona imala mogućnost žalbe ako im se krši pravo na privatnost, i poveća zaštitu djece uključene u krivične postupke. Preporučuje se i organiziranje kampanje za podizanje svijesti medija o pravu na privatnost.

Stanje

Dom naroda Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine usvojio je u novembru 2013. godine Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o državljanstvu Bosne i Hercegovine. Ovaj zakon sadrži i zaštitne mjere radi onemogućavanja da državljanstvo Bosne i Hercegovine dobiju kriminalci, ratni zločinci ili teroristi. U julu 2013. godine Zastupnički dom Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine usvojio je po hitnom postupku Prijedlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o državljanstvu Bosne i Hercegovine, koji je jedan od ključnih zakona za sve državljane Bosne i Hercegovine, sve njene građane i sve njene narode. Suštinska izmjena u ovom zakonu je da se državljani Bosne i Hercegovine ne moraju više odricati svog državljanstva kako bi ostvarili pravo na državljanstvo druge zemlje. Dopunama zakona precizirano je da dijete koje je rođeno u inozemstvu, a čiji je jedan od roditelja bio državljanin Bosne i Hercegovine u trenutku njegovog rođenja, stječe bosanskohercegovačko državljanstvo porijeklom, pod uvjetom da do navršene 23. godine podnese prijavu nadležnom organu Bosne i Hercegovine. Prema izmjenama, boravak u Bosni i Hercegovini, kao uvjet za stjecanje bosanskohercegovačkog državljanstva naturalizacijom, s dosadašnjih trinaest godina smanjuje se na osam godina.

Istovremeno se osobama kojima je bosanskohercegovačko državljanstvo prestalo odricanjem, otpustom ili po sili zakona omogućava ponovno dobijanje bosanskohercegovačkog državljanstva ako imaju odobren privremeni boravak na teritoriji Bosne i Hercegovine najmanje posljednju godinu prije podnošenja zahtjeva ili stalni boravak. Ova izmjena važna je posebno zbog činjenice da Bosna i Hercegovina, zbog odbijanja drugih država, nikada nije zaključila ugovore o dvojnog državljanstvu sa znatnim brojem država u kojima živi veliki broj građana porijeklom iz Bosne i Hercegovine.

Također, u aprilu 2013. godine Predstavnički dom Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine usvojio je po hitnom postupku Prijedlog zakona o izmjeni i dopuni Zakona o jedinstvenom matičnom broju građana (JMBG). Prijedlogom su registracijska područja prilagođena teritorijalnoj organizaciji Bosne i Hercegovine u skladu s Ustavom. To znači da su registracijska područja postavljena unutar entitetskih linija i Brčko Distrikta. Zbog neusvajanja ovog zakona organizirani su masovni protesti širom Bosne

i Hercegovine. Organizacija "Vaša prava BiH" ovako je analizirala ovu situaciju: "Ustavni sud Bosne i Hercegovine u plenarnom sazivu, u predmetu broj **U 3/11**, rješavajući zahtjev 76 poslanika Narodne skupštine Republike Srpske, na sjednici održanoj 27. maja 2011. godine donio je odluku o dopustivosti i meritumu kojom je utvrđeno da član 5. Zakona o jedinstvenom matičnom broju ("Službeni glasnik Bosne i Hercegovine", br. 32/01 i 63/08) nije u skladu s članom 1/2. Ustava Bosne i Hercegovine. Istom odlukom naloženo je Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine da, najkasnije u roku od šest mjeseci od dana objavljivanja ove odluke u "Službenom glasniku Bosne i Hercegovine", uskladi član 5. Zakona o jedinstvenom matičnom broju¹⁶ s Ustavom Bosne i Hercegovine. Kako Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine nije postupila u skladu s navedenom odlukom, to je Ustavni sud Bosne i Hercegovine donio rješenje kojim se utvrđuje da odredbe člana 5. Zakona o jedinstvenom matičnom broju prestaju važiti narednog dana od dana objavljivanja ove odluke u Službenom glasniku BiH. Rješenje Ustavnog Suda Bosne i Hercegovine u predmetu U 3/11 objavljeno je u Službenom glasniku Bosne i Hercegovine broj 11/13 od 12. februara 2013. godine. Posljedica ovakve odluke Ustavnog suda Bosne i Hercegovine je da organi nadležni za određivanje, dodjeljivanje i upisivanje jedinstvenog matičnog broja državljana Bosne i Hercegovine i stranih državljana u Bosni i Hercegovini nemaju zakonsku osnovu da preduzimaju bilo kakve radnje u vezi s izdavanjem, poništavanjem i zamjenom jedinstvenog matičnog broja kao individualne i neponovljive oznake identifikacijskih podataka o osobi. Krajnja konsekvenca ovakvog stanja, odnosno pravne neuređenosti ove oblasti je da nijedna osoba kojoj nije određen i upisan jedinstveni matični broj neće moći ostvariti bilo koje pravo koje je uvjetovano posjedovanjem jedinstvenog matičnog broja (pravo na ličnu kartu, putnu ispravu, zdravstvenu knjižicu, prava iz oblasti socijalne zaštite itd.). Ukoliko se što hitnije i bez odlaganja ne preduzmu djelotvorne mjere i koraci nadležnih organa, tj. ukoliko Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine hitno ne donese Zakon o izmjenama i dopunama zakona o jedinstvenom matičnom broju u skladu s Odlukom Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, nastupit će "pravni haos" zbog čega će nesagledive posljedice imati građani Bosne i Hercegovine."

Ovakav scenarij ostvario se i rezultirao je masovnim protestima građana koji su trajali duže od mjesec i na kojima je traženo hitno rješavanje situacije inicirane slučajem djevojčice Belmine Ibrišević, koja nije mogla otputovati u inozemstvo na hitno liječenje, jer nije mogla dobiti pasoš potreban za napuštanje zemlje. Djevojčica je naknadno otputovala, ali je, nažalost, kasnije preminula. Dok je Zakon o JMBG bio van snage, na snazi je bila uredba kojom se djeci dodjeljivao privremeni JMBG, ali s njim se nije mogao dobiti pasoš.

Vlada Republike Srpske donijela je tokom ove krize Uredbu kojom se utvrđuje način određivanja jedinstvenog matičnog broja u Republici Srpskoj i tako omogućila upis oko 1600 djece koja su se u tom trenutku našla u situaciji da nemaju jedinstveni matični broj. Kriza je nastala zbog suprotnih političkih stavova u vezi s rasporedom registracijskih područja, koji nisu reflektirali Ustavom regulirane granice unutar zemlje. Ovaj slučaj, više nego bilo koji drugi u ovom izvještajnom periodu, govori o tome šta su prioriteti vlasti u Bosni i Hercegovini, koliko je vlast nesvjesna posljedica koje političke igre imaju na živote djece i koliko odluke koje se donose ne prolaze nikakve provjere utjecaja na prava djece, makar i u odnosu na četiri osnovna principa. To je eklatantan primjer neuvažavanja najboljeg interesa djeteta.

Stanje s upisom romske djece u matične knjige još uvijek je loše. Neke organizacije radile su više godina na upisivanju romske djece u matične knjige te donekle ublažavale nedostatak ovakve podrške u sistemu. Tako je organizacija "Vaša prava BiH" u periodu od 2008. godine, od kada se bavi pružanjem ove vrste podrške, upisala oko 4500 Roma u matične knjige, a UNHCR je u periodu od 2008. godine do danas imao 345 naknadnih upisa u matične knjige. Prošle godine (2013) UNHCR je posjetio 256 romskih zajednica u državi kako bi se identificirale osobe koje nisu upisane u matične knjige.

¹⁶ "Službeni glasnik BiH", br. 32/01 i 63/08.

Evidentirano je 427 osoba, a do kraja godine očekuje se da se identificiraju svi. Trenutno na upis u matične knjige čeka oko 400 osoba, uglavnom maloljetnih. Procjene su međunarodnih organizacija da u zemlji ima još oko 4000 romske djece bez matičnog broja.¹⁷

Pored teškoća u poboljšanju stanja za Rome u Bosni i Hercegovini, napore koji su učinjeni u ovom području prepoznale su zemlje članice Dekade uključenja Roma 2005-2015. i odlučile da Bosna i Hercegovina predsjedava Dekadom od 1. jula 2014. do 30. juna 2015. godine.

Što se tiče zaštite privatnosti djece, ovo područje traži snažnije mehanizme za kontrolu i sankcije u slučajevima kršenja ovog dječijeg prava. Iako značajan broj medija, elektronskih i pisanih, posljednjih godina pokazuje porast svijesti o zaštiti privatnosti djece u medijima, posebno u slučajevima kada su djeca žrtve ili počinioci nasilja, ostaje utisak da se ovom problemu pristupa formalno te da se iz priloga na indirektan način može identificirati dijete, bez obzira na primijenjene mjere zaštite identiteta. Ovo govori da princip najboljeg interesa djeteta nije na prvom mjestu u medijskom djelovanju. Prilozi o slučajevima dramatičnih kršenja prava djeteta, obično u slučajevima nasilja nad djetetom, imaju senzacionalistički karakter, bez adekvatnog adresiranja problema koji se nalazi u podlozi događaja i bez odgovarajuće zaštite djece. U cilju kvalitetnije zaštite djece potrebno je uvesti veću kontrolu i sankcije za kršenje ovih dječijih prava, kojih trenutno nema, te dodatnu edukaciju novinara i urednika. Istraživanje koje je provela Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine pokazuje poražavajuće stanje u našim medijima – 46% tekstova u kojima su djeca žrtve, najčešće seksualnog nasilja, objavljuje se na naslovnoj strani, što jasno ukazuje na senzacionalizam u samom izvještavanju.

“Posebno je zabrinjavajuća činjenica da se čak u 41% slučajeva objavljuje puno ime i prezime djeteta, u 41% slučajeva dođe do objavljivanja imena i prezimena roditelja ili nekog od rodbine djeteta, u 59% slučajeva objavi se ime naselja u kojem dijete živi, kao i slika samog djeteta koja se objavi u 28% slučajeva. Ovome doprinosi i činjenica da je u 79% slučajeva na internet portalima posjetiocima tih portala ostavljena mogućnost da komentiraju članke, što naročito povećava rizik otkrivanja identiteta djece i iznošenja različitih priča i komentara osoba koje poznaju porodicu žrtve, ili širenja neistinitih priča”, ističu iz Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine.¹⁸

Vijeće za štampu Bosne i Hercegovine organizira Školu medijske etike za studente novinarstva, koja se održava svake godine (do sada ih je održano devet).

U smislu povećanja zaštite djece, ovdje možemo spomenuti i zagovaračku kampanju koju predvodi “Save the Children International” u saradnji s mrežom “Snažniji glas za djecu”, za potpisivanje i ratifikaciju trećeg Opcionog protokola o komunikacijskim procedurama, koji bi omogućio djeci da u slučajevima kršenja njihovih prava, kada se iscrpe sve domaće opcije, dobiju adekvatnu zaštitu, a da prekršioci preuzmu odgovornost.

¹⁷ <http://www.slobodnaevropa.org/content/nepostojeci-romi-zivot-bez-rodnog-lista/26528959.html>, 13. 8. 2014. godine.

¹⁸ http://pressrs.ba/sr/vesti/vesti_dana/mail/64168

Preporuke / zaključci

- Nastaviti s naporima za identifikaciju i registraciju djece koja nemaju matične brojeve, posebno kroz terenski rad i dodatno pojednostavljenju procedura.
- Osigurati da u svim zakonodavnim procedurama ne smije dolaziti do situacije blokiranja sistema koji može ugrožavati život, opstanak i razvoj djece.
- Uspostaviti snažnije kaznene mehanizme za medije koji grubo krše prava djece na privatnost te kroz edukacije i kampanje podizati svijest o zaštiti ovog dječijeg prava.
- Nastaviti zagovaračke aktivnosti za usvajanje trećeg protokola uz Konvenciju: Protokola o komunikacijskim procedurama.

IV

Porodično okruženje

Komiteta ponavlja svoju preporuku da se ojačaju ljudski, finansijski i tehnički kapaciteti centara za socijalni rad, da se preduzmu obuke i jačaju kapaciteti na prevenciji raspada porodice te da se jasnije formulira mandat u centrima za socijalni rad koji bi se fokusirao na pružanje usluga podrške.

Opći kapaciteti centara za socijalni rad

U Federaciji Bosne i Hercegovine, u okviru procesa reforme socijalne zaštite, u junu 2014. godine podnesen je prijedlog Zakona o zaštiti porodice s djecom. Novim zakonom o osnovama socijalne zaštite nastoji se: definirati i osigurati minimalna materijalna sigurnost pojedinaca i porodice u zadovoljavanju osnovnih životnih potreba, omogućiti dostupnost i jednakost usluga i prava u socijalnoj zaštiti, definirati uvjete za razvoj usluga socijalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine, stvoriti jednake mogućnosti pojedinaca za samostalan život i aktivno učešće u zajednici, unaprijediti i očuvati porodične odnose i podsticati porodičnu solidarnost, prevenirati i otkloniti posljedice zlostavljanja, zanemarivanja i eksploatacije. Nadalje, vezano za reformske aktivnosti zaštite porodice s djecom, novim Zakonom o zaštiti porodice s djecom želi se ujednačiti ostvarivanje osnovnog paketa prava porodice s djecom u njegovim minimalnim iznosima na prostoru cijele Federacije Bosne i Hercegovine. Na nivou Federacije Bosne i Hercegovine u izradi je Pravilnik o standardima za rad i pružanje usluga u ustanovama socijalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine.

U Republici Srpskoj Zakonom o socijalnoj zaštiti ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 37/12), koji je stupio na snagu 5. 5. 2012. godine, uređeni su sistem socijalne zaštite, nosioci, korisnici, postupak i uvjeti za ostvarivanje prava, djelatnost ustanova, nadzor i druga pitanja vezana za funkcioniranje i ostvarivanje socijalne zaštite građana. Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite priprema set podzakonskih akata koji će definirati bliže uvjete za osnivanje ustanova socijalne zaštite, bliže uvjete za bavljenje hraniteljstvom i pružanjem usluge pomoći i njege u kući, usluge dnevnog zbrinjavanja te pravilnike o utvrđivanju sposobnosti lica u postupku ostvarivanja prava iz socijalne zaštite i utvrđivanju funkcionalnog stanja korisnika i pravilnike o procjeni potreba i usmjeravanju djece i omladine sa smetnjama u razvoju. Finansijski iznosi dva najznačajnija novčana davanja iz socijalne zaštite donošenjem novog Zakona povišeni su tako da se pravo na novčanu pomoć i pravo na dodatak za pomoć i njegu drugog lica ne isplaćuju u fiksnom iznosu, nego su uvjetovani visinom prosječne netoplaće. Naime, osnovicu za utvrđivanje visine novčane pomoći i dodatka za pomoć i njegu drugog lica čini prosječna netoplaća u Republici Srpskoj ostvarena u prethodnoj godini. Prema Zakonu o socijalnoj zaštiti, u budžetu Republike Srpske osiguravaju se sredstva za sufinansiranje ova dva prava u visini od 50% iznosa utvrđenog u članu 23. i 24. Zakona. U razdoblju od juna do novembra 2014. godine Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite sufinansiralo je pravo na novčanu pomoć, dodatak za pomoć i njegu drugog lica i zdravstveno osiguranje korisnika ovih prava u iznosu od 6 363 635,64 KM.

U Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine pripremljen je nacrt novog Zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti. U proceduru usvajanja trebao je ući u prvom kvartalu 2013. godine, što se još nije dogodilo. Iznos dječijeg dodatka u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine predstavlja 10% prosječne plaće u Brčko Distriktu ostvarene u prethodnom mjesecu, a za djecu bez roditeljskog staranja, djecu s posebnim potrebama i djecu čiji je roditelj ili čiji su roditelji osobe s invaliditetom većim od 60%, dječiji dodatak uvećava se za 50%.

Prikupljanjem podataka o edukacijama i podizanju kapaciteta centara za socijalni rad stekli smo utisak da se na tome ne radi mnogo, osim povremenih edukacija koje organiziraju domaće ili međunarodne organizacije. Naprimjer, u skladu s aktivnostima Vijeća Evrope za poboljšanje stanja osoba s invaliditetom i primjenom Preporuke Rec(2006)5 Komiteta ministara država članica Vijeća Evrope, u vezi s Akcionim planom Vijeća Evrope za promoviranje i puno učešće osoba s invaliditetom u društvu

i unapređenje kvaliteta života osoba s invaliditetom u Evropi 2006-2015, Vijeće Evrope organiziralo je Trening za socijalne radnike koji rade s osobama s invaliditetom u Bosni i Hercegovini. Trening je održan u junu 2012. godinu u Sarajevu, a suorganizator i domaćin treninga bilo je Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine. Ovaj trening predstavlja početnu obuku za socijalne radnike koji rade s osobama s invaliditetom, uz pristup invaliditetu temeljen na ljudskim pravima. Učesnici su stekli znanja iz sektora socijalne zaštite kako je usaglašeno u Osnovnim ciljevima edukacije o evropskoj socijalnoj zaštiti (BESCLO), što je potrebno za stjecanje Evropskog sertifikata za socijalnu zaštitu (ECC). U Republici Srpskoj teku aktivnosti na osnivanju Centara za socijalni rad u lokalnim zajednicama u kojima oni ne postoje.

U Republici Srpskoj nezaposlene majke mogu ostvariti pravo na materinski dodatak u skladu sa Zakonom o dječijoj zaštiti Republike Srpske, pod uvjetom da lična primanja, prihodi od pokretne imovine i katastarski prihod ne prelaze utvrđeni cenzus. Ovo pravo ostvaruje se za prvo troje djece po redu rođenja u trajanju od jedne godine u iznosu od 70,00 KM po majci – djetetu, a u skladu s Odlukom o nominalnom iznosu materinskog dodatka i dodatka na djecu te cenzusima za ostvarivanje navedenih prava u tekućoj godini. Postojeća zakonska rješenja u oblasti zaštite zaposlene žene i materinstva u Republici Srpskoj svrstavaju se među najliberalnije u okruženju i šire, samim tim što žena ima pravo koristiti porodiljsko odsustvo u trajanju od jedne godine neprekidno, a za blizance i svako treće i naredno dijete u trajanju od 18 mjeseci neprekidno¹⁹. Za vrijeme korištenja porodiljskog odsustva, žena ima pravo na naknadu plaće u visini prosječne plaće koju je ostvarila u toku posljednja tri mjeseca prije otpočinjanja porodiljskog odsustva. Navedenim Zakonom također je regulirano da se naknada plaće ostvaruje terećenjem Fonda za dječiju zaštitu i da se mjesečno usklađuje s rastom plaća u Republici Srpskoj. Mora se napomenuti da je ovakva zakonska izmjena značajno opteretila finansijsko poslovanje JU Javnog fonda za dječiju zaštitu Republike Srpske.

Zakonom o dječijoj zaštiti Republike Srpske propisano je pravo na pomoć za opremu novorođenčeta koje se ostvaruje za svako novorođeno dijete čiji jedan od roditelja ima prebivalište u Republici Srpskoj. Ovo pravo ostvarivano je u novčanom obliku u iznosu od 250 KM za svako rođeno dijete, bez obzira na red rođenja i imovinski status porodice. U 2013. godini isplata je izvršena za 9 749 djece, što u odnosu na 2012. godinu predstavlja manji obuhvat novorođene djece za oko 4%. Na osnovu Odluke Vlade Republike Srpske o odobrenju plasmana sredstava za treće i četvrto dijete, od 2006. godine se za svako novorođenče, u statusu trećeg i četvrtog djeteta u porodici, u posmatranoj godini, isplaćuju dodatna sredstva (za trećerođeno dijete je u 2012. godini to bilo 500 KM, a u 2013. godini 600 KM, dok je za četvrtorođeno u obje godine naknada bila 400 KM). Pravo na refundaciju naknade plaće za zaposlene porodilje isplaćuje se poslodavcu po podnošenju zahtjeva za trebovanje sredstava, a u skladu s rješenjima o ostvarivanju ovih prava. Isplata refundacija za budžetske korisnike, za koje sredstva osigurava Vlada Republike Srpske, obavlja se nešto sporijom dinamikom.

Djeca iz socijalno ugroženih porodica imaju pravo na odmor i rekreaciju. Cilj desetodnevnog boravka djece korisnika prava na odmor i rekreaciju u odmaralištu na moru jeste socijalizacija, integracija i prilagođenije funkcioniranje u okviru vršnjačke grupe i društva u cjelini, kao i podrška porodici u ostvarivanju njene socijalizatorske uloge. Projekt se kontinuirano realizira trinaest godina. U prethodnih dvanaest godina pravo iz člana 27. Zakona učestvujući u projektu ostvarilo je 16 494 djece u pratnji 3 335 odraslih lica. Ciklus projekta u 2014. godini obuhvatio je 1 700 djece i 350 odraslih – pratećeg osoblja. Ciljne kategorije su djeca čije je zadovoljavanje razvojnih potreba onemogućeno ili otežano nepovoljnim socijalnim, materijalnim i zdravstvenim problemima ili porodičnim prilikama, u uzrasnoj dobi od 6 do 15 godina, a djeca sa smetnjama u razvoju do 17 godina (u izuzetnim slučajevima i starija djeca u okviru posljednje smjene).

¹⁹ Član 79. stav 1. Zakona o radu.

U Federaciji Bosne i Hercegovine socijalna zaštita regulirana je Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom, kao i okvirnim zakonom iz oblasti socijalne i dječije zaštite kojim se utvrđuje politika socijalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine. S obzirom na Ustavom podijeljenu nadležnost federalne i kantonalne vlasti u oblasti socijalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine, osim navedenog zakona egzistiraju i kantonalni propisi o socijalnoj i dječijoj zaštiti, doneseni na osnovu navedenog zakona, kojima se bliže uređuju uvjeti, način, postupak i finansiranje prava iz socijalne i dječije zaštite. U Federaciji Bosne i Hercegovine dva kantona nemaju zakon koji regulira oblast dječije zaštite: Hercegovačko-neretvanski i Posavski kanton. Socijalnu zaštitu u Federaciji Bosne i Hercegovine karakterizira fragmentirano finansiranje, neujednačeno i često neadekvatno pružanje usluga i nejednak pristup pomoći. Prema sadašnjem stanju u zakonodavstvu prava iz oblasti socijalne zaštite uglavnom se temelje na statusu, a u manjoj mjeri na potrebama korisnika, što važi za cijelu Bosnu i Hercegovinu. Na cijelom području Bosne i Hercegovine ne postoji jednak zagarantirani osnovni minimalni paket socijalnih davanja. Sadašnja struktura i sistem socijalne i dječije zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine rezultira time da se neka prava ne finansiraju, a osnovni problem predstavlja nedostatak finansijskih sredstava u budžetima kantona.

Usvojenje

Komitet ponavlja svoju raniju preporuku da država ubrza sve potrebne mjere kako bi se proces usvojenja uskladio s članom 21. Konvencije, kao i da razmotri pristupanje Haškoj konvenciji o zaštiti djece i saradnji u oblasti međudržavnog usvojenja te preporučuje da se olakša proces usvojenja, razmisli o povećanju gornje dobne granice za usvojenje u Republici Srpskoj te da se podaci o djeci razvrstavaju u ovisnosti o tome jesu li djeca uključena u domaće ili međunarodno usvojenje.

U 2012. godini Bosna i Hercegovina potpisala je Konvenciju o međunarodnom ostvarivanju prava za izdržavanje djeteta i drugim oblicima izdržavanja porodice, što će doprinijeti lakšem rješavanju pitanja razvedenih roditelja, od koji je jedan od njih u inozemstvu. Usvojenje je koncipirano kao pravo usvojenika da živi u porodici koja se smatra najkvalitetnijom zamjenom za primarnu porodicu i koja će mu omogućiti uvjete za rast, razvoj, odgoj i obrazovanje u skladu s mogućnostima djeteta. Proces usvajanja djeteta bez roditeljskog staranja podrazumijeva prolazak djeteta kroz različite faze propisane zakonom. Zakoni su u pogledu usvojenja različiti u entitetima. U Federaciji Bosne i Hercegovine potpuno usvajanje ograničeno je na deset godina, dok je u Republici Srpskoj pet godina.²⁰ Zakoni u Bosni i Hercegovini još uvijek nemaju procedure koje daju prioritet usvajanja braće i sestara u istoj porodici, niti imaju usklađenu terminologiju i procedure usvajanja sa Smjernicama Ujedinjenih nacija za alternativno staranje o djeci. I dalje se ne vodi raščlanjena evidencija o djeci uključenoj u proces domaćeg i međunarodnog usvajanja, tako da nismo mogli doći do podataka o broju međunarodnog usvajanja.

Interes za potpuno usvajanje djece postoji u oba entiteta i ima uzlazni trend. Otežavajući faktori za efikasniji proces usvajanja djeteta su nedovoljan broj djece, zato što njihovi biološki roditelji, iako nemaju uvjete za izdržavanje i odgoj djeteta, ne daju saglasnost za usvajanje. U ovakvim slučajevima centri za socijalni rad trebali bi se voditi interesima djeteta i donijeti odluku da dijete uđe u proceduru usvajanja.

²⁰ Postupak usvajanja reguliran je odredbama Porodičnog zakona FBiH, "Službene novine FBiH", br. 35/05; Porodičnog zakona RS, "Službeni glasnik RS", br. 54/02 i 41/08; Uputstvom o postupku usvajanja djece, "Službeni glasnik RS", br. 27/04; Uputstvom o vođenju zapisnika i spisa predmeta o usvojenju, "Službene novine FBiH", br. 23/06; Uputstvom o vođenju evidencije i dokumentacije o usvojenoj djeci, "Službeni glasnik RS", br. 27/04.

Cjelokupnu proceduru usvajanja djece bez roditeljskog staranja u Bosni i Hercegovini vode centri za socijalni rad, javne ustanove koje po svojoj postavci imaju centralnu ulogu u sistemu socijalne zaštite i zaštite porodice.

I pored rasprostranjenog mišljenja da je sa stanovišta djeteta usvajanje najbolji oblik njegove zaštite, broj usvojene djece izrazito je nizak u odnosu na veliki broj djece u institucionalnim oblicima brige o djeci bez roditeljskog staranja. U našoj zemlji nisu razvijene post-adoptivne usluge – specijalizirana savjetovališta, klubovi usvojitelja, klubovi usvojenika itd.

Međunarodna zajednica očekuje od države da se proces deinstytucionalizacije učini efikasnijim i tako poveća broj usvojenja djece.

Alternativni oblici brige o djeci bez roditeljskog staranja

- Preporuke Komiteta za prava djeteta u oblasti alternativne brige o djeci su:
- Porodično zbrinuti djecu kad god je to moguće;
- Temeljito i povremeno pregledati smještaj djece u ustanovama i posebnu pažnju usmjeriti na zlostavljanje djece, omogućiti kontakt s biološkom porodicom djeteta, kada je to u najboljem interesu djeteta, te podržavati ujedinjenje porodice kad god je to moguće;
- Osigurati jednak pristup obrazovanju i zdravstvenoj zaštiti za zbrinutu djecu;
- Povećati broj socijalnih radnika koji bi mogli pružiti individualnu podršku djeci;
- Osigurati sveobuhvatan i koherentan sistem hraniteljstva i odgovarajuću podršku hraniteljskim porodicama;
- Osigurati sve potrebne resurse da se poboljša položaj djece u alternativnom smještaju.

Stanje

U periodu između dva izvještaja doneseni su značajni dokumenti čiji je cilj bio unapređenje politike zaštite djece bez roditeljskog staranja. Doneseni su:

- Politika zaštite djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom od razdvajanja u Bosni i Hercegovini 2006-2016. godina;
- Prijedlog mjera za provedbu dokumenta Politika zaštite djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom od razdvajanja u Federaciji Bosne i Hercegovine 2006-2014. godina;
- Politika Federacije Bosne i Hercegovine za rani rast i razvoj;
- Strategija deinstytucionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine (2014-2020);
- Strategija unapređenja socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja s planom akcije za period od 2009. do 2014, u Republici Srpskoj;
- Politika za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u Republici Srpskoj za period od 2011. do 2016. godine i strategija Republike Srpske za rani rast i razvoj.

Za dokument Politika zaštite djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom od razdvajanja u Bosni i Hercegovini 2006-2016. godine značajno je napomenuti da je prihvaćen od Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine, nadležnih ministarstava Republike Srpske, Federacije Bosne i Hercegovine, kantonalnih ministarstava i Odjeljenja Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine. Rezultat saradnje nadležnih ministarstava je "Okvir sa standardima hraniteljstva u BiH".

U Federaciji Bosne i Hercegovine usvojen je Zakon o preuzimanju prava i obaveza osnivača nad ustanovama socijalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine,²¹ koji je omogućio rješavanje pravnog statusa institucija za koje niko poslije rata nije preuzeo prava osnivača, i pripremljen je Prednacrt zakona o hraniteljstvu, koji bi trebao olakšati proces udomljavanja djece. Ovaj bi dokument trebao ishoditi zakonom o hraniteljstvu te doprinijeti razvoju hraniteljstva u Federaciji Bosne i Hercegovine koje, prema pokazateljima s terena, nije na zavidnom nivou. Prednacrtom javne politike razvoja udomiteljstva u Federaciji Bosne i Hercegovine, 2014. godine definira se razvijanje sistema udomiteljstva na nivou cijele Federacije Bosne i Hercegovine, s ciljem regrutiranja novih trideset udomiteljskih porodica u prvoj godini implementacije politike u kantonima. Također, predviđa se i osmišljavanje javnih kampanja koje će promovirati ovaj oblik alternativne brige, kao i edukaciju socijalnih radnika i stručnjaka. U Bosni i Hercegovini ne postoji registar potencijalnih udomitelja koji bi zainteresiranim pojednostavio kontakte.

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine usmjerava određena IPA sredstva za transformaciju ustanova socijalne zaštite. Na vanrednoj sjednici, održanoj u julu 2014. godine, Vijeće ministara razmotrilo je i usvojilo Informaciju o državnom paketu predpristupne pomoći (IPA) 2014. godine za Bosnu i Hercegovinu. Paket se odnosi na akcione planove iz devet prioriternih oblasti koje će biti finansirane iz IPA fondova za 2014. godinu, a među kojima se kao poseban prioritet našla i **transformacija ustanova za zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja i osoba s invaliditetom**. Ovo je značajan i obećavajući korak koji su preduzele institucije sistema za djecu u Bosni i Hercegovini. U Bosni i Hercegovini kampanju koordinira HHC, u partnerstvu s organizacijama "Save the Children", "SOS Dječija sela BiH", "SUMERO – Savez organizacija za podršku osobama s intelektualnim teškoćama Federacije Bosne i Hercegovine", UNICEF i "World Vision". Kroz akcioni plan za transformaciju ustanova u naredne tri godine bit će uloženo 1 500 000 € iz IPA sredstava. Ovo predstavlja vrlo značajan trenutak, jer pored toga što će odobrena sredstva omogućiti prijelaz s institucionalnog zbrinjavanja na brigu o djeci i porodicama unutar njihovih zajednica, ovim se deinstitutionalizacija pozicionira kao ključni prioritet za vlasti u Bosni i Hercegovinu i za Evropsku uniju, što našu državu približava članstvu u Evropskoj uniji u budućnosti.

Broj djece bez roditeljskog staranja u Bosni i Hercegovini porastao je 2012. godine u odnosu na 2011. godinu (915); broj djece nepoznatih roditelja (37) značajno je smanjen u odnosu na prethodne godine; broj djece napuštene od roditelja (778) veći je nego 2011. godine, ali je manji u odnosu na godine prije ove; broj djece roditelja spriječenih u obavljanju roditeljske dužnosti u 2012. godini iznosi 902, što je manji broj u odnosu na 2011. godinu, ali veći u odnosu na prethodne godine; broj djece roditelja lišenih roditeljskih prava (107) značajno je povećan u odnosu na prethodne godine (ukupno navedene djece ima 2 739, što približno čini broj djece koja se alternativno zbrinjavaju u oblike od usvajanja do smještaja pod starateljstvo, hraniteljstvo ili se smještaju u institucije za brigu o djeci). Smanjen je broj usvojene djece (71); smanjen je broj smještaja djece u dom za djecu i omladinu (99); broj djece smještene u ustanovu bez roditeljskog staranja u 2012. godini je 616, za razliku od prethodne dvije godine kada je broj bio manji; u drugu porodicu smješteno je 712 djece; povećan je u 2012. godini i broj djece smještene u ustanovu za rehabilitaciju i zaštitu (198). Jedno dijete upućeno je na smještaj u predškolske ustanove; 43 djece smješteno je u dom za djecu i omladinu; u ustanovu za djecu bez roditeljskog staranja smješteno je 451 dijete, u drugu porodicu smješteno je 296 djece; u učenički i studentski dom smješteno je 40 mladih; u ustanovu za rehabilitaciju i zaštitu 57 i u druge ustanove socijalne zaštite 22 djece.

U Federaciji Bosne i Hercegovine postoji pet vladinih ustanova za zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja s 371 korisnikom i devet ustanova nevladinih organizacija za zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja sa 606 korisnika, što čini ukupno 14 ustanova (sa 977 djece) koje primarno imaju

²¹ "Službene novine FBiH", br. 31/08 i 27/12.

ulogu smještaja djece bez roditeljskog staranja. U Republici Srpskoj postoji jedna javna ustanova za zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja (Dom za nezbrinutu djecu "Rada Vranješević" sa 70 štitićenika), a u Brčko Distriktu nema rezidencijalnih ustanova za djecu (djeca iz Brčko Distrikta najčešće su smještena u institucijama Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske).

Imajući u vidu da u Federaciji Bosne i Hercegovine postoji veliki broj ustanova za zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja, znatno ranije se krenulo u deinstitutionalizaciju transformacijom JU "Dječiji centar Most" u Zenici. Zajedničkim aktivnostima HHC-a, Ministarstva za rad, socijalnu politiku i izbjeglice Zeničko-dobojskog kantona, Općine Zenica, Centra za socijalni rad Kantona, "Dječijeg centra Most" i JU Dom-porodica, provedena je individualna procjena za svu djecu. Po okončanju procjene formirani su tim za reintegraciju i tim za podršku mladima. Institucija "Most" transformirana je u sljedeće servise: Prevencija razdvajanja od roditelja, Reintegracija djece u biološke porodice, Usvojenje, Hraniteljstvo, Mali porodični dom u zajednici i Podrška mladim koji napuštaju domove.

U Tuzlanskom kantonu podržano je pružanje usluga Dnevnog centra za djecu iz rizičnih porodica, Skloništa za žrtve nasilja u porodici, Porodičnog savjetovališta, Kuće na pola puta, Razvoja hraniteljstva, Nasilja nad djecom. Također je načinjen Prijedlog Kantonalnog akcionog plana za implementaciju dokumenta "Zaštita djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom u TK-a, 2012-2013". U partnerstvu s "Hope and Homes for Children" rađeno je na realizaciji projekta "Inicijalna procjena situacije djece bez roditeljskog staranja smještene u JU "Dom za djecu bez roditeljskog staranja Tuzla" i njihovih porodica". Urađena je inicijalna procjena situacije djece bez roditeljskog staranja smještene u dom i njihovih porodica, čime je završena prva faza deinstitutionalizacije. U martu 2014. godine održana je prezentacija rezultata prve faze i plana za drugu fazu transformacije javne ustanove. Predstavnicima Ministarstva za rad, socijalnu politiku i povratak Tuzlanskog kantona, "Hope and Homes for Children", "Zemlja djece" Tuzla i JU "Dom za djecu bez roditeljskog staranja" istakli su da je postignut značajan napredak u brizi za djecu i porodice. Tako su tokom protekle godine podržane 32 porodice u Tuzlanskom kantonu kod kojih je postojao rizik od razdvajanja, šest porodica je podržano u prihvatu (reintegraciji) svoje djece koja su bila smještena u "Dom", devetero djece iz "Doma" je usvojeno, osmero je smješteno u hraniteljske porodice, a dvoje mladih podržano je u izlasku iz "Doma" i osamostaljivanju. Kampanja za promociju hraniteljstva, čije se provođenje nastavlja, rezultirala je regrutiranjem 29 novih hraniteljskih porodica. Također su organizirane edukacije za profesionalce iz centara za socijalni rad i "Doma" koji su radili neposredno s djecom i porodicama. Podrška djeci i porodicama nastavit će se i u naredne dvije godine, a očekuje se da će biti i sveobuhvatnija s obzirom na planove za unapređenje postojećih usluga u okviru "Doma" (materinskog doma i prihvatilišta) i razvijanje novih usluga Dnevnog centra za djecu pod rizikom od razdvajanja, Centra za savjetovanje i edukaciju i Malog porodičnog doma.²²

"Hope and Homes for Children" i Ambasada Republike Češke u Bosni i Hercegovini potpisali su ugovor o donaciji sredstava za adaptaciju Prihvatilišta za djecu pod rizikom od razdvajanja u Tuzli. Prihvatilište će biti smješteno u zgradi JU "Dom za djecu bez roditeljskog staranja Tuzla", a njegovo renoviranje i opremanje bit će provedeno u sklopu projekta transformacije ove ustanove u niz usluga kojima trebaju podržati odrastanje djece u porodici. Prihvatilište će pružati uslugu privremene zaštite djece koja se nalaze u riziku da budu odvojena od svojih porodica (napuštena djeca, djeca žrtve nasilja, djeca žrtve trgovine ljudima i sl.). Djeca će u njemu boraviti ograničen kraći period, do povratka u vlastitu porodicu, ili dok se za njih ne iznađe odgovarajući dugoročniji oblik zaštite u porodičnom okruženju. S ciljem jačanja kapaciteta ljudskih resursa u JU "Dom za djecu bez roditeljskog staranja" u Tuzli je u maju 2014. godine održana edukacija profesionalaca iz centara za socijalni rad Tuzlanskog kantona i JU "Dom za djecu bez roditeljskog staranja" na temu "Usluga smještaja u materinski dom".

²² www.hhc.ba

U organizaciji Ministarstva zdravstva, rada i socijalne zaštite Hercegovačko-neretvanskog kantona i "Hope and Homes for Children" (HHC) u maju 2014. godine prezentiran je projekt "Priprema i stvaranje uvjeta za transformaciju JU 'Dječiji dom Mostar'" – druga faza. Ovaj projekt finansira se sredstvima UNICEF-a, s ciljem stvaranja uvjeta za transformaciju JU "Dječiji dom Mostar" i s naglaskom na promociju hraniteljstva, odnosno smještaj djece bez roditeljskog staranja u zamjenske porodice. U ovoj fazi projekta izvršit će se educiranje profesionalaca iz centara / službi za socijalni rad s područja Hercegovačko-neretvanskog kantona, domova za zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja, te educiranje i praktična obuka studenata Filozofskog fakulteta – Odjela za socijalnu skrb, odnosno volontera koji će biti upoznati s novim metodama socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja. Druga faza projekta "Priprema i stvaranje uvjeta za transformaciju JU 'Dječiji dom Mostar'" implementirat će se u narednih osam mjeseci.²³

SOS Kindredorf Internacional na području Sarajeva, Mostara i Goražda provodi program jačanja porodice u koji je 2013. godine bilo uključeno 214 porodica s ukupno 535 djece. Programom se djeci koja su u riziku od gubitka staranja svojih porodica omogućuje da rastu unutar porodične sredine koja se brine o njima. S porodicama i zajednicama radi se direktno kako bi bili osposobljeni efikasno zaštititi svoju djecu i brinuti o njima, u saradnji s lokalnim vlastima i drugim pružateljima usluga.²⁴ Cilj je osnaživanje djece i porodice. Program obuhvata: Usluge za djecu, Usluge za roditelje i Saradnju s lokalnom zajednicom. Ovaj program provodi se i u Kantonu Sarajevo, u općinama Ilijaš, Novo Sarajevo i Novi Grad Sarajevo.

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine usvojila je Akcioni plan za provođenje dokumenta Politika zaštite djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom od razdvajanja za period 2013-2016. godina. Implementacija Akcionog plana krenula je u Federaciji Bosne i Hercegovine. Parlament Federacije Bosne i Hercegovine usvojio je Program utroška sredstava za 2013. godinu.²⁵

U izvještajnom periodu u oblasti hraniteljstva u Republici Srpskoj u toku su aktivnosti na izradi podzakonskog akta koji će definirati bliže uvjete za bavljenje hraniteljstvom, uvjete i postupak dobivanja statusa hraniteljske porodice, vrste i oblik zbrinjavanja u hraniteljskoj porodici, način provođenja nadzora nad radom hranitelja, održavanje i prestanak hraniteljstva.

Vlada Republike Srpske usvojila je Strategiju unapređenja socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja s planom akcije za period od 2009. do 2014. godine. Od usvajanja Strategije kontinuirano se provode aktivnosti na njenoj realizaciji. Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite sufinansira troškove smještaja djece bez roditeljskog staranja, finansira izgradnju, adaptaciju, sanaciju, opremanje i dio troškova grijanja i održavanja Doma "Rada Vranješević", koji predstavlja jedini dom u Republici Srpskoj za djecu bez roditeljskog staranja. U domu trenutno živi sedamdeset šticećenika s cijelog prostora Republike Srpske. Za svakog šticećenika općina uplaćuje 625 KM, a 680 KM snosi nadležno Ministarstvo zdravlja i socijalne politike, što doprinosi unapređenju uvjeta boravka djece i kvalitetu pruženih usluga. U okviru raspoloživih prostornih kapaciteta, "Dom" je organizirao stručne usluge za djecu s poremećajima u ponašanju, kao i za djecu koja napuštaju "Dom", a u obliku podrške putem programa osamostaljivanja. Novi Zakon o socijalnoj zaštiti u Republici Srpskoj predviđa brojne izmjene, a, između ostalog, za djecu mlađu od tri godine preporučuje porodični smještaj, tako da njihov boravak u "Domu" treba biti privremenog karaktera, odnosno trajati onoliko koliko je potrebno da se nađe porodični oblik zaštite, ako je to moguće. "Centar za socijalni rad Banja Luka trenutno ima 65 hraniteljskih porodica u kojima je smješteno 82 djece, dok je u ustanovama socijalne zaštite smješteno 16 djece. U jednu hraniteljsku porodicu može se smjestiti do troje djece, s tim da broj može biti i veći

²³ www.hhc.ba

²⁴ <http://www.bpkg.gov.ba/bpk/10963/program-jacanja-porodice-sos-kinderdorf-sos-kinderdorf>

²⁵ "Službene novine F BiH", br. 106/12.

kada su u pitanju braća i sestre. Trenutna situacija u pogledu broja hraniteljskih porodica u Banjoj Luci je zadovoljavajuća, jer se s trenutno raspoloživim porodicama mogu pokriti potrebe djece koja su u nadležnosti naše ustanove", poručuju iz Centra za socijalni rad Banja Luka.²⁶

Od inovativnih formi alternativnog staranja u Bosni i Hercegovini, na nivou Federacije Bosne i Hercegovine (u Bihaću) i u Republici Srpskoj, oformljene su tzv. socijalno-pedagoške životne zajednice, što se uvodi kao oblik hraniteljstva. Ovaj oblik alternativnog smještaja zasnovanog na porodici podrazumijeva stvarnu porodicu iz zajednice koja dobiva na korištenje kuću, a koja pored svoje djece integrira drugu djecu u vlastitu porodicu. Jedan od novijih programa je "Kuća na pola puta", koji je namijenjen mladima koji s punoljetstvom napuštaju domove za djecu bez roditeljskog staranja. Ovaj program podrazumijeva da mladi – korisnici kuće, prolaze kroz niz edukativnih programa i radionica za rješavanje svakodnevnih životnih problema. Za realizaciju programa odgovoran je nadležni centar za socijalni rad. Ovaj program realizira se u Federaciji Bosne i Hercegovine u Kantonu Sarajevo, u Zenici, Tuzli, a uskoro treba da zaživi i u Mostaru. Većina anketiranih centara za socijalni rad nemaju na raspolaganju ovakve programe.

U Bosni i Hercegovini nisu raspoloživi relevantni i pouzdani izvori statističkih podataka koji se odnose na broj djece koja svake godine napuštaju sistem alternativnog smještaja, vraćaju se u biološke porodice. U skorašnjoj anketi, centri za socijalni rad izvještavaju da ni jedno dijete nije napustilo sistem javne brige, ukupno 22% centara ili službi navodi da je više od 5% djece napustilo smještaj i vratilo se u biološke porodice, a 17% centara navodi da je više od 20% djece vraćeno u biološke porodice. Ukupno 4% anketiranih centara navodi da se nešto više od 10% djece vratilo u biološke porodice. Ovaj problem potrebno je istražiti.

Nevladine organizacije u podršci socijalnom sektoru

Iz navedenog je vidljivo da su strane i domaće nevladine organizacije imale presudnu ulogu u razvijanju hraniteljstva, starateljstva i deinstitucionalizacije ustanova za djecu pod starateljstvom, smještenu u institucijama. Prema podacima prikupljenim tokom ankete koju je ustanova SOS Dječija sela BiH provela u 60 CSR u septembru i oktobru 2013. godine, najčešći su sljedeći razlozi za smještaj djece u institucije: roditelji zanemarili čuvanje i/ili odgoj djeteta (887), smrt jednog ili oba roditelja (210), roditelji odsutni i ne mogu se redovno starati o djetetu (225), bolest jednog ili oba roditelja (102), teška ekonomska situacija (85), roditeljima oduzeto roditeljsko staranje (43), roditelji nestali ili nepoznatog boravišta više od tri mjeseca (11), roditelji nepoznati (9) te ostali razlozi (31) (poremećeni bračni odnosi, dobrovoljno daju dijete na usvajanje, napuštanje djeteta neposredno nakon rođenja itd).

Podrška i savjetovanje porodicama realiziraju se kroz porodična savjetovališta u okviru centara za socijalni rad, kroz rad nevladinih organizacija, dnevnih centara i sigurnih kuća. U Sarajevu je organiziran rad Kantonalne ustanove "Porodično savjetovanje". Centar za razvoj civilnog društva u Bosni i Hercegovini implementirao je u 2013. godini projekt "Savjetovanje i besplatna pravna pomoć u porodičnim sporovima u kojima se pojavljuju djeca" u Gračanici u Doboju-Istoku.

U sklopu programa "Prve tri su najvažnije", koji je razvio UNICEF Hrvatske, nastao je i projekt "Rastimo zajedno", koji je In fondacija, u saradnji s autoricama projekta, prenijela i u Bosnu i Hercegovinu. Projekt "Rastimo zajedno" imao je za cilj da roditeljima da podršku u razvijanju vještina da podstiču rast i razvoj djece. Model osnaživanja realiziran je kroz jedanaest radionica koje su roditelji prošli s voditeljskim parovima: stručnim saradnicima i odgajateljima u osamnaest vrtića u Bosni i Hercegovini (infondacija.org).

²⁶ www.etrifika.net/dosije/djeca-imaju-pravo/35020-deinstitucionalizacija-djecijih-domova-prve-tri-godine-zivota-kljucne-za-razvoj-djeteta

U Goraždu je osnovano Udruženje "Roditelj", koje je prvo te vrste u tom dijelu Bosne i Hercegovine. Namjera i cilj Udruženja "Roditelj" je da postane partner odgojno-obrazovnih ustanova BPK Goražde, a sve u cilju boljeg i kvalitetnijeg odgoja djece i samog roditeljstva. Svojim djelovanjem žele ostvariti: jačanje roditeljskih kompetencija, jačanje kompetencija djece i omladine, promoviranje roditeljstva u interesu djeteta, umrežavanje i promociju udruženja, rad na edukativnim programima i aktivnostima, promociju prava roditelja, nastavnika i učenika, utjecaj i učešće u kreiranju odgojno-obrazovnog rada, rad na promoviranju volonterstva, razvoj dijaloga s obrazovnim vlastima i organizacijama civilnog društva.

Početkom 2014. godine osnovana je Mreža udruženja samohranih roditelja u Bosni i Hercegovini. Nekoliko udruženja samohranih roditelja i jednoroditeljskih porodica u Bosni i Hercegovini potpisali su u Banjoj Luci Memorandum o osnivanju prve Mreže udruženja samohranih roditelja i jednoroditeljskih porodica u Bosni i Hercegovini, s ciljem stvaranja pozitivnog pravnog i društvenog okruženja za ovu populaciju (ngo.ba). Memorandum su potpisala udruženja samohranih roditelja "Ponos" iz Banje Luke i "Velika porodica" iz Sarajeva, Udruženje jednoroditeljskih porodica "Iskra" s Pala i Udruženje samohranih i razdvojenih roditelja "Norne" iz Tuzle. Predsjednica Udruženja samohranih roditelja "Ponos" iz Banje Luke istakla je da ne postoje zvanični podaci koliko je samohranih roditelja i jednoroditeljskih porodica u Bosni i Hercegovini, ali se zna da se svake godine razvede 1 400 brakova, što znači da svake godine 1 000 novih porodica ima problem šta i kako dalje.

Djeca u konfliktnim razvodima

Zaštita prava djece u konfliktnim razvodima pruža se i prati putem centara za socijalni rad, odjeljenja socijalne zaštite, odjeljenja za opću upravu i administrativnih službi općina. Istraživanjem na ovu tematiku obuhvaćene su 72 službe socijalne zaštite na nivou Federacije Bosne i Hercegovine, od kojih je 68 službi dostavilo ispunjene upitnike; 61 služba socijalne zaštite na nivou Republike Srpske, od kojih su 52 službe dostavile ispunjene upitnike, te 1 služba socijalne zaštite na nivou Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine koja nije dostavila ispunjen upitnik. Dostavljeni odgovori na pitanje - da li se uvažava mišljenje djeteta u postupku konfliktnih razvoda, pokazuju da 85,1% ispitanika u Federaciji Bosne i Hercegovine, a u Republici Srpskoj 86,5% smatra da se uvažava mišljenje djeteta. Veliki broj ispitanika, u FBiH 82,4% a u RS 90,4%, smatra da uglavnom uspješno omogućavaju viđanje djeteta s drugim roditeljem s kojim dijete ne živi.²⁷ Prema postojećem zakonodavstvu dijete od 10 godina ima pravo izraziti mišljenje u postupku konfliktnih razvoda.

Kada je riječ o samohranim roditeljima, oko 1 500 članova udruženja ispunjavalo je anketne listiće u vezi s internim istraživanjem koliko drugi roditelj doprinosi izdržavanju djeteta. Rezultati su pokazali da drugi roditelj u izdržavanju doprinosi svega 15%, 10% roditelja samo povremeno, a ostalih 75% odgovora bilo je da drugi roditelj uopće ne doprinosi izdržavanju djeteta²⁸. Iz razgovora sa sudijama prvostepenih sudova u Banjoj Luci, Sarajevu i Mostaru, koji postupaju u građanskim stvarima, Ombudsmeni zaključuju da je mišljenje sudija da su postojeća zakonska rješenja dobra, ali, bez obzira na to, da ima mnogo problema u primjeni zakona. To se prije svega odnosi na omogućavanje prisilne naplate roditeljima koji ne izvršavaju obavezu plaćanja alimentacije.

U ovim slučajevima možemo reći da vladine institucije najgrublje krše najbolji interes djeteta time što ne realiziraju obaveze doprinošenja izdržavanju djeteta.

²⁷ Specijalni izvještaj Institucije Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine – *Djeca u konfliktnim razvodima*, uz podršku "Save the Children", Banja Luka, novembar 2013. godine.

²⁸ Specijalni izvještaj Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine – *Djeca u konfliktnim razvodima*, uz podršku "Save the Children", Banja Luka, novembar 2013. godine.

Općinski sud u Sarajevu jedini je sud Bosne i Hercegovine koji ima formirano specijalizirano odjeljenje (porodično odjeljenje), a sudije su zadovoljne edukacijama koje provodi Centar za edukaciju sudija i tužilaca Federacije Bosne i Hercegovine.

Ispitanici su podijeljenog mišljenja u vezi s čekanjem na donošenje odluke u postupku konfliktnih razvoda. Problemom s kojim se najčešće susreću, a u vezi je s pravima djece iz konfliktnih razvoda, smatraju problem putnih isprava i održavanje ličnih kontakata djece s roditeljima. Na nivou entiteta ispitanici su zauzeli stajalište da rijetko podnose ili nikako ne podnose krivične prijave zbog zanemarivanja djece. Također su istog stajališta i u odnosu na korištenje instituta oduzimanja roditeljskog prava.²⁹

Tokom 2012. godine zaprimljeno je ukupno osamnaest zahtjeva za postupanje po Konvenciji o građansko-pravnim aspektima međunarodne otmice djece; u 2013. godini, do 26. 6. 2013. godine, zaprimljeno je osam zahtjeva, a u prosjeku zaprime dvadesetak zahtjeva. Postupci po zahtjevu za vraćanje, odnosno viđanje djece traju duže od šest sedmica. U pogledu zahtjeva za vraćanje djece, polovina takvih zahtjeva bude pozitivno riješena, tj. dijete bude vraćeno roditelju od kojeg je protuzakonito oduzeto. U nekim slučajevima događa se da se roditelj od kojeg je dijete oduzeto saglasi s takvom situacijom, pa odustane od zahtjeva za vraćanje ili, u drugim slučajevima, roditelji se izmire i dogovore o staranju nad djetetom, dok u oko 30% slučajeva nadležni sud odbije zahtjev za vraćanje nakon što utvrdi da je dijete zanemareno od roditelja od kojeg je odvedeno, ili nakon što utvrdi da bi dijete vraćanjem tom roditelju bilo dovedeno u nepovoljniju situaciju.

Nasilje nad djecom

Tjelesna kazna

Komitet preporučuje da država preduzme sve odgovarajuće mjere kako bi se izričito zabranilo tjelesno kažnjavanje djece u svim sredinama, uključujući i porodično okruženje. Također, preporučuje se podizanje svijesti i edukacija o alternativnim oblicima discipliniranja djece i poštivanja dječijih prava, uz aktivno učešće djece, ujedno podižući svijest o negativnim posljedicama koje uzrokuje tjelesno kažnjavanje. Komitet preporučuje usklađivanje zakonodavstva o nasilju u porodici na cijeloj teritoriji, uspostavu državne baze podataka o slučajevima nasilja u porodici koje se vrši nad djecom a radi sveobuhvatne procjene obima ove pojave, uzroka i prirode. Također, ponavlja se i preporuka o potrebi ojačavanja edukativnih programa i programa za podizanje svijesti, koji uključuju i djecu, u cilju sprečavanja i suzbijanja ove pojave.

Komitet je zabrinut zbog nedostatka okvira za prekograničnu saradnju za krivično gonjenje počinioca, za pomoć i zaštitu žrtava i svjedoka, kao i za vrste i dužine kazni za seksualno iskorištavanje i seksualno zlostavljanje u krivičnim zakonima koje često nisu primjerene, pa preporučuje da se:

- Donese odgovarajući zakonski okvir kako bi se osiguralo efikasno kažnjavanje počinioca i odgovarajuća pomoć i zaštita žrtava;
- Osiguraju primjerene sankcije za počinioce seksualnog iskorištavanja djece i djela seksualnog zlostavljanja;
- Osiguraju sredstva za implementaciju Akcionog plana za poboljšanje sistema za zaštitu djece od dječije pornografije i drugih oblika seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja putem informacionih i komunikacionih tehnologija u BiH 2010-2012.

²⁹ Specijalni izvještaj Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine – *Djeca u konfliktnim razvodima*, uz podršku "Save the Children", Banja Luka, novembar 2013. godine.

Podsjećajući na preporuku iz Studije Ujedinjenih nacija o nasilju nad djecom, Komitet preporučuje državi članici da prioritetno ukine sve oblike nasilja nad djecom, a posebno da:

- Izradi sveobuhvatnu državnu strategiju za sprečavanje i eliminaciju svih oblika nasilja nad djecom;
- Usvoji državni koordinacioni okvir za eliminaciju svih oblika nasilja nad djecom;
- Obrati posebnu pažnju na rodnu dimenziju nasilja;
- Sarađuje sa specijalnim predstavnikom Generalnog sekretara za problem nasilja nad djecom i drugim relevantnim institucijama Ujedinjenih nacija.

Stanje

Nasilje nad djecom, zlostavljanje i zanemarivanje djece široko su rasprostranjene pojave u našem društvu koje ostavljaju višestruke, dugotrajne i ozbiljne posljedice na buduću razvoj djeteta. Upravo je zbog toga rano otkrivanje nasilja nad djecom prioritet i obaveza svakog pojedinca iz okruženja djeteta.

U skladu s preporukama Komiteta za prava djeteta, državne institucije entiteta, kantona i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine osigurale su donošenje zakonskog okvira Porodičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, Zakona o zaštiti od nasilja u oba entiteta, Krivičnog zakona i svih drugih zakona koji reguliraju ovu oblast. Donesenim zakonima definiran je status i način finansiranja sigurnih kuća. Doneseni su protokoli o postupanju svih institucija u slučaju nasilja nad djecom, vršnjačkog nasilja i nasilja u porodici. Navedenim zakonskim propisima zapriječeno je fizičko kažnjavanje djeteta. Ipak, prema podacima UNICEF-a, u 55% slučajeva u zemlji primjenjuje se psihičko ili fizičko nasilje kao način discipliniranja djece.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, u saradnji s Uredom UNICEF-a u Bosni i Hercegovini, bavilo se različitim pitanjima koja se odnose na dobrobit djece. Te aktivnosti rezultirale su strateškim dokumentom "Strategija za borbu protiv nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini (2012-2015)", koji je usvojilo Vijeće ministara Bosne i Hercegovine 28. novembra 2012. godine. Manjkavost Strategije je što nema participacije institucija iz Republike Srpske. Također, izrađene su i "Smjernice za postupanje za slučajeve nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini". Smjernice se zasnivaju na sadržaju i obavezama propisanim u Strategiji i čine njen sastavni dio. Smjernicama su precizno preporučeni neki segmenti rada i tretiranja djece žrtava nasilja kroz općeprihvaćenu definiciju nasilja, preporučene profesionalne i standarde nadležnih javnih tijela i drugih institucija formalne socijalne kontrole na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini.

Vlada Republike Srpske usvojila je i Strategiju za borbu protiv nasilja u porodici u Republici Srpskoj do 2013. godine, Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u Republici Srpskoj³⁰, kojim se unapređuju postojeća pravna rješenja u vezi sa zaštitom djece od nasilja u porodici.

Federacija Bosne i Hercegovine usvojila je "Strategiju za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici FBiH 2013-2017. godine". I pored niza donesenih strateških dokumenata, problemi nasilja nad djecom, zlostavljanja i zanemarivanja djece, kako govore statistike, nisu smanjeni. Za odgovarajuću borbu protiv navedenih pojava potrebno je dosljedno provođenje mjera predviđenih strategijama, kao i odgovarajuća materijalna sredstva, koja je uvijek teško osigurati. Na ovom planu nije učinjeno mnogo, te je za realizaciju ovog strateškog cilja i pratećih mjera potrebno načiniti dodatni napor u prevenciji i resocijalizaciji žrtava nasilja.

Slična je situacija i u pogledu strožije kaznene politike, odnosno krivičnopravnih sankcija za krivična djela u kojima su oštećeni, odnosno žrtve djeca, a koje moraju biti strožije u skladu s vrstom, težinom,

³⁰ "Službeni glasnik RS", br. 102/12.

načinom izvršenja i posljedicama koje ova krivična djela ostavljaju na dijete žrtvu.

U okviru projekta "Jačanje uloge organizacija civilnog društva u monitoringu državne Strategije za borbu protiv nasilja nad djecom 2011-2014. u Bosni i Hercegovini", a koji implementiraju organizacija Vesta i "Zemlja djece", u partnerstvu s Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice Bosni i Hercegovini, u 2012. godini formiran je Nezavisni monitoring tim koji čine šest organizacija. Za potrebe implementacije državne Strategije, ali i neovisnog monitoringa implementacije Strategije, NVO u okviru ovoga projekta u 2012. godini načinile su i Etički kodeks istraživanja o djeci, usvojen od strane Vijeća ministara, i Protokol sa standardima monitoringa državne Strategije.

Jedan od ciljeva odnosio se na uspostavljanje programa rehabilitacije i reintegracije koji osiguravaju zadovoljavanje individualnih potreba djece žrtava nasilja.

Analizom podataka iz različitih sektora možemo zaključiti da ovaj cilj nije ostvaren u zadovoljavajućoj mjeri, jer izvještajne jedinice sporadično informiraju o postojanju tzv. tercijarnih programa rehabilitacije i reintegracije. Međutim, imajući u vidu činjenicu da mnoge zemlje, razvijenije od Bosne i Hercegovine, nemaju u potpunosti razvijene tzv. individualne programe prevencije usmjerene na rehabilitaciju i reintegraciju, možemo zaključiti da se u narednom strateškom periodu mora obratiti posebna pažnja na ovo pitanje.

Udruženje "Nova generacija" od 18. februara 2013. godine pokrenulo je besplatnu savjetodavnu liniju za djecu pod nazivom Plavi telefon. Cilj uspostavljanja ovakve vrste linije jeste pružanje savjeta i podrške u teškim i kriznim situacijama, a posebno u slučajevima nasilja i eksploatacije. Pozivatelji će, također, dobiti informaciju od koga još mogu tražiti pomoć i kojim institucijama se mogu obratiti.³¹ U našoj zemlji postoji više linija za pomoć pri institucijama i nevladinim organizacijama. U odgovoru na nasilje nad djecom nevladine organizacije imale su značajnu ulogu, naročito u pitanju zagovaranja i kampanja, čime su doprinijele da se ovaj problem u društvu osvijesti kako bi se na najbolji način pomoglo žrtvama nasilja. Provođenjem programa prevencije i edukacije NVO, uz podršku međunarodnih organizacija, radile su brojne obuke za pomagače s ciljem formiranja multidisciplinarnih timova širom Bosne i Hercegovine. Rehabilitacija žrtava nasilja i danas se radi u okviru "Sigurnih kuća" koje vode nevladine organizacije u Federaciji i Republici Srpskoj.

Pravo na zaštitu od seksualnog iskorištavanja

Bosna i Hercegovina krajem 2012. godine ratificirala je Konvenciju Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja³², ali još uvijek nije uskladila svoje krivično zakonodavstvo s ovom Konvencijom. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine još uvijek nije inkriminirao radnju "trgovine maloljetnim osobama". Za krivična djela seksualnog nasilja nad djecom propisane su vrlo niske minimalne kazne, koje nisu harmonizirane na teritoriji cijele države. Tako je za krivično djelo "spolnog odnošaja s djetetom" u Federaciji Bosne i Hercegovine i Brčko Distriktu propisana kazna od 1 do 8 godina, dok je u Republici Srpskoj za takvo krivično djelo ("obljuba nad nemoćnim licem") kazna zatvora od najmanje 5 godina. Podaci iz dokumenta Federalnog tužilaštva "Krivična djela protiv nasilja nad djecom, stanje i problemi" pokazuju da su u razdoblju od 2010. do 2013. godine u ovom entitetu za krivična djela spolnog odnošaja s djetetom izrečene u prosjeku kazne zatvora u visini od 6 mjeseci, što je ispod zakonom propisanim minimalnih kazni, a za "bludne radnje" i "zadovoljavanje pohote pred djetetom" najčešće su se izricale uvjetne osude.

³¹ <http://www.novageneracija.org/>

³² Vijeće Evrope – CETS No201.

Nepostojanje jedinstvene i usklađene baze podataka ima za posljedicu velika odstupanja u broju djece žrtava seksualne eksploatacije u izvještajima nadležnih institucija, naročito između centara za socijalni rad i organa za krivično gonjenje. Istraživanje seksualne eksploatacije djece u Republici Srpskoj, koje je provela Institucija ombudsmena za djecu Republike Srpske,³³ pokazalo je da je u razdoblju od 2008. do 2011. godine 148 djece bilo žrtvom nekog oblika seksualne eksploatacije, od čega su 90% bile djevojčice. Najzastupljeniji i najučestaliji oblik seksualne eksploatacije djece je spolno nasilje nad djetetom i vanbračna zajednica s maloljetnom osobom. Analiza pokazuje da su isključivo djevojčice bile žrtve silovanja i rodoskrvnuća. Zabrinjavajući je podatak da su osnovni sudovi u Republici Srpskoj, od ukupno 21 slučaja seksualnog nasilja nad djecom, počiniteljima ovih krivičnih djela izrekli šest uvjetnih osuda i tri novčane kazne. U Banjoj Luci zabilježeno je suđenje državnom službeniku socijalne službe zbog zloupotrebe položaja za seksualno iskorištavanje djeteta kojem je od strane suda izrečena kazna zatvora u trajanju od šest godina. U okviru projekta "Lanzarote konvencija", koji finansira Evropska unija a provode organizacije "Zdravo da ste" iz Banje Luke i "Zemlja djece" iz Tuzle³⁴, realizirano je istraživanje s profesionalcima, roditeljima i djecom o stavovima i razumijevanju problema seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja djece, kao i rizika izloženosti djece seksualnom zlostavljanju na nivou Bosne i Hercegovine. Rezultati ovog istraživanja pokazali su da je zakonska procedura dokazivanja seksualnog zlostavljanja djeteta uvijek i duga i stresna; višestruko ispitivanje seksualno zlostavljanog djeteta, ponavljani intervjui s djetetom s više različitih ispitivača i na različitim neprilagođenim lokacijama, nedovoljno organiziran sistem podrške djetetu – samo su neki od problema.

Iskorak je napravljen usvajanjem federalnog "Zakona o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku", koji s primjenom počinje 1. 1. 2015. godine, a čime su se stekli uvjeti za ujednačavanje položaja djece žrtava i počinioca krivičnih djela u krivičnim postupcima. Međutim, upitna je njegova implementacija, jer nisu osigurana materijalna i finansijska sredstva za opremanje i prilagođavanje prostorija pravosudnih institucija i policije te ojačavanja profesionalnih kadrovskih kapaciteta. Očit je i nedostatak stručnjaka i ustanova za tretman seksualno zlostavljane djece. Preventivni programi dostupni su vrlo ograničenom broju djece jer nisu sistemski organizirani. Nadzor i praćenje počinitelja seksualnih delikata na štetu djece nisu organizirani, niti su razvijeni učinkoviti preventivni programi za potencijalne počinitelje seksualnog nasilja nad djecom. Mjere sigurnosti predviđene zakonom ne uključuju mogućnost da se počinitelju seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta izrekne mjera obaveznog liječenja psihosocijalnim tretmanom, niti mjera zabrane obavljanja djelatnosti koje po svojoj prirodi imaju dodirne tačke s djecom. Bosna i Hercegovina unutar policijskih organa nema uspostavljen centralni registar evidencija nasilja nad djecom, odnosno sistem evidencija osoba koje su počinile nasilje nad djecom. Na državnom nivou donesene su Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom, koje nisu spuštene na niže nivoe vlasti, zbog čega veliki broj profesionalaca ne zna za njihovo postojanje.

³³ *Prevenција eksploatacije djece u Jugoistočnoj Evropi – Seksualna eksploatacija djece u Republici Srpskoj*, Izvještaj Ombudsmena za djecu Republike Srpske, Banja Luka, 2012.

³⁴ *Znanjem i razumijevanjem do bolje zaštite – rezultati istraživanja o seksualnom zlostavljanju i iskorištavanju djece u BiH*, "Zdravo da ste", Banja Luka, 2013., www.zdravodaste.org

Preporuke / zaključci

- Haška konvencija o zaštiti djece i saradnji u oblasti međudržavnog usvajanja nije usvojena.
- Resursi centara za socijalni rad donekle su pojačani ali još uvijek nedovoljni jer se paralelno dešava i porast broja stanovnika koji trebaju socijalne usluge.
- U oblasti hraniteljstva dobro su ispunjene preporuke Komiteta za prava djeteta, izuzev u dijelu preporuke da država izdvaja dovoljna sredstva za hraniteljski smještaj i monitoring starateljskih institucija. Potrebno je da se osiguraju mehanizmi obaveze ujednačene naknade za hraniteljski smještaj i odgoj djece u Bosni i Hercegovini.
- Potrebno je izvršiti racionalizaciju postupaka pri usvajanju djece, nastaviti dobre aktivnosti na poticanju razvoja porodičnog smještaja djece bez adekvatnog roditeljskog staranja. Ne čini se dovoljno na podršci porodici u odgoju djece, naročito deficitarnoj porodici i porodicama iz marginaliziranih grupa.
- Ne radi se u svim sredinama na razvijanju senzibiliteta za otkrivanje slučajeva zanemarivanja i zlostavljanja djeteta i mjere podrške ovoj djeci nisu dovoljno zaživjele.
- Ne izdvaja se dovoljno sredstava za ekipiranje socijalnih službi pri centrima za socijalni rad niti za njihovu edukaciju za rad s maloljetnim osobama različitog nivoa i oblika devijantnog ponašanja.
- U cilju prevencije nasilja nad djecom potrebno je oformiti savjetovališta za brak i porodicu u kojima bi se odvijala kontinuirana edukacija o zdravom roditeljstvu i pozitivnoj disciplini dostupnoj i obaveznoj svim roditeljima (naročito onima koji su u rizičnoj grupi), osigurati dodatnu edukaciju stručnjaka u školama o nasilju u porodici, mjerama koje se poduzimaju (obuka za primjenu referalnog mehanizma) i o efikasnijoj podršci djeci žrtvama od strane školskog osoblja (naročito pedagoga i psihologa).
- Uvesti jasne mjere za sprečavanje i zaustavljanje daljnjeg nasilja prema djeci u situacijama kada počinitelji nasilja, koristeći svoje pravo na viđenje djeteta (pa time i dječije pravo na viđenje roditelja), manipuliraju djecom i njihovim posredstvom i dalje zastrašuju svoje partnerke koje su ih napustile upravo zbog nasilja.
- Potrebno je podržati preventivni i rehabilitacijski rad u saradnji s počiniteljima nasilja.

V

Zdravstvena i socijalna zaštita

Komitet je preporučio da se uspostavi jasna pravna definicija invaliditeta i osigura usklađenost zakonodavstva, politika i praksi u svim svojim dijelovima s odrednicama Konvencije. S tim u vezi preporučuje sljedeće:

- Da se osigura da djeca s invaliditetom imaju pravo na obrazovanje, da se osigura najveći mogući stepen njihovog uključivanja u redovni obrazovni sistem, te da se napravi akcioni plan s jasnim mjerama za zadovoljavanje obrazovnih potreba ove djece;
- Da se jačaju mjere podrške za roditelje djece s invaliditetom;
- Da se zakonskim odredbama o građevinarstvu i njihovom primjenom riješe arhitektonske barijere;
- Da se riješi razlika između zaštite koja se pruža ratnim vojnim invalidima i civilnim invalidima i djeci s invaliditetom do kojeg je došlo usljed nesreće, bolesti ili koji postoji od rođenja, kako bi se izjednačila zaštita djece.

Stanje

Omogućavanje efikasne zdravstvene zaštite za djecu sa smetnjama u razvoju garantira se i Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom u dijelu koji se odnosi na zdravstvenu zaštitu.

Analizirajući zakone i pravilnike koji reguliraju zdravstvenu zaštitu u Bosni i Hercegovini vidljivo je, između ostalog, da još uvijek nije usklađena terminologija kada su u pitanju djeca i osobe s mentalnim poremećajima. Naime, postoji niz termina kojima se kroz zakonodavstvo nazivaju (djeca s invaliditetom, djeca s onesposobljenjem, djeca s posebnim potrebama, s duševnim smetnjama, s mentalnim poremećajima itd.), što u praksi znači da pojedini zakoni ne prepoznaju određene grupe ove vrste invalidnosti.

Sva djeca u Republici Srpskoj imaju pravo na besplatno liječenje i zdravstvenu zaštitu u cijelosti, koja podrazumijeva i zdravlje zuba. Međutim, kada su u pitanju djeca sa smetnjama u razvoju, kod kojih se liječenje zuba odvija u totalnoj anesteziji, u Republici Srpskoj još uvijek ima određenih problema. Razvoj ove usluge u Republici Srpskoj započeo je u Banjoj Luci 2008. godine i odvija se u KBC Banja Luka na Odjelu za maksilofacijalnu hirurgiju, ali usluga nikada nije dovedena do kraja. Naime, za sada se rade ekstrakcija i, odskora, popravci zuba. Nema nikakvih naznaka da bi se mogla uspostaviti usluga protetskih radova, što najviše pogađa tinejdžere.

Iako u Republici Srpskoj postoji velika potreba za edukacijom roditelja i mrežom savjetovaništa u okviru kojih bi se pružale i specifične usluge savjetovanja za roditelje koji imaju djecu s invaliditetom te za sve ostale korisnike kojima trebaju savjeti i podrška u vezi s invaliditetom, savjetovaništa su djelimično formirana u centrima za fizikalnu rehabilitaciju u zajednici i u centrima za zaštitu mentalnog zdravlja u zajednici i manje su dostupna ili su skoro nedostupna roditeljima u ruralnim područjima.

Prema istraživanju "Informacija o realizaciji strategije unapređenja društvenog položaja lica s invaliditetom 2010-2015." u Kliničkom centru Banja Luka obavlja se dijagnostika hromozomskih bolesti u Zavodu za laboratorijsku dijagnostiku, tj. Centru za medicinsku genetiku; neonatalni skrining na hipotireozu i skrining na fenilketonuriju obavljaju se u Zavodu za nuklearnu medicinu; skrining sluha novorođenčadi na Klinici za otorinolaringologiju; u Klinici za dječije bolesti 2009. godine otvoreno je Genetsko savjetovanište, a iste godine započelo se i s prenatalnom dijagnostikom hromozomskih bolesti; od 2010. godine u Zavodu za laboratorijsku dijagnostiku obavlja se biohemijski skrining trudnica na najučestalije hromozomske bolesti, dok se u Ginekološko-akušerskoj službi Klinike za ginekologiju i akušerstvo vrši pretraga rizika od kongenitalnih anomalija i genomskih bolesti u trudnoći, ali i dalje ostaje problem ostvarivanja prava na zdravstvenu zaštitu i dostupnosti svih zdravstvenih usluga djeci i trudnicama koje žive na krajnjem jugu Republike Srpske (Trebinje), zbog

toga što se zdravstvena zaštita u tercijarnom sektoru realizira u Banjoj Luci, koja je geografski veoma udaljena. Zbog toga roditelji često pribjegavaju ostvarivanju zdravstvene zaštite u bližoj Podgorici (Crna Gora), pri čemu sami snose troškove.

Psihosocijalnu podršku i informacijsku podršku roditeljima djece s invaliditetom pruža Zavod za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju "Dr. Miroslav Zotović", svi registrirani centri za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju u zajednici, svi registrirani centri za zaštitu mentalnog zdravlja u zajednici, timovi porodične medicine te pedijatri zaposleni na svim nivoima zdravstvene zaštite.

Za uspostavljanje registra neurorizične djece za područje Republike Srpske još nisu stvoreni materijalno-tehnički uvjeti.³⁵

Javni fond za dječiju zaštitu Republike Srpske kontinuirano radi na unapređenju položaja djece s invaliditetom. Zakonom o dječijoj zaštiti Republike Srpske predviđeno je da prava iz dječije zaštite djeca s invaliditetom ostvaruju pod privilegiranim uvjetima i s olakšicama, kako bi se potpomogla ekonomska funkcija njihovih porodica.

Javni fond za dječiju zaštitu Republike Srpske ima jedinstvenu bazu podataka djece s invaliditetom, koja ostvaruju pravo na dodatak na djecu do 19 godina i dalje, ako se nalaze na redovnom školovanju. Ovom bazom obuhvaćena su i djeca s hroničnim bolestima. Izuzeti od dječijeg dodatka su prvo, peto, šesto i svako naredno dijete ako nisu korisnici stalne novčane pomoći i bolesna djeca.

Kao i u Republici Srpskoj, i u Federaciji Bosne i Hercegovine usluge u oblasti zdravstva nisu jednako dostupne svim osobama s invaliditetom i uglavnom su manje dostupne djeci iz ruralnih područja. Postojećim zakonima osobama s invaliditetom ne omogućava se jednak izbor i pristup, kvalitet i standard. Znatan broj ustanova primarne zdravstvene zaštite u urbanim i ruralnim sredinama fizički su nepristupačne, čime se osobama s invaliditetom onemogućava pristup zdravstvenoj zaštiti ili pristup pod nedostojanstvenim uvjetima (npr. da se osobe korisnici kolica moraju nositi uz stepenice ili preko drugih barijera), čime se krši Konvencija o pravima osoba s invaliditetom. Također, nisu prilagođene ni druge zdravstvene usluge, kao što su stomatološke usluge za djecu s intelektualnim poteškoćama. Stomatološka klinika Kliničkog centra Univerziteta u Sarajevu pruža usluge za djecu i odrasle s intelektualnim poteškoćama, ali je osigurano malo mjesečnih termina za tretman popravke zuba pod općom anestezijom. Nerijetko se događa da osobe s invaliditetom, čekajući na tretman popravke zuba, na kraju jedino mogu dobiti uslugu vađenja zuba, jer je za popravak već prekasno. Privatne ordinacije za popravak zuba pod općom anestezijom naplaćuju između 1 000 i 2 000 KM³⁶, što čini skoro tri prosječne plate u Bosni i Hercegovini.

Ne postoji mogućnost korištenja specifičnih i rijetkih lijekova za prevenciju ili sprečavanje povećanja stepena invaliditeta, kao ni za korištenje specijaliziranih programa prehrane s ciljem prevencije invaliditeta ili njegovog umanjivanja. Naprimjer, u entitetu Republika Srpska postoji mogućnost subvencije ishrane za osobe oboljele od celijakije, ali ta subvencija nije dostupna za osobe u autističnom spektru koje se često stavljaju na bezglutensku dijetu. U entitetu Federacija Bosne i Hercegovine takve subvencije ne postoje ni za jednu grupu osoba s invaliditetom. Primjera radi, jedan kilogram bezglutenskog brašna devet puta je skuplji od kilograma običnog brašna. Kada su u pitanju djeca s invaliditetom, u procesu medicinskog vještačenja ili opservacija u kojima se utvrđuje stepen ili postojanje invaliditeta nisu predviđene nikakve usluge podrške medicinskih i obrazovnih institucija. Ovi procesi često su veoma bolni, vremenski, a ponekad i finansijski, predstavljaju opterećenje za porodicu, te posebno utječu na stabilnost bračnih odnosa.

³⁵ Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske, *Informacija o realizaciji strategije unapređenja društvenog položaja lica s invaliditetom 2010-2015.*, Banja Luka, mart 2014.

³⁶ *Alternativni izvještaj o primjeni Konvencije o pravima osoba s invaliditetom Ujedinjenih nacija za Bosnu i Hercegovinu* (Bosna i Hercegovina, 2014).

Ne postoje nikakve usluge savjetovanja niti terapija za roditelje ili druge članove porodice koji prolaze kroz proces prihvatanja i suočavanja s novonastalom situacijom u porodici. Mnoga iskustva osoba s invaliditetom govore da i sam način saopćavanja dijagnoze ili procjene zna biti veoma neprijatan i bezobziran prema osjećajima roditelja i drugih članova porodice.

U svim segmentima ostvarivanja jednakog pristupa i povećanja kvaliteta života prioritet su arhitektonske barijere, koje smanjuju tu mogućnost. U gradovima svakodnevni problem predstavljaju trotoari koji su visoko podignuti, neravne ceste i uslužni objekti koji se nalaze na prostorima namijenjenim pješacima.³⁷

U Brčko Distriktu Savjetovalište za rani rast i razvoj radi u sklopu Centra za mentalno zdravlje – Odsjek za djecu s razvojnim poteškoćama (Mentalno-rehabilitaciono-edukativni centar).

Od 489 zdravstvenih kartona, aktuelno je više od 100 djece na raznim tretmanima. To su rana detekcija i dijagnostika, rana intervencija, rehabilitacija i resocijalizacija. Broj djece obuhvaćene uslugama Centra za rani rast i razvoj u 2012. godini iznosio je 1370, od čega je 548 dječaka i 822 djevojčice. U 2013. godini primjećuje se porast te je broj obuhvaćene djece ukupno 2007, od čega 1043 dječaka i 964 djevojčice. Edukativne i informativne kampanje za djecu od predškolskog do kraja srednjoškolskog uzrasta o značaju i načinima očuvanja psihofizičkog zdravlja rade se putem predavanja, interaktivnih radionica – kontinuirano u saradnji s Odjeljenjem za obrazovanje.

Zdravlje i zdravstvene usluge

Komitet ponavlja svoju raniju preporuku da država preduzme sve potrebne mjere kako bi osigurala da sva djeca uživaju pristup kvalitetnijim zdravstvenim uslugama, s posebnim osvrtom na ugroženu djecu, a naročito djecu Rome. Tako se preporučuje da država:

- Preduzme hitne i specifične mjere kako bi se Zakon o zdravstvenoj zaštiti Federacije Bosne i Hercegovine iz 2010. godine provodio tako da osigurava pokrivenost svih Roma;
- Dodijeli adekvatne resurse za jačanje programa vakcinacije, s jasnim rokovima i ciljevima i posebnim naglaskom na ugroženu djecu;
- Razmotri mogućnost za državne programe za dodatak željeza ishrani kako bi se kontrolirao nedostatak željeza koji rezultira anemijom;
- Razmotri ponovno pokretanje programa za podsticanje dojenja i praksi prilagođenih bebama u bolnicama;
- Komitet apelira na državu da odmah procijeni stanje uranom zagađenih područja.

Stanje

Za zdravstveni sistem u cijeloj državi i dalje se može reći da nema značajnijih mjera, koje bi dovele do njegovog ujednačavanja na nivou cijele države, te da on predstavlja jedan od složenijih sistema u državi. Pored toga, napravljeni su izvjesni pomaci kako bi se osigurao jednak pristup zdravstvenim uslugama. Vidljivo je da se vode uredne evidencije kroz biltene i publikacije o zdravstvenom stanju stanovništva Bosne i Hercegovine, pri čemu se posebno prati stanje djece.³⁸

³⁷ *Alternativni izvještaj o primjeni Konvencije o pravima osoba s invaliditetom Ujedinjenih nacija za Bosnu i Hercegovinu* (Bosna i Hercegovina, 2014).

³⁸ Zavod za javno zdravstvo FBiH i JZU Institut za javno zdravstvo Republika Srpska, *Zdravstveno-statistički godišnjak FBiH 2012. godine i Zdravstveno stanje stanovništva u 2012. godini u Republici Srpskoj*.

Ratifikacijom Evropske socijalne povelje Bosna i Hercegovine se obavezala da će osigurati, između ostalog, implementaciju odredbi Povelje koje se tiču i ostvarivanja prava na zdravstvenu zaštitu, prava na zdravstveno osiguranje i dostupnost primarne zdravstvene zaštite svim građanima.

Uvažavajući preporuke Komiteta Ujedinjenih nacija o poštivanju Konvencije o pravima djeteta Bosna i Hercegovina je napravila pomake i u zdravstvenom osiguranju djece i može se reći da je situacija povoljnija nego prethodnih godina. Entitetski zakoni, kao i zakon Brčko Distrikta, odredili su da su sva djeca osigurana bez obzira na status osiguranja roditelja.

U Federaciji Bosne i Hercegovine to su djeca od rođenja do 18. godine, a najduže do 26. godine, ako su na redovnom školovanju, i žene u toku trudnoće, porođaja, materinstva, bez obzira na status zdravstvenog osiguranja.

Od plaćanja participacije tokom boravka u bolnici u potpunosti su oslobođeni, između ostalih, djeca do navršene 15. godine života, učenici i redovni studenti do navršene 26. godine života, kao i žene tokom trudnoće i materinstva.

U Republici Srpskoj preko 50% osiguranika oslobođeno je plaćanja participacije, a među njima i djeca do 15 godina starosti, u izuzetnim slučajevima do 18 godina starosti, žene u toku trudnoće i materinstva.

Pravilnikom o sadržaju, obimu i načinu ostvarivanja prava na zdravstvenu zaštitu Republike Srpske članom 46. regulirano je pravo na pratioca za dijete, koje se nalazi na bolničkom liječenju. To pravo ima jedan od roditelja ili staratelja djeteta s teškoćama u razvoju i jedan od roditelja ili staratelja djeteta mlađeg od 18 godina oboljelog od maligne bolesti.

I u Brčko Distriktu obuhvat djece zdravstvenim osiguranjem riješen je u potpunosti. U Brčko Distriktu dosljedno se primjenjuju pozitivni zakonski propisi o zdravstvenom osiguranju u praksi, a u vezi s ostvarivanjem bezuvjetnog prava na zdravstveno osiguranje djece, te se u primarnim zdravstvenim ustanovama provode informativne kampanje za roditelje o pravima djece u sistemu zdravstvene zaštite i načinima njihovog ostvarivanja.³⁹

Postoji određen broj djece koja su bez zdravstvenog osiguranja, a to su djeca koja nemaju riješen status boravka u Bosni i Hercegovini (uglavnom se radi o romskoj populaciji djece).

Preporuka Komiteta u oblasti zdravlja bila je, između ostalog, da se u Republici Srpskoj riješi problem zdravstvene zaštite djece od 15 do 18 godina koja nisu na školovanju, kao i da se osigura bolja dostupnost ambulantama porodične medicine. I u toj oblasti postignut je napredak jer u oba entiteta vlastito zdravstveno osiguranje za djecu stariju od 15 godina, koja ne nastavljaju školovanje a koji nisu osigurana preko roditelja, dobiva se prijavom na Zavod za zapošljavanje, s tim da u Federaciji Bosne i Hercegovine postoji rok za prijavu, a u Republici Srpskoj ne. Za djecu s onesposobljenjem koja ne mogu (zbog stanja u kojem se nalaze) biti u procesu obrazovanja, a ni na birou za zapošljavanje, pokreće se postupak pred komisijom Penzijsko-invalidskog osiguranja koja radi procjenu. Ako se proglase nesposobnim za samostalan život i rad, budu osigurani preko jednog od roditelja, te poslije smrti roditelja automatski ostvaruju pravo na porodičnu penziju.

U 2012. godini potrošnja za zdravstvo po glavi stanovnika u Federaciji Bosne i Hercegovine iznosila je 714 KM (oko 357 €), što je za 3,1% više u odnosu na 2011. godinu. U prosjeku, od 2003. do 2012. godine potrošnja za zdravstvo po glavi stanovnika u Federaciji Bosne i Hercegovine rasla je za 8,4%.⁴⁰

Procent BDP-a koji se izdvaja za zdravstvenu zaštitu u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine za 2012. godinu iznosi 3,08% a za 2013. godinu 3,12%. Prema riječima direktora Fonda zdravstvenog osiguranja Republike Srpske, iz 2013. godine, Republika Srpska izdvaja 190 € po glavi stanovnika. Primjera radi,

³⁹ Centar za mentalno zdravlje Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine, prim. dr. Zlata Paprić.

⁴⁰ Federalni zavod za programiranje razvoja, *Izvještaj o razvoju FBiH 2012. godine*, Sarajevo, septembar 2013.

Slovenija za zdravstvenu zaštitu po glavi stanovnika izdvaja 1 800 €, Hrvatska 800 €, Srbija 260 €.

Vidljivo je da zaostajemo za regijom u izdvajanju za zdravstvo. Kroz izdvajanje za zdravstvo nije vidljivo kolika su izdvajanja za unapređenje zdravlja djece. Isto tako, evidentno je da veliki broj djece u Bosni i Hercegovini (što zbog siromaštva u državi, što zbog malih kapaciteta predškolskih ustanova) ne pohađa predškolsko obrazovanje, čime izostaje rana intervencija u ranoj dobi rasta i razvoja djece, posebno uzrasta do 3 godine.⁴¹ Primjera radi, u Banjoj Luci 2005. godine otvoren je namjenski vrtić za djecu s teškim kombiniranim smetnjama, koji je započeo rad sa 26 djece svih oblika kombiniranih smetnji i s timom stručnjaka opremljenim najsavremenijom opremom za rad. Po posljednjem izvještaju Gradske uprave Banja Luka, Odjeljenje za društvene djelatnosti, trenutno se u tom vrtiću nalazi četvero djece. Ova djeca se nisu prestala radati, ali po izjavama roditelja prepreke predstavljaju nove procedure koje im otežavaju pristup ovoj usluzi.

Smrtnost dojenčadi važan je pokazatelj zdravstvenog stanja djece u Bosni i Hercegovini i važna komponenta indeksa zdravlja. U Bosni i Hercegovini nije usvojena politika za smanjenje smrtnosti novorođenčadi i djece, ali je primjetno da se ona prati na nivou entiteta i Brčko Distrikta te da se vode uredne evidencije.

U Federaciji Bosne i Hercegovine u razdoblju od 2008. do 2012. godine stopa dojenačkog mortaliteta kontinuirano se smanjivala, te je u 2012. godini iznosila 6,2%.⁴²

Federalni zavod za statistiku, između ostalog, vrši praćenje vodećih uzroka smrti djece od 0 do 5 godina. Prema podacima za 2012. godinu, od broja ukupno umrle djece (158), tri vodeća uzroka smrtnosti bili su respiratorni distress novorođenčeta (30), asfiksija novorođenčeta (14), poremećaji vezani za kratku trudnoću i malu tjelesnu težinu novorođenčeta koji nisu drugdje klasificirani (11).

U Republici Srpskoj za 2012. godinu ukupan broj smrtnost dojenčadi mlađe od godinu dana iznosi 0,27% od ukupnog broja umrlih za tu godinu. Ovaj podatak ukazuje na blagi pad smrtnosti u odnosu na izvještaj iz 2011. godine. U Republici Srpskoj vodeća oboljenja predškolske djece su oboljenja sistema za disanje (38,60%), zarazne i parazitne bolesti (4,66%), bolesti kože i potkožnog tkiva (4,44%) i bolesti urogenitalnog sistema (3,87%). Značajan razlog posjeta u oblasti zdravstvene zaštite predškolske djece zauzimaju preventivne usluge (sistematski pregledi, imunizacija i dr.) koje učestvuju sa 26,91% u ukupno registriranom morbiditetu predškolske djece.

Kod školske djece najveći broj su bolesti sistema za disanje (40,49%), zarazne i parazitne bolesti (4,89%) i povrede, trovanja i posljedice djelovanja vanjskih faktora (4,80%). Značajan udio u ukupno registriranim razlozima posjete službama za zdravstvenu zaštitu školske djece su preventivne usluge (16,77%). Udio živorođene djece težine veće od 2 500 grama u 2012. godini iznosio je 95,74%.⁴³

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine, na prijedlog Federalnog ministarstva zdravstva, usvojila je 2013. godine Politiku za unapređenje ishrane djece u Federaciji Bosne i Hercegovine. Riječ je o dokumentu nastalom kao rezultat rada stručnjaka iz sektora zdravstva, uz stručnu potporu UNICEF-a u Bosni i Hercegovini i Svjetske zdravstvene organizacije. Podaci su vezani za stanje uhranjenosti i ishranu⁴⁴ djece uzrasta 0-5 godina prikupljeni kroz "Istraživanje višestrukih pokazatelja MICS 2011-2012. godina". Postoci pothranjenosti, bilo da se radi o akutnoj, hroničnoj ili udruženoj, pokazuju da je svako

⁴¹ Specijalni izvještaj Ombudsmena zdravstvena, *Zdravstvena zaštita djece u BiH*, Banja Luka, 2012.

⁴² Zavod za javno zdravstvo FBiH, *Zdravstveno stanje stanovništva i zdravstvena zaštita u Federaciji Bosne i Hercegovine 2012. godine*.

⁴³ JU Institut za javno zdravstvo Republike Srpske, *Zdravstveno stanje stanovništva u 2012. godini u Republici Srpskoj*.

⁴⁴ Zavod za javno zdravstvo Federacije Bosne i Hercegovine, *Zdravstveno stanje stanovništva i zdravstvena zaštita u FBiH u 2012. godini*.

pedeseto djeteta mlađe od pet godina u Federaciji Bosne i Hercegovine umjereno neuhranjeno (2%), a 1,2% djece klasificira se kao ozbiljno neuhranjeno. Ukupno 9,9% djece umjereno je zaostalo u rastu, od čega je 4,6% ozbiljno zaostalo u rastu, dok je 2,6% djece umjereno mršavo, od čega 2,0% ozbiljno mršavo za svoj uzrast. Međutim, i ovog puta pokazalo se da prekomjerna težina i gojaznost opterećuju zdravlje i najmlađe populacije: 17,7% djece uzrasta 0-5 godina u Federaciji Bosne i Hercegovine je prekomjerno teško. Najviši se postoci prekomjerne uhranjenosti bilježe među djecom uzrasta od 12 do 23 mjeseca, čak 26,9%. Ovo se, kao i podaci vezani za pokazatelje pothranjenosti, može povezati s neadekvatnom ishranom najmlađih, a pogotovo sa zanemarivanjem prakse dojenja. Samo 15,1% djece mlađe od 6 mjeseci isključivo je dojeno, što je značajno niže od preporučene razine i lošije nego u 2006. godini (22%).

Dobiveni pokazatelji stanja uhranjenosti za djecu starosti 5-10 i 10-15 godina pokazali su da je 3,2% djece uzrasta 5-10 godina i 3,5% djece uzrasta 10-15 godina nisko za svoju dob.

U 2012. godini provedeno je "Istraživanje o anemiji među djecom i ženama u Federaciji BiH".

Rezultati istraživanja vezani za prisustvo anemije pokazali su da je kod djece uzrasta 6-59 mjeseci anemija prisutna u 18,4% slučajeva, uglavnom blaga ili umjerena, sa značajno većom zastupljenošću u ruralnim područjima, bez razlika u odnosu na spol. Anemija je najučestalija u dobi od 1 do 2 godine, nakon čega postepeno opada.

U romskoj populaciji kod djece uzrasta 6-59 mjeseci anemija je nađena u 11,4% slučajeva i gotovo kod sve djece je blaga do umjerena, bez značajnih razlika između dječaka i djevojčica, kao i u odnosu na visinu mjesečnih prihoda kućanstva.

U Republici Srpskoj provedeno je istraživanje u periodu 2011-2013. godine koje je pokazalo da djeca predškolskog uzrasta ne jedu dovoljno povrća (izuzev krompira) i voća (izuzev banana), da vrlo rijetko jedu ribu te da je u njihovoj svakodnevnoj ishrani zastupljena energetski bogata, ali nutritivno siromašna hrana.⁴⁵ Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite, Ministarstvo prosvjete i kulture i Ministarstvo porodice, omladine i sporta Republike Srpske, uz podršku World Visiona, UNICEF-a i Svjetske zdravstvene organizacije, u aprilu 2013. godine izradili su i predstavili publikaciju "Smjernice za ishranu dojenčadi i djece predškolskog i školskog uzrasta".

U Distriktu Brčko održavaju se edukativne i informativne kampanje za djecu od predškolskog do kraja srednjoškolskog uzrasta o značaju i načinima očuvanja psihofizičkog zdravlja, posredstvom predavanja i interaktivnih radionica, kontinuirano u saradnji s Odjeljenjem za obrazovanje.⁴⁶

Tokom 2012. godine u Republici Srpskoj nedostajalo je pojedinih vakcina, a to su: DT, DT pro adultis i Ana-Te (TT). U određenom razdoblju nedostajala je i OPV vakcina pa je procent vakciniranih sa OPV 3 ispod 90%. JU Institut za javno zdravstvo Republike Srpske predložio je svim vakcinalnim centrima domova zdravlja da izvrše reviziju vakcinalnih kartona i da s tim u vezi pooštire mjere redovne vakcinacije MRP vakcinom te da provedu mjeru dodatne vakcinacije MRP vakcinom svih obveznika prema važećem Pravilniku i Naredbi.

U Federaciji Bosne i Hercegovine u 2012. godini znatno je poboljšana pokrivenosti s BCG, DTaP/IPV, MRP 1, OPV 3 i dT adultis cjepivom, dok je znatno niža pokrivenost registrirana Hib-om i Ana-Te cjepivom. Glavni razlog niže pokrivenosti Hib-om jeste problem u opskrbi ovim cjepivom, dok je Ana-Te cjepiva bilo dostatno, ali se kasnilo s provedbom Programa. I dalje ostaje problem evidencije djece koja se vakciniraju u privatnim ambulancama.

⁴⁵ JU Institut za javno zdravstvo Republike Srpske, *Zdravstveno stanje stanovništva u 2012. godini u Republici Srpskoj*.

⁴⁶ Centar za mentalno zdravlje Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine, prema podacima prim. dr. Zlata Paprić.

Zdravlje adolescenata

Komiteta preporučuje državi da sistematično proučava potrošnju alkohola, duhana i droga među adolescentima te da preduzme potrebne mjere za efikasnije provođenje zabrane prodaje takvih proizvoda djeci. Komitet, također, preporučuje da država članica razmotri zabranu svih oblika reklama koje promoviraju alkohol i duhanske proizvode u medijima ili na drugi način.

Stanje

Može se reći da u Bosni i Hercegovini postoji dobra mreža javnih zdravstvenih ustanova, ali su još uvijek više orijentirane na liječenje, a manjim dijelom na promociju zdravih stilova života, prevenciju i rano otkrivanje rizičnih faktora i oboljenja kod mladih. Programi promocije zdravlja i programi prevencije oboljenja odvijaju se sporadično i bez dovoljno aktivnog pristupa prema mladima.

Seksualno i reproduktivno zdravlje mladih zavisi od njihovog znanja, stavova i ponašanja. Faktori rizika povećani su u tranzicijskom periodu, u kojem je Bosna i Hercegovina, što ugrožava i reproduktivno zdravlje mladih. Rezultati dosadašnjih istraživanja pokazali su da mladi imaju poteškoća u dobivanju pouzdanih informacija i usluga u vezi sa seksualnim i reproduktivnim zdravljem. Većina zdravstvenih ustanova u Bosni i Hercegovini ne nudi povjerljive usluge koje su po mjeri mladih, te ih mladi nedovoljno koriste.

Međutim, postoji nekoliko nevladinih udruženja koja pružaju usluge mladima, ali su istraživanja pokazala da ih mladi nedovoljno koriste.⁴⁷

Evidentna je naglašena ovisnost o nikotinu s visokim postocima ispitanika u svim populacijskim skupinama koji navode da dnevno puše preko dvadeset cigareta. Broj dnevno popušanih cigareta kod stalnih pušača povećava se sa starosnom skupinom, tako da 26,7% ukupnih pušača (skoro trećinu) čini starosna skupina djece 15-19 godina.

Prema podacima ambulantno-polikliničkih službi u Federaciji Bosne i Hercegovine bilježi se trend porasta obolijevanja u svim skupinama oboljenja povezanih s upotrebom alkohola, droga i psihotropnih supstanci. U skupini mentalnih poremećaja i poremećaja ponašanja uzrokovanih alkoholom bilježi se održavanje trenda. Obolijevanje od mentalnih poremećaja i poremećaja ponašanja uzrokovanih upotrebom psihoaktivnih supstanci (F11-F19) bilježi trend porasta s brojem oboljelih od 1 485 (stopa od 6,4/10 000 st.) u 2008. godini do 1 747 oboljelih (stopa od 7,5/10 000 st.) u 2012. godini.⁴⁸

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, na sjednici održanoj 7. 9. 2011. godine, razmotrilo je i usvojilo Strategiju za odgovor na HIV i AIDS za BiH 2011-2016. godine, čime je ispunjena jedna od preporuka Komiteta za prava djeteta, sa zaključkom da se zadužuje Savjetodavni odbor za borbu protiv HIV / AIDS-a za BiH da, u saradnji s Ministarstvom civilnih poslova Bosne i Hercegovine, Federalnim ministarstvom zdravstva, Ministarstvom zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske, Odjelom za zdravstvo i ostale usluge Brčko Distrikta i predstavnicima organizacija civilnog društva, formira tijelo za koordinaciju, monitoring i evaluaciju provedbe usvojene Strategije, koje će Vijeću ministara Bosne i Hercegovine predložiti objedinjeni Operativni plan za implementaciju spomenute Strategije. Po parametrima Svjetske zdravstvene organizacije, Bosna i Hercegovina je zemlja s malim brojem oboljelih. Prema podacima Instituta za javno zdravstvo Republike Srpske, prvi registrirani slučaj osobe oboljele od HIV

⁴⁷ Zavod za javno zdravstvo FBiH, *Istraživanje dostupnosti HIV / SPI prevencije i zdravstvene zaštite putem prijateljskih centara za mlade Bosne i Hercegovine*, oktobar 2012. godine.

⁴⁸ Zavod za javno zdravstvo Federacije Bosne i Hercegovine, *Zdravstveno stanje stanovništva i zdravstvena zaštita u Federaciji Bosne i Hercegovine 2012. godine*.

/ AIDS-a u Bosni i Hercegovini zabilježen je 1986. godine, a do sada je ukupno registrirana 221 osoba, od toga je 120 AIDS. U Bosni i Hercegovini registrirana su i dva slučaja vertikalne transmisije (prijenos virusa s majke na dijete rođenjem i/ili dojenjem). U Republici Srpskoj do sada je ukupno registrirano 78 osoba sa HIV / AIDS-om, od čega je u 2012. godini registrirano devet novih slučajeva (osam HIV pozitivan i jedan AIDS), ali nije bilo smrtnih slučajeva.⁴⁹

Zloupotreba droga

Analiza pokazuje da je zloupotreba droga među mladima u porastu. Posebno zabrinjava činjenica da se dobna granica mladih koji imaju prvo iskustvo s drogom pomjera sve niže. Kao odgovor na ovu pojavu država je uspostavila institucionalni i zakonski okvir – Odjel za suzbijanje zloupotrebe droga Ministarstva sigurnosti odgovoran je za svakodnevnu koordinaciju i praćenje situacije u vezi s drogama. Usvojen je Zakon o sprečavanju i suzbijanju zloupotrebe opojnih droga u Bosni i Hercegovini⁵⁰ i stupio je na snagu 15. februara 2006. godine. U realizaciji ovog zakona učestvuju Ministarstvo civilnih poslova, Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine, Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa, Ministarstvo finansija i trezora, Agencija za lijekove i medicinska sredstva Bosne i Hercegovine te policija i carinski organi. Ministarstvo sigurnosti osnovalo je poseban odjel koji radi konkretno na implementaciji zakona u svojoj zoni odgovornosti i praćenju implementacije zakona u drugim ministarstvima. Tokom 2011/2012. godine pokrenute su izmjene i dopune Zakona o sprečavanju i suzbijanju zloupotrebe opojnih droga u Bosni i Hercegovini, koje još uvijek nisu usvojene. Član 195. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine – “Neovlašten promet opojnim drogama”, propisuje da su određeni oblici trgovine drogom koji imaju međunarodni karakter krivično kažnjivi.

Prva strategija nadzora nad drogama u Bosni i Hercegovini jeste Državna strategija nadzora nad opojnim drogama, sprečavanja i suzbijanja zloupotrebe opojnih droga u Bosni i Hercegovini za period 2009-2013. Nakon toga uslijedilo je donošenje Akcionog plana za isti period koji je postavio konkretne ciljeve i aktivnosti. Komisija za opojne droge izradila je privremeni izvještaj o realizaciji Akcionog plana. Periodični rezultati ukazuju da su ukupni troškovi politike suzbijanja droga, liječenja ovisnosti o drogama, društvene rehabilitacije i smanjenja štete na državnom nivou iznose približno 18 miliona KM (9,2 miliona €).⁵¹

Procijenjeno je da u Bosni i Hercegovini ima 7 500 intravenoznih uživalaca droga, što je oko 0,3% populacije starosti od 15-64 godine. Rezultati istraživanja govore da je prosječna starosna dob intravenoznih uživalaca droga oko 30 godina, oko 90% njih je muškog spola, a velika većina ih ubrizgava heroin.

Programi prevencije u školama u Republici Srpskoj do sada su se provodili putem pojedinačnih predavanja na kojima su nastavnici u osnovnim školama govorili o štetnostima upotrebe psihoaktivnih supstanci, što je nedovoljno. Nadalje, programi prevencije izrađeni su kroz različite projekte koje su realizirale nevladine organizacije. Postoji četrdeset društvenih centara za duševno zdravlje u deset kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine, osamnaest u Republici Srpskoj i jedan u Distriktu Brčko. Oni pružaju usluge ambulantnog liječenja i savjetovanja za ovisnike o drogama, premda oni nisu njihova jedina ciljna grupa. Postoji osam specijaliziranih centara za odvikavanje od ovisnosti u Bosni i

⁴⁹ Podaci Udruženja građana “Akcija protiv side” / Action against AIDS (AAA).

⁵⁰ Zakon o sprečavanju i suzbijanju zloupotrebe opojnih droga u Bosni i Hercegovini, “Službeni glasnik BiH”, br. 8, 7. 2. 2006. godine.

⁵¹ *Godišnji izvještaj o stanju zloupotrebe opojnih droga u Bosni i Hercegovini za 2010. godinu* – Izrađeno u okviru projekta EMCDDA – IPAZ, septembar 2011. godine.

Hercegovini, od čega je pet centara u Federaciji Bosne i Hercegovine (Sarajevo, Zenica, Mostar, Sanski Most, Odžak), dva su centra u Republici Srpskoj (Banja Luka i Doboju) te jedan u Distriktu Brčko.

Socijalna zaštita

Djeca s različitim oblicima poteškoća u razvoju

Komiteet je preporučio da država osigura da sva djeca imaju korist od direktnog prava na socijalnu zaštitu, uključujući socijalno osiguranje. Također, Komitet je ponovio svoju raniju preporuku da država osigura sve mjere za podršku i materijalnu pomoć za ekonomski najugroženije porodice, kako bi svoj djeci bilo osigurano pravo na odgovarajući životni standard. Konkretnije preporuke su:

- Izraditi strategije smanjenja siromaštva i programe na lokalnom nivou;
- Usvojiti privremeno posebne mjere i mjere pozitivne diskriminacije i preduzeti mjere za zapošljavanje mladih kako bi se pomoglo najugroženijima;
- Razmotriti mogućnost univerzalne sheme dječijeg doplatka za otklanjanje nejednakosti i garantirati adekvatan životni standard za svu djecu.

Stanje

Kako se navodi u "Smjernicama za prepoznavanje socijalno isključenih kategorija djece u Bosni i Hercegovini", ne postoje politike socijalne uključenosti na bilo kojem nivou vlasti u Bosni i Hercegovini i nijedno tijelo se ne bavi uzrocima siromaštva, pa su mjere prvenstveno reaktivne i bave se samo posljedicama siromaštva i socijalne isključenosti.

Sistem socijalne zaštite u oba entiteta u Bosni i Hercegovini u velikim je teškoćama, jer se suočava s povećanim potrebama za razne oblike socijalne pomoći koje iz godine u godinu rastu. Funkcioniranje ovog sistema otežano je neadekvatnim zakonima, koji propisuju mnogo širi obim socijalne zaštite nego što su mogućnosti budžeta. Ovaj problem dodatno je kompliciran razdvojenošću nadležnosti između nivoa vlasti (posebno u Federaciji Bosne i Hercegovine), gdje entitet propisuje nivo socijalne zaštite, a niži nivoi vlasti obavezni su osigurati sredstva za njenu realizaciju. Sistem socijalne sigurnosti zasnovan je na shemi socijalnog osiguranja, koje se finansira iz doprinosa na plaće, i na shemi socijalne pomoći, koja se finansira iz vladinih generalnih dohodaka. U Bosni i Hercegovini socijalna isključenost najvećim je dijelom povezana s posljedicama rata i procesom tranzicije, kao i izlaganjem stanovništva novim oblicima rizika.

Istraživanja na nivou Bosne i Hercegovine pokazuju visok nivo socijalne isključenosti. Kao što pokazuju podaci UNDP-a, indeks socijalne isključenosti iznosi 50,32%.⁵² Različiti su uzroci socijalne isključenosti a najčešće je u pitanju višestruka socijalna isključenost. Glavni uzrok je siromaštvo, koje uzrokuje druge oblike isključenosti iz društvenog života. Postojeći sistem socijalne zaštite u Bosni i Hercegovini još uvijek nije u dovoljnoj mjeri orijentiran na socijalnu podršku na osnovu potreba i vrste potreba. Regionalni direktor UNICEF-a za Centralnu i Istočnu Evropu i Centralnu Aziju nedavno je istakao da 170 000 djece u Bosni i Hercegovini živi ispod linije siromaštva. Većina njih dolazi iz osjetljivih društvenih grupa, kao što su Romi ili iz porodica interno raseljenih lica (One World SEE 2010).⁵³ Porodice

⁵² Podaci prikupljeni na osnovu Leaken indikatora, jedinstvenim u Evropskoj uniji.

⁵³ www.oneworldsee.org/170000-Children-in-BiH-live-in-Poverty

s troje ili više djece posebno su osjetljive, jer više od dvije trećine njih živi u teškom siromaštvu. Žene s invaliditetom, samohrane majke i djevojke, trpe ozbiljnu socijalnu isključenost u okruženju u kojem vlada nestašica sredstava u kombinaciji s patrijarhalnim sistemom vjerovanja.

Kako se navodi u "Strateškom planu za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u Federaciji Bosne i Hercegovine 2013-2017", a prema podacima Federalnog zavoda za statistiku, Federacija Bosne i Hercegovine ima 2 337 660 stanovnika, od čega 422 053 djece uzrasta do 14 godina. Rođeno je 21 646 djece, a umrlo 160 dojenčadi. Stopa dojenačke smrtnosti iznosila je 7,4%, a stopa nataliteta je na 9,3%. Kao posljedica pada stope nataliteta, fertiliteta i laganog porasta stope mortaliteta posljednjih godina, prirodni priraštaj bilježi trend opadanja a njegova vrijednost od 1‰ izrazito je nepovoljna.

Veliki broj djece u zemlji suočava se sa smanjenom mogućnošću realizacije svojih prava u osiromašenom društvu. Socioekonomski indikatori pokazali su da 17,8% populacije živi ispod ustanovljenog praga siromaštva od 2 223,15 KM godišnje po glavi stanovnika (ekvivalent tome je 1 497,68 USD), dok preostala trećina živi blizu te granice; od procijenjenih 680 000 ljudi koji žive u bijedi, gotovo pola njih prima socijalnu pomoć. Porodice s troje i više djece često se identificiraju kao porodice koje žive ispod praga siromaštva u zemlji. Socijalnu zaštitu trenutno karakterizira: teška materijalna ugroženost većine stanovništva, široka socijalna prava utvrđena Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom (koja se ne ostvaruju), slaba uvezanost nosilaca socijalne zaštite na općinskom nivou, finansiranje socijalne i dječije zaštite na nivou kantona praćeno ozbiljnim poteškoćama zbog nemogućnosti osiguranja finansijskih sredstava u njihovim budžetima, što uzrokuje nejednak položaj građana u ostvarivanju prava. Problem siromaštva, kao posljedica velikog broja nezaposlenih u ekonomski nerazvijenoj državi opterećenoj tranzicijom i recesijom, snažno utječe na nepoštivanje prava djece. To su osnovni razlozi zbog kojih mnoga djeca nemaju uvjete za pravilan rast i razvoj. Sistem socijalnih usluga nije dovoljno razvijen, a saradnja relevantnih sektora, prije svih – saradnja zdravstva, socijalne zaštite i obrazovanja, nije zadovoljavajuća, ne podržava dovoljno djecu i njihove potrebe i nedovoljno štiti njihova prava. Prema nepotpunim podacima, prikupljenim od resornih kantonalnih ministarstava za oblast socijalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine kojima raspolaže Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, ukupan broj djece korisnika socijalne zaštite je 18 953, od čega je djece uzrasta 0-14 godina 7 844⁵⁴. Prikaz broja djece po kategorijama: djeca bez roditeljskog staranja: 1 549 (320 djece uzrasta 0-7 godina, 638 djece uzrasta 7-14 godina); odgojno zanemarena djeca: 1 616 (40 djece uzrasta 0-3 godine, 204 djece uzrasta 4-7 godina); odgojno zapuštena djeca: 1 371 (9 djece uzrasta 0-3 godine, 149 djece uzrasta 4-7 godina); djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama: 7 131 (499 djece uzrasta 0-3 godine, 1 726 djece uzrasta 7-14 godina); djeca s invaliditetom i djeca ometena u fizičkom i psihičkom razvoju: 7 286 (1 374 djece uzrasta 0-7 godina, 2 885 djece uzrasta 7-14 godina).

Prema podacima iz dokumenta "Strategija za razvoj porodice u Republici Srpskoj za period 2009-2014." stopa prirodnog priraštaja u Republici Srpskoj u prethodnih šest godina je negativna. Također, u Republici Srpskoj trenutno nedostaje oko 30% djece za zamjenu generacija, a u prethodnih šest godina godišnje se u Republici Srpskoj rađalo oko 1 200 djece kao treće dijete, a manje od 300 kao četvrto. U istom periodu došlo je do intenzivnog pada stope fertiliteta (ispod 1,5 djeteta po ženi). Trenutno se u Republici Srpskoj rađa oko 15% djece u zajednicama koje nisu klasična forma braka, bilježi se povećanje broja jednoroditeljskih porodica, vanbračnih zajednica i broja samačkih domaćinstava, smanjenje broja djece u osnovnoškolskim i predškolskim ustanovama te smanjenje broja stanovnika

⁵⁴ Napomena: Uočava se veliki nesrazmjer kada je u pitanju broj maloljetnih korisnika socijalne zaštite, bez obzira što jedan izvor daje podatke za Bosnu i Hercegovinu, a drugi samo za Federaciju Bosne i Hercegovine. Prema podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine, broj maloljetnih korisnika socijalne zaštite je 184 720, dok je prema podacima Federalnog ministarstva zdravlja i socijalne politike taj broj višestruko manji – 18 953.

u ruralnim područjima. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku⁵⁵ u Republici Srpskoj ima 110 921 maloljetnih korisnika socijalne zaštite, od čega 4 788 lica sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju, 3 737 lica s društveno neprihvatljivim ponašanjem, 166 psihički bolesnih lica, 3 531 djeteta čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama, 47 004 lica u stanju različitih socijalnozaštitnih potreba, 5 505 ostalih bez specifične kategorije. Kod značajnog broja porodica uočen je nedostatak sredstava koja bi pokrila osnovne potrebe prema određenju potrošačke korpe, a među najugroženije kategorije stanovništva spadaju, između ostalih, i porodice s troje i više djece. Prema mjerilima Svjetske banke, u Republici Srpskoj se oko 21% stanovništva nalazi u zoni generalnog siromaštva, 49,5% stanovništva socijalno je isključeno bar u jednom aspektu socijalne isključenosti. Značajan broj općina zbog nedostatka sredstava nije u mogućnosti primijeniti Zakon o socijalnoj zaštiti i osigurati sredstva za ostvarenje osnovnih prava. Razvijenije općine u mogućnosti su osigurati proširena prava iz socijalne i dječije zaštite; značajnom broju građana sistem socijalne i dječije zaštite jedini je izvor materijalne i socijalne egzistencije. Postojeći sistem dječije zaštite ima naglašen socijalnozaštitni karakter, a samo jednim dijelom i pronatalitetni. Bosna i Hercegovina, kako se navodi u "Strategiji socijalnog uključivanja u Bosni i Hercegovini" nema službenu liniju siromaštva, niti sistematski istražuje ovu područje, što predstavlja ograničavajući faktor kod izrade situacionih analiza.

Smjernicama za prepoznavanje socijalno isključenih kategorija djece u Bosni i Hercegovini istaknuta je potreba realizacije uvođenja redovitog praćenja socijalne isključenosti (uključenosti) djece u zemljama koje nisu članice Evropske unije, kao što je Bosna i Hercegovina, unapređenje međusektorske saradnje za dobrobit djece u Bosni i Hercegovini, ispunjavanje međunarodnih obaveza koje se odnose na zaštitu djece i osiguravanje praktične primjene temeljnih načela sadržanih u međunarodnim izvorima. Iako zakoni o osnovnom i srednjem obrazovanju propisuju da se u osnovnoj i srednjoj školi obrazuju i učenici s posebnim obrazovnim potrebama, tu se još uvijek pojavljuju određeni problemi organizacione i finansijske prirode. Obrazovanje se odvija po prilagođenim programima, i to u redovnim školama, i prema programima prilagođenim individualnim potrebama, mogućnostima i sposobnostima.

Od posebne je važnosti pitanje terminološke neusklađenosti u zakonskim i podzakonskim aktima, u kojima se za isti oblik razvojne poteškoće koriste različiti nazivi. Također, pri klasifikaciji razvojnih poteškoća, a prvenstveno unutar orijentacijskih lista razvojnih poteškoća pravilnika o odgoju i obrazovanju djece s posebnim obrazovnim potrebama, i dalje je čest pojam "retardacije" i "poremećaja". Također, važno je definirati izbor zanimanja koja omogućavaju adekvatnu pripremu učenika s posebnim potrebama za tržište rada. Za uspješan odgojno-obrazovni razvoj učenika je potrebno osigurati: individualno prilagođen program, stručnu podršku i asistenta u nastavi. U Republici Srpskoj Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite izdaje Preporuku da se djeca s većim i kombiniranim poteškoćama u razvoju obrazuju u specijaliziranim ustanovama opremljenim za obrazovanje djece s ozbiljnim i kombiniranim poteškoćama u razvoju, ili u posebnim odjeljenjima za djecu s posebnim obrazovnim potrebama, u redovnim školama, na osnovu preporuka stručnog tima.

Na osnovu nalaza i mišljenja stručne komisije mjesno nadležan centar za socijalni rad, ili služba socijalne zaštite, donosi rješenje o razvrstavanju i UPUĆUJE lice sa smetnjama na ostvarivanje odgovarajućih mjera zaštite. Žalbe zaprimljene u instituciji ukazuju na povrede prava djece sa smetnjama u razvoju, s obzirom na to da se rješenjem koje je donio mjesno nadležan centar za socijalni rad, na osnovu nalaza i mišljenja stručne komisije dijete ne upućuju na ostvarivanje odgovarajućih mjera zaštite. Naime, prema postojećem normativnom okviru, stručna komisija daje nalaz i mišljenje o ocjeni sposobnosti i, u konačnom, daje prijedlog.

Nedavno istraživanje UNICEF-a pokazalo je da u Bosni i Hercegovini 40% stanovništva ne bi dozvolilo da dijete sa socio-emocionalnim smetnjama ide u isti razred s njihovim djetetom. Skoro 60%

⁵⁵ Republički zavod za statistiku, *Bilten Socijalna zaštita*, br. 11, Banja Luka, 2013. godine.

stanovništva ne bi dozvolilo svom djetetu da stupi u brak s osobom sa smetnjama u razvoju. Preko 40% ljudi misli da djeca sa smetnjama u razvoju trebaju pohađati specijalne obrazovne institucije, dok samo 20% vidi pozitivan razvojni utjecaj inkluzije za školovanje djece s posebnim potrebama u srednjim školama u Bosni i Hercegovini.

Naučene lekcije pri izradi ovog izvještaja govore da je neophodno unaprijediti postojeće sisteme te podržati efikasniju, održivu i kontinuiranu razmjenu informacija zasnovanu na utvrđenim okvirima i procedurama kako bi unaprijedili sistem prepoznavanja i adekvatnog reagiranja ka socijalno isključenim kategorijama bosanskohercegovačkog društva.

Standard života

Aktivnosti Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice u 2012. i 2013. godini bile su intenzivne i kontinuirane s akcentom na prepoznavanje socijalnih rizika koji se odnose na visok nivo dječijeg siromaštva te, posljedično, i isključenosti djece i njihovih obitelji iz mnogih oblasti socijalnog života. Krajem marta 2014. godine na konferenciji u Sarajevu prezentiran je Prvi izvještaj o socijalno isključenim kategorijama djece u Bosni i Hercegovini, baziran na Smjernicama za prepoznavanje socijalno isključenih kategorija djece. Ovim prvim izvještajem o stanju socijalno isključenih kategorija djece u Bosni i Hercegovini uspostavlja se praćenje socijalne isključenosti (uključenosti) bosanskohercegovačke djece.

Od Ministarstva finansija Republike Srpske dobiveni su podaci da je na ime izdvajanja za socijalnu zaštitu na nivou Republike Srpske u 2012. i u 2013. godini izdvojeno oko 21% BDP-a godišnje. Udio socijalne zaštite kao dijela javne potrošnje na nivou Republike Srpske (obuhvata potrošnju korisnika budžeta Republike Srpske, jedinica lokalne samouprave i fondova socijalne sigurnosti) u 2012. godini iznosi 48,3%, odnosno u 2013. godini iznosi 52,4%. Ostvarivanjem prava iz Zakona korisnici uspijevaju zadovoljiti neke od njihovih osnovnih potreba. Ali, kada se govori o visini novčanog dodatka, može se tvrditi da su potrebe ugroženog stanovništva daleko veće. Kada se tome pridoda činjenica da se JU CSR svake godine suočava s povećanim brojem obraćanja i zahtjeva za ostvarivanjem prava iz oblasti socijalne i dječije zaštite, može se reći da rješavanje zahtjeva za različite oblike socijalnih davanja u Centru nije zadovoljavajuće zbog nedovoljnih finansijskih sredstava.

Funkcioniranje sistema socijalne zaštite otežano je neadekvatnim zakonima, koji propisuju mnogo širi opseg socijalne zaštite nego što su mogućnosti budžeta. Istraživanja na nivou Bosne i Hercegovine pokazuju visok nivo socijalne isključenosti. Veliki broj djece u zemlji suočava se sa smanjenom mogućnošću realizacije svojih prava u osiromašenom društvu. Problem siromaštva, kao posljedica velikog broja nezaposlenih, u ekonomski nerazvijenoj državi opterećenoj tranzicijom i recesijom, snažno utječe na nepoštivanje prava djece. Istraživanja pokazuju da su sljedeća lica izložena riziku od siromaštva: domaćinstva s dvoje i više djece, pri čemu se rizik od siromaštva povećava brojem djece u domaćinstvu, stara lica, dugoročno nezaposleni, lica s niskim stepenom obrazovanja, lica nesposobna za rad, zaposlena lica s primanjima koja ne omogućavaju pokrivanje minimalnih troškova života i domaćinstva u kojima nosilac domaćinstva nema ili ima samo osnovni nivo obrazovanja. Kategorije koje povećavaju rizik od socijalne isključenosti i siromaštva djece: djeca iz siromašnih porodica, romska djeca i pripadnici manjina, djeca s invaliditetom i posebnim potrebama, djeca bez roditelja i roditeljskog staranja, djeca bez zdravstvene zaštite, djeca iz povratničkih porodica ili raseljenih porodica, odgojno zanemarena djeca i djeca delinkventi.

U Federaciji Bosne i Hercegovine nije uspostavljen Fond za dječiju zaštitu koji bi se prvenstveno bavio razvojem dječije zaštite. U Republici Srpskoj Javni fond za dječiju zaštitu ima kontinuirane finansijske resurse, koji su definirani Zakonom o budžetskom sistemu Republike Srpske, Dokumentom okvirnog budžeta i godišnjim Finansijskim planom Fonda. U Brčko Distriktu nije uspostavljen Fond za dječiju

zaštitu koji bi se prvenstveno bavio razvojem dječije zaštite. Prava korisnika, naročito porodica s djecom, nisu usklađivana s rastom životnih troškova. Kroz SPIS program, koji podržava UNICEF, izrađeno je mnogo dokumenata iz oblasti socijalne zaštite, otvoreno je sedam Centara za rani rast i razvoj djece (četiri kroz SPIS), upravni odbori u SPIS općinama prešli su u Komisije za unapređenje dječije zaštite i inkluzije kao stalna tijela. U Bosni i Hercegovini ne postoji jedinstvena baza podataka o korisnicima usluga socijalne zaštite.

Preporuke / zaključci

- Očekujemo da će se u narednom periodu u Bosni i Hercegovini osigurati kvalitetno liječenje djece bez obzira na status osiguranja roditelja, a u Republici Srpskoj ostaje da se riješi problem zdravstvene zaštite djece od 15 do 18 godina, kao i osiguranja bolje dostupnosti ambulanti porodične medicine.
- Omogućiti provođenje Programa zdravstvene politike i strategije za zdravlje mladih u Federaciji Bosne i Hercegovine, Republici Srpskoj i Brčko Distriktu, s akcentom na prevenciju svih oblika toksikomanija i razvijanje zdravih stilova života mladih.
- Borba protiv siromaštva ostaje pitanje broj jedan. I dalje je potrebno raditi na razvijanju senzibiliteta za potrebe socijalno ugrožene djece.
- Potrebno je unaprijediti sisteme ranog otkrivanja djece s poteškoćama u razvoju, poboljšati saradnju između institucija zdravstvene zaštite, socijalne zaštite i obrazovnog sistema. Podrška njihovim porodicama treba biti kontinuirana, uz adekvatnu potporu u ortopedskim pomagalima, novčanu naknadu, volonterski rad i kroz rad NVO.
- Potrebno je zakonom definirati i finansijski podržati rad dnevnih centara na lokalnom nivou kako bi se smanjio broj djece u ustanovama segregacionog tipa i omogućila odgovarajuća pomoć roditeljima. Uskladiti zakonodavstvo Bosne i Hercegovine s Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom.
- Omogućiti svoj djeci na teritoriji Bosne i Hercegovine jednaku socijalnu zaštitu.
- Uspostaviti Fond za dječiju zaštitu na teritoriji Federacije Bosne i Hercegovine.
- Osigurati uvjete za primjenu zakona iz oblasti socijalne zaštite.
- Uspostaviti adekvatne baze podataka u skladu s indikatorima za praćenje prava djeteta⁵⁶.
- Omogućiti jačanje međusektorske saradnje.

⁵⁶ Indikatori za praćenje prava djeteta, Mreža "Snažniji glas za djecu", "Naša djeca", Sarajevo, decembar 2013. godine.

A light gray outline of the map of Croatia is centered in the upper half of the page. The number 'VI' is printed in a large, bold, dark blue font over the map. Below the number is a horizontal line that is light blue on the left and dark blue on the right. The bottom half of the page features abstract, overlapping geometric shapes in various shades of blue, creating a dynamic, layered effect.

VI

**Obrazovanje, slobodno vrijeme
i kulturne aktivnosti**

Komitet je državi Bosni i Hercegovini preporučio da:

- Razmotri ponovo svoje odluke o zatvaranju područnih škola;
- Preduzme mjere kako bi srednjoškolsko obrazovanje bilo dostupno svakome i razmotri mogućnost da ono bude besplatno;
- Osigura sredstva kako bi škole imale adekvatne uvjete za rad;
- Usvoji potrebne mjere kako bi se uklonila diskriminacija Roma iz škole, uključujući i mjere dodatne podrške romskoj djeci;
- Ojača kvalitet odgoja i obrazovanja u ranom periodu (od 0 do 3 godine);
- Ojača kvalitet obrazovanja u ruralnim područjima, osigura edukacije i obuku nastavnika u cilju ukupnog podizanja kvaliteta obrazovanja.

Komitet je, također, pozvao da se razvije Državni akcioni plan za obrazovanje iz ljudskih prava te da se u obrazovne programe uključe sadržaji o obrazovanju o miru i podsticanju kulture mira i tolerancije u školama.

Stanje

Biti dijete i rasti u Bosni i Hercegovini nije jednostavno iz mnogo razloga. Djeca odrastaju u okruženju koje im ne pruža jednake šanse za uspjeh. U Bosni i Hercegovini se u osiguranju zaštite ljudskih prava često pristupa po principu trenutnog rješavanja nastalog problema, bez uspostavljanja trajnijih rješenja. Načini i stepen ostvarivanja prava, pa i pitanje hoće li se pravo uopće ostvariti, zavise od različitih faktora, a jedan od značajnijih je teritorijalna pripadnost. Od toga u kojem dijelu Bosne i Hercegovine dijete živi zavisit će i ostvarivanje prava na obrazovanje.

Obrazovanje u Bosni i Hercegovini u nadležnosti je trinaest ministarstava, Agencije za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje Bosne i Hercegovine, Odjela za obrazovanje Vlade Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine i devet prosvjetno-pedagoških zavoda u Federaciji Bosne i Hercegovine, Republici Srpskoj i Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine, tako da je teško postići harmonizaciju u ovoj oblasti. U Bosni i Hercegovini ne postoji jedinstvena baza u kojoj se prikupljaju relevantni podaci o realizaciji aktivnosti u oblasti obrazovanja, tako da je teško kreirati potpunu i stvarnu sliku stanja ostvarivanja prava djece na obrazovanje. Postotak BDP-a utrošenog na obrazovanje u Bosni i Hercegovini za 2011. godinu bio je 4,88%, u 2012. godini 4,70%, a u 2013. godini 4,30%.⁵⁷ Postizanje visoko postavljenog postotka od 7,5% kao ciljne vrijednosti do 2015. godine (MRC za Bosnu i Hercegovinu), podrazumijeva značajno povećanje izdvajanja za obrazovanje. Iz navedenih podataka vidljivo je da taj postotak iz godine u godinu opada. Materijalna sredstva koja se izdvajaju za obrazovanje najviše se troše na plaće zaposlenika (77,7%⁵⁸, a postotak je i veći u siromašnijim kantonima u Federaciji Bosne i Hercegovine, u kojima za plaće odlazi još veći udio izdvajanja za obrazovanje), što dovoljno govori o tome koliko se malo izdvaja za obrazovanje.

⁵⁷ *Napredak u realizaciji Milenijskih razvojnih ciljeva u Bosni i Hercegovini*, Ministarstvo finansija i trezora Bosne i Hercegovine i Tim Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini, 2013. http://www.ba.undp.org/content/dam/bosnia_and_herzegovina/docs/Research&Publications/MDG/MDG%20Report%202013/MRC_BiH_2013_Izvjestaj_o_progresu.pdf i Republički zavod za statistiku Republike Srpske.

⁵⁸ *Napredak u realizaciji Milenijskih razvojnih ciljeva u Bosni i Hercegovini*, Ministarstvo finansija i trezora Bosne i Hercegovine i Tim Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini, 2013. http://www.ba.undp.org/content/dam/bosnia_and_herzegovina/docs/Research&Publications/MDG/MDG%20Report%202013/MRC_BiH_2013_Izvjestaj_o_progresu.pdf

Zakonska regulativa u obrazovanju

Odgoj i obrazovanje u Bosni i Hercegovini temelje se na više od četrdeset zakona. Zakoni na svim nivoima vlasti i svim nivoima obrazovanja svakom djetetu garantiraju jednako pravo pristupa, jednake mogućnosti učešća u odgovarajućem odgoju i obrazovanju i uživanje istovjetnog tretmana, ali praksa to demantira.

U školskoj 2012/2013. godini u Bosni i Hercegovini zabilježen je mali napredak u oblasti obrazovanja koji se očitovao u sljedećem:⁵⁹

- Došlo je do određenih pomaka u izgradnji legislative;
- Donesen je Strateški plan Agencije za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje 2012-2016. u cilju uspješnog provođenja započetih reformi obrazovanja, približavanja evropskom obrazovnom prostoru i osiguranja kvaliteta u obrazovanju⁶⁰;
- Institucije su počele podsticati kvalitet obrazovanja kroz Standarde za postignuća učenika u matematici, jeziku i nauci za treći i četvrti razred osnovne škole donesene 2012. godine, primjenu standarda kvaliteta rada u praksi kao osnove za praćenje, vrednovanje i unapređivanje kvaliteta rada odgajatelja, pedagoga i direktora te postavljanje ciljeva profesionalnog razvoja u skladu sa standardima kvaliteta;
- Tokom školske 2012/2013. godine započela je diseminacija standarda kvaliteta rada u predškolskom odgoju i obrazovanju, izrađen je plan aktivnosti i instrumentarij za praćenje procesa primjene standarda kvaliteta rada u praksi, urađen je prijedlog treninga za savjetnike i prijedlog stručnog skupa sa stručnim radnicima, saradnicima i direktorima predškolskih ustanova;
- Usvojena je Okvirna politika unapređenja ranog rasta i razvoja djece u Bosni i Hercegovini. Okvirna politika stavlja, između ostalog, u fokus ranu intervenciju u djetinjstvu. Ovo je novi pristup za Bosnu i Hercegovinu i omogućava usluge podrške za razvojne aktivnosti za porodice s novorođenčadi i malom djecom koja imaju teškoće u razvoju ili atipično ponašanje, s ciljem promoviranja optimalnog razvoja djeteta i njegove lakše inkluzije u školu i zajednicu⁶¹;
- Odobren je akcioni plan za uvođenje sistema za praćenje kvaliteta u osnovnim školama u 2012. godini, zajedno s pratećim dokumentima: etičkim kodeksom, interkulturalnim indikatorima i instrumentima za samoocjenjivanje škola;
- Usvojena je državna Strategija učenja o preduzetništvu za period 2012-2015, uključujući plan realizacije;
- Revidirani Akcioni plan o obrazovnim potrebama Roma usvojen je u 2011. godini, s pojačanim operativnim planom i planom praćenja;
- U 2013. godini uspostavljena su tripartitna savjetodavna vijeća (roditelja ili učenika) samo u Tuzlanskom i Bosansko-podrinjskom kantonu, dok su Savjetodavna vijeća uspostavljena u svim srednjim stručnim i tehničkim školama u Posavskom, Bosansko-podrinjskom kantonu i Kantonu Sarajevo.

U Federaciji Bosne i Hercegovine došlo je do blagog napretka u usklađivanju zakonodavstva o predškolskom odgoju i obrazovanju. Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju Bosne i

⁵⁹ Radni dokument osoblja komisije – *Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine u 2012. godini*, Evropska komisija, www.dei.gov.ba/dei/dokumenti/

⁶⁰ *Strateški plan Agencije za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje 2012-2016*, www.aposo.gov.ba/wp.../Strateški-plan-APOSO.pdf

⁶¹ *Inicijalni izvještaj Bosne i Hercegovine o provođenju Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima osoba s invaliditetom*, http://www.mhrr.gov.ba/Javni_poziv/INICIJALNIIZVJESTAJBIH.pdf

Hercegovine, donesen i usvojen 2007. godine, još uvijek nije usaglašen i donesen u Srednjobosanskom i Hercegovačko-neretvanskom kantonu. Ostali doneseni i usvojeni zakoni u Federaciji Bosne i Hercegovine, Republici Srpskoj i Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine usaglašeni su s Okvirnim zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini, prema tvrdnjama nadležnih.

Akcionni plan za djecu 2011-2014. pokazuje da vlasti prepoznaju važnost koraka, mjera i aktivnosti koje treba preduzeti kako bi se stanje u obrazovanju unaprijedilo; međutim, često stavljaju nerealne rokove koje onda ne mogu postići zbog nedostatka materijalnih sredstava, nemogućnosti dogovora na potrebnim nivoima vlasti i sl. Tako je još 2011. godine donesena mjera da se okončaju postupci donošenja zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju na nivou kantona u roku od šest mjeseci, a 2014. u nekim kantonima to još uvijek nije realizirano, jer obrazovne vlasti tvrde da nemaju novaca za uvođenje obaveznog predškolskog programa.

Zakoni o osnovnom i srednjem odgoju i obrazovanju usvojeni su u Republici Srpskoj, Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine i u devet kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine. Nije donesen zakon u Srednjobosanskom kantonu. Zakoni o srednjem stručnom obrazovanju i obuci u Bosni i Hercegovini trebaju se još usvojiti u četiri kantona: Srednjobosanskom, Hercegovačko-neretvanskom, Zapadno-hercegovačkom kantonu i Kantonu 10. U Republici Srpskoj i Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine svi doneseni zakoni su, prema tvrdnji obrazovnih vlasti, usklađeni s Okvirnim zakonom.

Predškolski odgoj i obrazovanje

Predškolski odgoj i obrazovanje u Bosni i Hercegovini, iako drugačije potvrđuju naučni i stručni dokazi, nema potrebno mjesto u sistemima obrazovanja. Uspostavljen sistem ustanova predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini nije dovoljan, pa se stoga, u pojedinim oblastima u Bosni i Hercegovini, predškolski odgoj i obrazovanje organiziraju i u prostorijama osnovnih škola, dok, s druge strane, postoje sredine u kojima ima dosta djece predškolskog uzrasta, a nema ni jedne predškolske ustanove. Ukupan broj predškolskih ustanova u Bosni i Hercegovini daleko je ispod objektivnih potreba, što se posebno odnosi na ruralna područja.

Kako bi se stanje predškolskog odgoja i obrazovanja poboljšalo, Okvirnim zakonom utvrđeno je da su djeci, koja nisu obuhvaćena nikakvim institucionalnim predškolskim odgojem i obrazovanjem, entitetske i kantonalne obrazovne vlasti dužne osigurati pohađanje obaveznog predškolskog programa u godini pred polazak u školu. Stanje na terenu pokazuje da ta obaveza nije realizirana u svim dijelovima Bosne i Hercegovine: u Posavskom kantonu, Hercegovačko-neretvanskom kantonu⁶², Zapadno-hercegovačkom kantonu⁶³ i Kantonu 10, a u Tuzlanskom kantonu, prema tvrdnji nadležnih obrazovnih vlasti, planirano je da se potpuni obuhvat djece realizira početkom pedagoške 2014/2015. godine. Za Srednjobosanski kanton nije bilo moguće doći do podatka. Kantoni u kojima se ne realizira

⁶² Vrijeme obaveznog uključivanja djece u predškolsko obrazovanje nije definirano kao obavezujući program. Uvođenje ovog programa ovisno je od osnivača i odluke Vlade Hercegovačko-neretvanskog kantona. U nadležnom Ministarstvu su mišljenja da su razlozi nedonošenja Zakona višestruki. Prije svega, nedostatak senzibilizacije za značaj predškolskog odgoja, nedostatak volje, postavljanje drugih prioriteta te, kako navode, nedostatak "pritiska". Izvor: *Informacija o izvršenju Okvirnog zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini, 2013.* istinomjer.ba/im3/wp-content/uploads/2014/09/info_predskolski-odgoj-i-obrazovanje.pdf

⁶³ Javnost i roditelji ne podržavaju uvođenje obaveznog predškolskog odgoja u godini pred polazak u školu, a ne postoje ni osigurani uvjeti, finansijska sredstva, za tu svrhu za djecu koja žive u mjestima udaljenim od većih naseljenih mjesta. Izvor: *Informacija o izvršenju Okvirnog zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini, 2013.*

ovaj program kao razlog tome najčešće navode nedostatak finansijskih sredstava, što je ujedno razlog i za neusvajanje zakona. Obuhvatnost djece obaveznim predškolskim odgojem i obrazovanjem je različita i u odnosu na položaj predškolskog programa (obavezan ili nije) od, naprimjer, 27,21% u 2013. godini u Republici Srpskoj (program nema status obaveznosti) do 100% u pedagoškoj 2013/2014. godini u Bosansko-podrinjskom kantonu. Prema informacijama ministarstava obrazovanja u Federaciji Bosne i Hercegovine, najviše uspjeha u obuhvatu djece obaveznim predškolskim obrazovanjem zabilježeno je u Kantonu Sarajevo (2010. godine sa 60% obuhvaćene populacije, 2011. godine sa 75% populacije i 2012. godine sa skoro 100% obuhvata) i Bosansko-podrinjskom kantonu (2012. godine skoro 100%). U Republici Srpskoj u 2011. godini obaveznim predškolskim odgojem i obrazovanjem bilo je obuhvaćeno 27% populacije, a 2012. godine taj procent povećao se na preko 36%.⁶⁴

Obavezni predškolski program najčešće se realizira u predškolskim ustanovama. Ondje gdje ne postoje predškolske ustanove, npr. općine Olovo, Usora, Doboj-Jug, obavezni predškolski program realizira se u osnovnim školama. U pojedinim mjestima, npr. Vozuća, predškolska ustanova radi samo za potrebe realizacije obaveznog programa, s obzirom na to da roditelji nemaju novaca za plaćanje usluga.

Generalno, pohađanje odgojno-obrazovnih ustanova u ranom djetinjstvu povećano je sa 6,4% u 2006. godini na 13,1% u pedagoškoj 2011/2012. godini u Bosni i Hercegovini, iako je srednjoročni cilj bio 20% (MRC), što je još uvijek niska stopa i predstavlja najnižu stopu u regiji. Samo 2% djece iz najsiromašnije petine stanovništva pohađalo je predškolske obrazovne programe, a samo 1,5% djece pripadnika romske nacionalnosti. U pedagoškoj 2011/2012. godini u Bosni i Hercegovini djelovale su 223 predškolske ustanove, koje je pohađalo 17 293 djece, a broj zaposlenih u ovim ustanovama povećao se za 1,5% u odnosu na prethodnu godinu. U 2012/2013. godini na teritoriji Bosne i Hercegovine postojale su 243 predškolske ustanove, što je povećanje od 20 ustanova, koje je pohađalo 18 817 djece, a broj zaposlenih veći je za 4,3%. U 2013/2014. godini na teritoriji Bosne i Hercegovine postojalo 258 predškolskih ustanova koje je pohađalo 19 880 djece, a broj zaposlenih veći je za 5,2%.⁶⁵

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, zajedno sa UNICEF-om, osiguralo je podršku za uključivanje više od 300 djece pripadnika romske nacionalnosti u programe obrazovanja u ranom djetinjstvu i provođenje pripremnih programa za školu, što predstavlja dobru pretpostavku za ranu uključenost u obrazovanje i pripremljenost za učenje.

Djeca iz marginaliziranih grupa, kao što su djeca s teškoćama u razvoju, djeca iz siromašnih porodica, djeca iz ruralnih područja, djeca pripadnici romske nacionalnosti, uglavnom su isključena iz predškolskog odgoja i obrazovanja, što ima negativne posljedice na njihov uspjeh u cjelokupnom obrazovanju i životu. U značajnom broju ruralnih sredina, ali i u nekim urbanim sredinama (npr. općine Olovo, Usora i Doboj Jug), uopće ne postoje predškolske ustanove. U većim gradovima, npr. Sarajevo, Banja Luka, Mostar, kapaciteti predškolskih ustanova nisu dovoljni da bi primili svu djecu, pa postoje liste čekanja (250 djece je na listi čekanja u Sarajevu, a kapaciteti ustanova su 15 000 djece, 8 djece u Mostaru, a kapacitet ustanova je 550 djece, itd.).

⁶⁴ Informacija o implementaciji Strateških pravaca razvoja predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini, novembar 2012.

⁶⁵ Napredak u realizaciji Milenijskih razvojnih ciljeva u Bosni i Hercegovini, Ministarstvo finansija i trezora Bosne i Hercegovine i Tim Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini, 2013. http://www.ba.undp.org/content/dam/bosnia_and_herzegovina/docs/Research&Publications/MDG/MDG%20Report%202013/MRC_BiH_2013_Lzvjestaj_o_progresu.pdf

Glavne prepreke za obrazovanje u ranom djetinjstvu u BiH uključuju⁶⁶: nedostatak jasnih strategija i nedovoljna pripremljenost za provedbu Zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju; nedovoljno razvijena svijest donositelja odluka i roditelja o važnosti ranog rasta, razvoja i učenja; ograničena sredstva i fondovi izdvojeni za ulaganje u rani rast i razvoj; neujednačen ekonomski razvoj u različitim dijelovima Bosne i Hercegovine; postojeće usluge ne zadovoljavaju potrebe djece iz marginaliziranih grupa; troškovi predškolskog odgoja i obrazovanja koje još uvijek nije besplatno, te nedostatak prostora, sredstava i kvalificiranih radnika.

Kako bi predškolski odgoj i obrazovanje dobili potreban položaj u sistemu obrazovanja, nadležne institucije moraju raditi na uklanjanju istaknutih prepreka. Kao primjer rada na uklanjanju prepreka navodimo da je u 2012. godini iz projekta podrške izgradnje i rekonstrukcije objekata za djecu i omladinu izdvojeno oko 3 000 000 KM za opremanje predškolskih ustanova širom Republike Srpske. Time su stvoreni bolji prostorni uvjeti u mnogim općinama za veći obuhvat djece predškolskim odgojem i obrazovanjem.

Također, APOSO u BiH izradila je obrazovne ciljeve i ishode učenja na kraju predškolskog odgoja i obrazovanja za komunikacijsko područje, što će sigurno doprinijeti kvalitetu predškolskog odgoja i obrazovanja. Osim toga, izradili su dva priručnika za primjenu programa za predškolski odgoj i obrazovanje i realizirali 34 treninga za odgajatelje za primjenu programa.

Osnovno i srednje obrazovanje

Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini definirano je da je osnovno obrazovanje obavezno za svu djecu te da je ono besplatno za svu djecu. Ipak, u primjeni zakonom propisanih obaveza kako bi se osiguralo osnovno pravo na obrazovanje, postoji niz teškoća, koje se prije svega očituju u nedostatku materijalnih mogućnosti za realiziranje svih zakonskih odredbi.

Prema podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine, na početku školske 2012/2013. godine na teritoriji Bosne i Hercegovine ukupno je upisano 304 972 učenika u 1 883 osnovne škole, što predstavlja smanjenje u odnosu na prethodnu godinu od 11 685 učenika ili 3,7%. U obrazovni proces bila su uključena 24 484 nastavnika. Upis u osnovno obrazovanje zadovoljavajući je za opću populaciju sa 97,6%, ali je još uvijek niži kod romske populacije i iznosi tek 69,3%. Zabrinjavajuće je da je 46,2% romske djece u nekom trenutku prekinulo s pohađanjem osnovne škole. Stopa završenog osnovnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini iznosi 92%. Ova stopa niža je među djecom koja žive u ruralnim područjima (89%) u odnosu na djecu u urbanim sredinama (97%).⁶⁷ Na početku školske 2013/2014. godine u Bosni i Hercegovini u 1 870 osnovnih škola upisano je 301 706 učenika, što je u odnosu na prethodnu školsku godinu manje za 1,1%, a u nastavni proces bila su uključena 24 494 nastavnika.

⁶⁶ Prema analizama koje su proveli Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje BiH i UNICEF: *Napredak u realizaciji Milenijskih razvojnih ciljeva u Bosni i Hercegovini*, Ministarstvo finansija i trezora Bosne i Hercegovine i Tim Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini, 2013.

http://www.ba.undp.org/content/dam/bosnia_and_herzegovina/docs/Research&Publications/MDG/MDG%20Report%202013/MRC_BiH_2013_Izvjestaj_o_progresu.pdf

⁶⁷ *Napredak u realizaciji Milenijskih razvojnih ciljeva u Bosni i Hercegovini*, Ministarstvo finansija i trezora Bosne i Hercegovine i Tim Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini, 2013.

http://www.ba.undp.org/content/dam/bosnia_and_herzegovina/docs/Research&Publications/MDG/MDG%20Report%202013/MRC_BiH_2013_Izvjestaj_o_progresu.pdf

U školskoj 2013/2014.⁶⁸ godini nastavlja se trend smanjenja broja učenika upisanih u prvi razred osnovne škole, što u odnosu na petogodišnji period iznosi 13,74%. Ukupan broj učenika upisanih u osnovnu školu je smanjen, dok je ukupan broj učenika u srednjoj školi povećan za 11,39% u školskoj 2013/2014. godini.

U Bosni i Hercegovini prisutan je trend smanjenja broja učenika upisanih u osnovne škole, što je u skladu s opadanjem stope nataliteta nakon 2004. godine, ali se istovremeno uočava trend povećavanja broja nastavnika. Ako izuzmemo specijalne škole, koje u pravilu imaju znatno manji broj učenika u razredu, u školskoj 2012/2013. godini prosječna veličina razreda u osnovnim školama bila je 19,7 učenika po razredu. U roku od skoro deset godina⁶⁹ broj upisanih učenika smanjen je za 20% (76 023), dok je istovremeno broj nastavnika uključenih u nastavni proces povećan za 10% (2 267). Prosječan broj učenika po razredu 2004/2005. godine bio je 23,2, a 2012/2013. godine 19,7.

Zakon popisuje da za djecu mlađu od 15 godina koja nisu završila osnovno školovanje, a ne mogu pohađati redovnu nastavu, treba osigurati besplatno podučavanje i dopustiti im da polažu vanredne ispite. Ipak, to se događa vrlo rijetko, a one škole koje su pokrenule takve aktivnosti dobivaju vrlo malo pomoći.

Sistem devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja uveden je školske 2003/2004. godine u Republici Srpskoj i Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine, a 2004/2005. godine u Federaciji Bosne i Hercegovine. Devetogodišnje osnovno obrazovanje u svim kantonima Federacije Bosne i Hercegovine implementira se od školske 2009/2010. godine. Međutim, osim što je devetogodišnje obrazovanje uvedeno neujednačeno, proces prelaska na devetogodišnje osnovno obrazovanje još uvijek nije dosljedno provedeno u svim kantonima. To je moguće zaključiti iz primjera Zapadno-hercegovačkog kantona, u kojem se već drugu školsku godinu zaredom provodi skraćeni program za učenike prvog razreda devetogodišnje osnovne škole koji traje samo jedno polugodište⁷⁰. Prema tvrdnji FMON-a, najveći problem predstavlja neujednačenost uvjeta za provedbu reformiranog osnovnog devetogodišnjeg obrazovanja. Problemi u realizaciji devetogodišnjeg obrazovanja su finansijske prirode, prostor i opremljenost škola i potreba za kontinuiranom obukom nastavnog osoblja.

Nastava u osnovnim i srednjim školama u Bosni i Hercegovini odvija se na službenim jezicima konstitutivnih naroda (bosanski / hrvatski / srpski jezik) i dva pisma (latinica i ćirilica). U zavisnosti od potreba učenika u upotrebi je i znakovno pismo, prema tvrdnjama nadležnih u Kantonu Sarajevo. Ipak, u stvarnosti, nastava se, uglavnom, odvija na jeziku većinskog konstitutivnog naroda na određenoj teritoriji. Tako, naprimjer, u Posavskom kantonu nastava se organizira na hrvatskom jeziku. Od sedam osnovnih škola u dvije osnovne škole nastavu, pored djece hrvatske nacionalnosti, pohađaju i djeca bošnjačke nacionalnosti, stoga je na traženje roditelja Bošnjaka u Osnovnoj školi "Orašje" u predmetnoj nastavi uveden Bosanski jezik kao maternji za one učenike koji to žele. U Republici Srpskoj nastava se realizira na srpskom jeziku, s tim što je u dvadeset osnovnih škola uvedena nacionalna grupa predmeta, uključujući i Bosanski jezik. U nekim osnovnim školama izučavaju se ukrajinski i italijanski jezik kao jezici nacionalnih manjina. U septembru 2014. godine aktuelna vlast u Republici Srpskoj u svim školama preimenovala je bosanski jezik u "jezik bošnjačkog naroda" (na isti način, više nije

⁶⁸ 94. Sjednica Vlade FBiH, http://www.fbihvlada.gov.ba/hrvatski/sjednica.php?sjed_id=328&col=sjed_saopcenje

⁶⁹ *Analiza ključnih faktora i preporuke za povećanje efikasnosti osnovnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini*, Centar za upravljanje i politike, septembar 2013. <http://www.cpu.org.ba/media/7688/Analiza-kljucnih-faktora-i-preporuke-za-povecanje-efikasnosti-osnovnog-obrazovanja-u-Bosni-i-Hercegovini.pdf>

⁷⁰ *Informacija o upisu učenika u osnovne i srednje škole u Federaciji Bosne i Hercegovine u školskoj 2013/14. godini*, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, Mostar, novembar/studeni 2013. godine, file:///Users/korisnik/Downloads/Informacija%20o%20upisu%20u%20osnovne%20i%20srednje%20skole%202013_2014.finalna.pdf

hrvatski jezik, već je jezik hrvatskog naroda), čime se direktno krši Ustav Bosne i Hercegovine. I pored prava iz Zakona o osnovnom obrazovanju Republike Srpske, nastava na bosanskom jeziku i izučavanje nacionalne grupe predmeta na zahtjev roditelja nisu uvedeni u Kamenici, Konjević Polju – Zvornik te Vrbancima kod Kotor-Varoši. I dalje je raširena praksa na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine da su djeca koja pripadaju manjinskih skupinama izložena različitim oblicima diskriminacije.

Iako je osnovno obrazovanje obavezno i besplatno, što podrazumijeva potpuno osiguravanje uvjeta za slobodan pristup i učešće učenika u odgoju i obrazovanju, ono je besplatno samo u pogledu direktnih troškova obrazovanja, kao što su: troškovi nastave, grijanja, električne energije, vode i sl. Drugi troškovi učenika realiziraju se u skladu s finansijskim mogućnostima kantona i entiteta. Dodatno se osigurava besplatan prijevoz za učenike koji su udaljeni 3, 4 ili 5 kilometara od škole (udaljenost zavisi od kantona do kantona i entiteta), užina za socijalno ugrožene učenike u nekim dijelovima Bosne i Hercegovine i besplatni udžbenici.

Da je moguće osigurati besplatno obrazovanje za sve učenike pokazuje informacija iz Odjela za obrazovanje Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, gdje svi učenici osnovnih škola imaju besplatan prijevoz do najbliže škole ako stanuju dalje od 3 km, svi učenici s teškoćama u razvoju imaju besplatan prijevoz bez obzira na to koliko su udaljeni od škole, a svi učenici osnovnih škola imaju i besplatne udžbenike. Kako bi osnovno obrazovanje učinili više dostupnim, i u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine pokrenut je projekt nabavke besplatnih udžbenika⁷¹ za učenike prvih razreda devetogodišnjih osnovnih škola od strane Koordinacije ministara obrazovanja i nauke u Federaciji Bosne i Hercegovine.⁷² Određeni dio sredstava za nabavku besplatnih udžbenika osiguravaju i kantonalna ministarstva. U 2012. godini novac za besplatne udžbenike za 17 242 prvačica u Federaciji Bosne i Hercegovine osiguralo je FMON u iznosu od 445 000 KM i sedam kantonalnih ministarstava.⁷³ Osiguravanje besplatnih udžbenika za učenike prvih razreda osnovnih škola važna je socijalna mjera kojom se stvaraju preduvjeti za jednake obrazovne šanse. Besplatni udžbenici osigurani su i za 1 247 učenika pripadnika romske nacionalnosti.⁷⁴ U 2013. i 2014. godini od strane FMON realizirana je nabavka besplatnih udžbenika za učenike u stanju socijalne potrebe u svih deset kantona.⁷⁵

⁷¹ "Za prvi razred potrebno je 5-6 udžbenika, dok se radne sveske uzimaju ovisno o načinu rada nastavnika. Za drugi, treći i četvrti razred nabavljaju se jedan ili dva udžbenika više, dok je od petog do devetog razreda za udžbenike i sveske potrebno i do 200 KM", kazali su naši sagovornici u Svjetlostkomercu. Ovo je, naravno, samo osnovni pribor, a kada se uračunaju odjeća, obuća, karte za prijevoz..., jasno je da je riječ o značajnoj novčanoj sumi. "Koliko košta spremanje osnovca za školu", <http://www.klix.ba/vijesti/bih/koliko-kosta-spremanje-osnovca-za-skolu/140825073>

⁷² Iako je u 2012. godini konstituirana Koordinacija ministara obrazovanja i nauke u Federaciji Bosne i Hercegovine, ona je podijeljena i funkcionirala je paralelno u dva koordinacijska tijela i tokom 2013. godine, što najdirektnije utječe na stanje i položaj obrazovanja u Bosni i Hercegovini.

⁷³ Unsko-sanski, Srednjobosanski, Bosansko-podrinjski, Tuzlanski, Kanton Sarajevo, Posavski i Zeničko-dobojski kanton.

⁷⁴ *Izvještaj Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice o primjeni / provođenju Revidiranog akcionog plana BiH o obrazovnim potrebama Roma za školsku 2012/2013. godinu.*

⁷⁵ *Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke osiguralo 600 hiljada maraka za nabavku besplatnih udžbenika*, http://www.fmon.gov.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=591:federalno-ministarstvo-obrazovanja-i-nauke-osiguralo-600-hiljada-maraka-za-nabavku-besplatnih-udbenika&catid=43:sektor-za-udbeniku-politiku-analitiku-i-izvj&Itemid=149#sthash.w2Lf1VEJ.dpuf

U realizaciji ovog projekta učestvuje svih deset kantona uz primjenu korektivnih faktora za kantone čija su područja zahvaćena prirodnom nesrećom uzrokovanom nedavnim poplavama, odnosno u odnosu na socijalno-ekonomsko stanje kantona.⁷⁶

Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske u 2012. godini također je izdvojilo sredstva za finansiranje besplatnih udžbenika za učenike prvih i drugih razreda u svim osnovnim školama u iznosu od 960 000 KM, dok je Ministarstvo porodice, omladine i sporta Republike Srpske izdvojilo određena sredstva za nabavku udžbenika i pribora namijenjenih odličnim učenicima iz porodica s više djece. Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske realiziralo je akciju pod nazivom "Daruj knjigu, pomoz drugu" kako bi se pomoglo što većem broju učenika u nabavci udžbenika.

Zakon propisuje kaznene mjere za roditelje / staratelje koji ne osiguravaju upis djeteta u školu, redovno pohađanje nastave tokom perioda trajanja obaveznog obrazovanja i napuštanje škole. Roditelj ima pravo, na lični zahtjev, upisati svoje dijete i u školu koja je izvan školskog područja u kojem dijete stanuje, uz obavezu da o tome obavijesti matičnu školu, kako protiv njega ne bi bio pokrenut ogovarajući postupak zbog neupisivanja djeteta u školu. Međutim, zvaničnu statistiku o izrečenim mjerama nije moguće dobiti.

Redovno srednje obrazovanje, uključujući tehničko i stručno obrazovanje, jeste po direktnim troškovima besplatno, ali ne postoji zakonska obaveza plaćanja prijevoza i nabavke udžbenika, iako neke lokalne zajednice i nadležna ministarstva obrazovanja u Bosni i Hercegovini sufinansiraju prijevoz učenika srednjih škola. Prema informacijama relevantnih ministarstava obrazovanja, visok je postotak djece koja se nakon završetka osnovne škole upišu u srednju, ali tokom srednjoškolskog obrazovanja, posebno kada je u pitanju prvi i drugi razred, prisutno je napuštanje srednjeg obrazovanja prije stjecanja kvalifikacije. Ovaj problem je u pojedinim ministarstvima riješen zakonskim uvođenjem obaveznog srednjeg obrazovanja u trajanju od dvije godine za sve učenike do navršene 18. godine života (Kanton Sarajevo), a u nekim je inicirano (Unsko-sanski kanton), jer postoji mišljenje da će se donošenjem ovog zakona o srednjoj školi postepeno eliminirati pojava napuštanja srednje škole i da će se osigurati svakom djetetu prva obrazovna kvalifikacija. Dugoročnim ciljem iz Strateških pravaca razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini određeno je da se poveća upis u srednje obrazovanje na 90%. Stopa pohađanja srednje škole nešto je niža u odnosu na osnovnu školu i iznosi 92%, a viša nego je to određeno Strateškim pravcima. Na osnovu tvrdnji nadležnih obrazovnih vlasti, naznačeni procent je u pojedinim teritorijalnim jedinicama i viši, naprimjer, obuhvat djece uzrasta srednje škole je 97% u entitetu Republika Srpska, 98% u Kantonu Sarajevo. Nažalost, tek 22,6% djece romske nacionalnosti pohađa srednjoškolsko obrazovanje, što pokazuje izuzetnu nejednakost između romske i opće populacije. Generalno, što je slabije imovinsko stanje domaćinstva, to je manji postotak djece u srednjoj školi: najniži postotak djece utvrđen je među onima koji dolaze iz najsiromašnijih sredina (84%).⁷⁷

Na početku školske 2012/2013. godine na području Bosne i Hercegovine upisana su 166 122 učenika u 313 srednjih škola, što je 2 838 učenika ili 1,7% više u odnosu na prethodnu godinu, a u obrazovni proces bilo je uključeno 13 045 nastavnika. Na početku školske 2013/2014. godine na području Bosne i Hercegovine upisano je 156 312 učenika u 310 škola, što je 10 350 učenika ili 6,2% manje u odnosu na prethodnu godinu, a u obrazovni proces bilo je uključeno 13 038 nastavnika. U Federaciji Bosne i Hercegovine stopa napuštanja srednje škole iznosi oko 38% broja polaznika prvog razreda,

⁷⁶ *Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke osiguralo 700 hiljada maraka za nabavku besplatnih udžbenika*, http://www.fmon.gov.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=1035:informacija-za-medije-federalno-ministarstvo-obrazovanja-i-nauke-osiguralo-700-hiljada-maraka-za-nabavku-besplatnih-udbenika&catid=43:sektor-za-udbeniku-politiku-analitiku-i-izvj&Itemid=149#sthash.n1FCx7ul.dpuf

⁷⁷ http://www.ba.undp.org/content/bosnia_and_herzegovina/bs/home/mdgoverview/overview/mdg2/

dok je stopa napuštanja škole u Republici Srpskoj daleko niža. Pretpostavlja se da stopa napuštanja školovanja u Bosni i Hercegovini iznosi oko 30%.⁷⁸ Istraživanjem provedenim među djecom i mladima u osnovnim i srednjim školama u sedamnaest općina u Bosni i Hercegovini utvrđeno je da su ekonomske teškoće, siromaštvo, nedostatak pristupa školama i niska svijest o važnosti obrazovanja glavni razlozi za napuštanje škole. Tim istraživanjem pokazano je da su djeca pripadnici romske nacionalnosti naročito sklona ranom napuštanju škole. Obrazovne vlasti morale bi raditi na smanjenju i postepenom iskorjenjivanju napuštanja osnovnog i srednjeg obrazovanja. Značajnije smanjenje stope ranog napuštanja škole dalo bi veliki doprinos smanjenju socijalne isključenosti u obrazovanju u Bosni i Hercegovini. Samo 25% osnovnih škola i 60% srednjih škola vodi evidenciju o djeci školskog uzrasta koja nisu upisana u školu. Kako bi poboljšali srednje obrazovanje i u skladu s tim osnažili kompetencije s kojima mladi ljudi izlaze iz sistema srednjeg obrazovanja, APOSO BiH, u saradnji sa UNICEF-om, definirala je deset ključnih kompetencija koje su relevantne za srednje obrazovanje u Bosni i Hercegovini, što je rezultiralo u uključivanjem obuke za životne vještine u program 17% srednjih škola u Bosni i Hercegovini.

Školska disciplina u osnovnim i srednjim školama regulirana je odredbama zakona i pravilima škola, što je usklađeno s Konvencijom.

Tjelesno kažnjavanje strogo je zabranjeno u školama, a jedna od mjera usklađivanja discipline s principima nediskriminacije i poštivanjem dječijeg dostojanstva primjena je protokola 0% tolerancije (npr. HNK). Učenici su uključeni u odlučivanje o organizaciji i životu u školama i učeničkim domovima, koji su razvili programe prevencije disciplinskih prestupa.

Osnovna teškoća u oblasti srednjeg obrazovanja je nedovoljno finansijskih sredstava u budžetima nadležnih institucija. Posebno se ovaj nedostatak očituje u situacijama kada je učenicima otežan pristup obrazovanju u smislu da u mjestu stanovanja nemaju odgovarajuću srednju školu, što kao posljedicu nosi problem finansiranja smještaja, ishrane i prijevoza (plaćanje putnih karata, ukidanje autobusnih linija...).

Dodatne teškoće u obrazovanju nastale su poslije poplava u Bosni i Hercegovini. Ukupno u Federaciji Bosne i Hercegovine u šest kantona⁷⁹ oštećeno je 56 obrazovnih objekata. Nastava je prekinuta 10. maja 2014. godine. U Republici Srpskoj oštećeno je 18 centralnih škola i 11 područnih odjeljenja.⁸⁰ Resorno ministarstvo je 28. 5. 2014. godine uputilo Uputstvo za završetak školske godine. Uz pomoć međunarodne zajednice i resornih ministarstava školski objekti ubrzano se obnavljaju.

Inkluzivno obrazovanje

Inkluzivno obrazovanje propisano je kao zakonska obaveza u predškolskim institucijama, osnovnim i srednjim školama u Bosni i Hercegovini. Međutim, i ovdje postoji jaz između onoga što je propisano i stanja u praksi. Obrazovni sistemi u Bosni i Hercegovini nisu inkluzivni.

(Ne)inkluzivnost se očituje kroz: vrlo usko razumijevanje inkluzivnog obrazovanja, nepostojanje konkretnih zakonskih i podzakonskih akata, činjenicu da realizacija prava na obrazovanje ovisi o teritoriji na kojoj dijete živi, razlike u kvaliteti obrazovanja u urbanim i ruralnim sredinama, nedovoljnu uključenost marginaliziranih grupa (posebno djece s teškoćama u razvoju i djece pripadnika romske nacionalnosti), imenovanja direktora škola po političkoj liniji, nedovoljno obučene nastavnike za rad

⁷⁸ Analiza nedostataka u oblasti politika socijalne zaštite i inkluzije u Bosni i Hercegovini, UNICEF, 2013. http://europa.ba/documents/delegacijaEU_2013110508270510bos.pdf

⁷⁹ Pogođeni su sljedeći kantoni: TK, ZDK, USK, PK/Ž, KS i SBK/Ž, *Novo vrijeme*, 11. 6. 2014.

⁸⁰ Poplavljene su škole u Doboju, Šamcu, Šekovićima i Bijeljini.

u inkluzivnim školama, nedefinirane standarde kvalitete rada nastavnika, činjenicu da nastavnici ne moraju preuzeti odgovornost za uspjeh ili neuspjeh učenika i ishode učenja i da nema posljedica za nekvalitetan rad, nedovoljno razvijene vannastavne aktivnosti, prisutnost arhitektonskih barijera u školskim zgradama, nedostatak adekvatnih didaktičko-metodičkih sredstava itd.

Nedostaju određeni podzakonski akti kojima bi se preciznije odredila realizacija prava djece s teškoćama u razvoju, naprimjer, upis djece u školu, horizontalna i vertikalna prohodnost, uvjeti prostora, opreme, udžbenika i nastavnih sredstava za ostvarivanje planova i programa, itd. Podzakonskim aktima, ako i postoje, nije osigurano pristupačno okruženje, odgovarajuća ortopedska, tiflotehnička i druga pomagala, nastavna sredstva i udžbenici, asistenti u nastavi i slično, niti se u budžetima planiraju posebna sredstva za ove namjene. Naprotiv, u oba bosanskohercegovačka entiteta u budžetima se planiraju posebna sredstva za finansiranje rada specijalnih škola.⁸¹

Djeca s teškoćama u razvoju

U Bosni i Hercegovini ne postoji potpuna baza podataka o djeci s teškoćama u razvoju⁸² ni na jednoj razini vlasti, što otežava odgojno-obrazovni proces i adekvatnu pomoć i podršku djeci. I realizacija postojećih zakonskih akata vrlo je upitna i nezadovoljavajuća. Iako se promovira inkluzivno obrazovanje i inkluzija općenito, neke škole odbijaju primiti dijete s teškoćom u razvoju, pravdajući se nedostatkom stručnog kadra, nedostatkom materijalnih sredstava, čime direktno ugrožavaju pravo djeteta da pohađa najbližu školu i ne bude odvojeno od svoje porodice, vršnjaka i zajednice. FMON, u okviru svojih nadležnosti, finansijski je pomagalo uključivanje djece s teškoćama u razvoju u sve oblike odgojno-obrazovnog sistema. Sredstva kojima je Ministarstvo u 2011. i 2012/2013. školskoj godini podržalo razne programe za unapređenje inkluzivnog obrazovanja kontinuirano se povećavaju, ali su ona simbolična u odnosu na potrebe. I pored toga, škole još uvijek nisu pripremljene za potpunu uključenost djece s teškoćama u razvoju, posebno one kojima je potreban dodatni prostor. Ovaj izazov nadležna ministarstva i škole pokušavaju prevladati prilikom gradnje ili obnavljanja odgojno-obrazovnih ustanova. Na izazov nedovoljne osposobljenosti nastavničkog kadra pokušalo je reagirati Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo, koje je u saradnji sa NVO organiziralo niz treninga i radionica za nastavnike. No, ono što zabrinjava jeste činjenica da na nastavničkim fakultetima diljem Bosne i Hercegovine budući nastavnici razvijaju nedovoljno kompetencija za rad u inkluzivnom obrazovanju i nepripremljeni ulaze u škole, te je za njihovu obuku iz ove oblasti potrebno naknadno dodatno izdvajanje novaca, što je potpuno apsurdno.

U Bosni i Hercegovini, tvrde nadležni, djeca s teškoćama u razvoju uključuju se u predškolske ustanove, s izuzetkom Posavskog kantona, Bosansko-podrinjskog kantona i Kantona 10, u kojima se djeca s teškoćama u razvoju ne uključuju u predškolske ustanove, dok se u Unsko-sanskom kantonu djeca uključuju sporadično.⁸³ U školskoj 2012/2013. godini 477 djece s teškoćama u razvoju pohađalo je

⁸¹ Alternativni izvještaj o primjeni Konvencije o pravima osoba s invaliditetom Ujedinjenih nacija za Bosnu i Hercegovinu, MyRight – EMPOWERS PEOPLE WITH DISABILITIES, 2014. file:///Users/korisnik/Downloads/AlternativniizvjestajoprimjeniKonvencijeuBiH.pdf

⁸² Primjerenoje bi bilo da ovdje piše sintagma: djeca s posebnim potrebama, misleći pritom na svu djecu koja trebaju trenutnu ili trajnu pomoć i/ili podršku. No, zbog konzistentnosti teksta, usmjerili smo se na ostvarivanje prava djece s teškoćama u razvoju.

⁸³ Informacija o implementaciji Strateških pravaca razvoja predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini, Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine, novembar 2012. www.mcp.gov.ba/org...obrazovanje/.../drugi_doc

predškolsko obrazovanje u 243 ustanove na teritoriji Bosne i Hercegovine. Za djecu koja su uključena u predškolske institucije realiziraju se individualni programi, koje izrađuju stručnjaci različitog profila, što nije ujednačeno u svim dijelovima Bosne i Hercegovine, već se djeluje u skladu s mogućnostima konkretne sredine. Prepoznata je potreba za asistentima u odgojno-obrazovnom procesu, ali se u različitim dijelovima Bosne i Hercegovine ovakva podrška realizira u skladu s finansijskim mogućnostima. Pitanje rane rehabilitacije i rehabilitacije nije detaljno uređeno niti jednim posebnim zakonom, a ne prepoznaje se potreba dostupnosti predškolskog obrazovanja, naročito za djecu s višestrukim i najtežim teškoćama i djecu s teškoćama u razvoju u ruralnim područjima.⁸⁴

Entitetski, kantonalni i zakoni Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine o osnovnom i srednjem obrazovanju omogućuju odgoj i obrazovanje djece s teškoćama u razvoju u tzv. redovnim i specijalnim školama i odjeljenjima. Međutim, škole i dalje odbijaju upisati djecu s teškoćama u razvoju, posebno ako se radi o tzv. elitnim školama.

Ne postoji jedinstvena legislativa na području Bosne i Hercegovine koja tretira pitanja upisa djece s teškoćama u razvoju u srednje škole, kao i druga pitanja koja se tiču inkluzije. Zakonski akti stavljaju u različite položaje učenike (u zavisnosti od mjesta življenja) i ne pružaju iste mogućnosti za sve učenike, a posebno učenike s teškoćama u razvoju.

U zakonskim i podzakonskim aktima postoji i terminološka neusklađenost, gdje se za isti oblik teškoće u razvoju koriste različiti nazivi, često neprimjereni savremenom rječniku.⁸⁵ Terminološka neprimjerenost vidljiva je i u nazivima odgojno-obrazovnih institucija. Tako je u julu 2013. godine Centar za vaspitanje, obrazovanje, radno osposobljavanje i zapošljavanje mentalno retardirane djece, djece oboljele od autizma i cerebralne paralize "Vladimir Nazor" preimenovan u Centar za odgoj, obrazovanje i rehabilitaciju "Vladimir Nazor" Sarajevo, čime su uklonjeni neprimjereni i diskriminirajući termini.

Stanje inkluzije u odgojno-obrazovnoj praksi srednjih škola u Bosni i Hercegovini također je neuređeno. Evidentan je i uzak izbor mogućih zanimanja za koje bi se mogli školovati učenici s teškoćama u razvoju, a koji odgovaraju njihovim specifičnostima i mogućnostima.

Pored navedenog, u Bosni i Hercegovini primjetna je slaba uvezanost svih obrazovnih nivoa i nedovoljno razvijen mehanizam razmjene informacija. Dobar primjer koordinacije je u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine, gdje osnovne škole šalju informacije Odjelu za obrazovanje Brčko Distrikta o učenicima koji su osnovnu školu završili po prilagođenom nastavnom planu i programu. Iste informacije šalju se srednjim školama kako bi bile obaviještene o "potencijalnom" broju i imenima učenika s teškoćama u razvoju koji bi mogli upisati srednju školu.

Zakoni predviđaju izradu individualnih planova i programa u skladu s potrebama djeteta. Proces izrade i primjene individualnog prilagođenog nastavnog programa otežan je i nedovoljnom uključenošću stručnih lica i slabim stručnim osposobljavanjem nastavnog osoblja za rad s djecom s teškoćama u razvoju. Dodatni problem predstavlja i činjenica da su asistenti u nastavi rijetko zastupljeni. Ne postoje sistemski predviđena izdvajanja za asistente u nastavi. Primjer rada na unapređenju inkluzivnog obrazovanja jeste u Unsko-sanskom kantonu gdje 45 od 49 osnovnih, a 20 od 23 srednje škole imaju otklonjene arhitektonske barijere, dok 16 od 49 osnovnih škola i 1 od 23 srednje škole imaju na raspolaganju uposlene stručne saradnike relevantnog profila.

⁸⁴ *Alternativni izvještaj o primjeni Konvencije o pravima osoba s invaliditetom Ujedinjenih nacija za Bosnu i Hercegovinu*, MyRight – EMPOWERS PEOPLE WITH DISABILITIES, 2014. <file:///Users/korisnik/Downloads/AlternativniizvjestajoprinjenuKonvencijeuBiH.pdf>

⁸⁵ *Smjernice za školovanje djece s posebnim potrebama u srednjim školama u BiH*, Udruženje "Društvo ujedinjenih građanskih akcija" i UNICEF, 2013. http://issuu.com/unicefbih/docs/smjernice_bos

Djeca pripadnici romske nacionalnosti

Nadležne vlasti u većem dijelu Bosne i Hercegovine iskazuju da djeca pripadnici nacionalnih manjina nisu uključena u predškolske programe. Osim toga, tvrde da je mali broj djece pripadnika nacionalnih manjina predškolskog uzrasta. Ondje gdje su djeca uključena (Republika Srpska, Kanton Sarajevo itd.), za njih se ne organizira program na maternjem jeziku, jer je mali broj djece ili roditelji nisu iskazali potrebu za tim. Djeca pripadnici romske nacionalnosti⁸⁶ izložena su diskriminaciji u školi, što je u kombinaciji s porodičnim siromaštvom prepreka za obrazovanje. Stopa pismenosti pripadnika romske populacije niža je nego kod muškaraca, što direktno utječe na blagostanje porodice i obrazovanje njihove djece. Činjenica da je stopa pismenosti Romkinja konstantno ispod stope pismenosti Roma posebno je zabrinjavajuća, jer je dobrobit porodice, a posebno djece, usko povezana s nivoom obrazovanja majke.

Stopa upisa u osnovnu školu za djecu pripadnike romske nacionalnosti iznosi samo 46,9%, odnosno približno dvoje od petero djece pripadnika romske populacije. Stopa pohađanja nastave je samo 69,3% u osnovnoj školi te samo 22,6% za srednjoškolsko obrazovanje. Neka djeca pripadnici romske nacionalnosti nikada ne dobiju poziv da se upišu u školu, jer nisu registrirana. Neki od glavnih faktora⁸⁷ koji doprinose slabim školskim postignućima su jezičke prepreke, nespremnost za školu i nedostatak programa podrške.

Direktna asistencija i pomoć djeci ulice pruža se kroz rad dnevnih centara u Tuzli, Sarajevu, Mostaru, Banjoj Luci i Zenici. Kroz ove centre djeci se pružaju različite vrste podrške, od toplog obroka i mogućnosti održavanja lične higijene, do uključivanja u obrazovni, zdravstveni i sistem socijalne zaštite.⁸⁸

U redovno osnovno obrazovanje u školskoj 2011/2012. godini bilo je uključeno 3 024 ili 76,30% djece romske nacionalnosti. Obavezno osnovno obrazovanje u prvom polugodištu školske 2011/2012. godine napustilo je 49 učenika ili 1,6%. U sistem vanrednog osnovnog obrazovanja uključeno je 225 učenika u šest škola i za ovu djecu je osigurano besplatno vanredno polaganje. U školskoj 2011/2012. godini u srednjoškolsko obrazovanje uključena su 243 učenika Roma. Broj upisanih učenika u prvi razred srednje škole u istoj školskoj godini je 122. U školskoj 2012/2013. godini osnovnu školu je pohađalo⁸⁹ 1 248 učenika pripadnika romske nacionalnosti, a srednju školu 137 učenika. Osnovnu školu napustilo je 267 učenika u prvom polugodištu iste školske godine. Besplatni udžbenici osigurani su za 1 247 učenika, besplatan prijevoz za 319 učenika, dok je stipendija osigurana za 25 učenika. Ukupno 64 djece pripadnika romske nacionalnosti prima stipendiju za pomoć u osnovnom i srednjem obrazovanju. Oko 80% djece pripadnika romske nacionalnosti dobilo je neki oblik pomoći u osnovnom obrazovanju kroz nabavku udžbenika, školskog pribora, prijevoza ili užine.⁹⁰

⁸⁶ *Položaj romske djece i porodica u Bosni i Hercegovini – socijalna uključenost*, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, 2013. http://www.mhrr.gov.ba/ljudska_prava/djeca_bih/default.aspx?id=4281&langTag=bs-BA

⁸⁷ "Kali Sara", lokalna romska NVO.

⁸⁸ *Izvještaj BiH za drugi ciklus univerzalnog periodičnog pregleda koji je sačinjen u skladu sa stavom 5. Aneksa rezolucije 16/21 Komiteta za ljudska prava UN-a*, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, 2014. <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/UPR.pdf>

⁸⁹ Vijeće ministara BiH usvojilo je *Izvještaj Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice o primjeni / provođenju Revidiranog akcionog plana BiH o obrazovnim potrebama Roma za školsku 2012/2013. godinu*.

⁹⁰ *Položaj romske djece i porodica u Bosni i Hercegovini – socijalna uključenost*, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, 2013. http://www.mhrr.gov.ba/ljudska_prava/djeca_bih/default.aspx?id=4281&langTag=bs-BA

U odnosu na prethodni izvještaj, znatno je podignut nivo obuhvata školovanja romske djece. Ipak, u oba entiteta hiljade djece pripadnika romske nacionalnosti još nije uključeno u obrazovni sistem. Dekada Roma završava 2015. godine. I pored budžetskih izdvajanja i akcionih planova, tek 10% djece pripadnika romske nacionalnosti završi srednju školu (značajno manji broj učenica u odnosu na učenike pripadnike romske nacionalnosti), a tek polovina od toga ih nađe posao. Iako je romska manjina najbrojnija u Bosni i Hercegovini, ne postoji nastavni kadar osposobljen za izvođenje nastave na romskom jeziku, što se pokazalo kao problem na području cijele Bosne i Hercegovine. Ne postoje udžbenici, niti se drži nastava na romskom jeziku.⁹¹ Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke kontinuirano podržava projekte vezane za afirmaciju i standardizaciju romskog jezika, kao i za promoviranje romske kulture i tradicije, a u saradnji s međunarodnim i domaćim partnerima učestvuje u realizaciji projekata koji podržavaju i njeguju različite kulture, jezike i vjeroispovijesti.⁹²

Najteži oblici kršenja prava djeteta u obrazovanju

Zakonskim i strateškim dokumentima, koji reguliraju oblast obrazovanja, stvoreni su preduvjeti i obaveze za razvoj tolerantnog, multietničkog okruženja u školama u Bosni i Hercegovini. Međutim, još uvijek nisu u potpunosti uspostavljeni mehanizmi koji garantiraju potpunu provedbu zakonskih odredbi, a multietničko okruženje za učenje u školama nije u potpunosti zaživjelo.⁹³

Praksa diskriminacije, segregacije, asimilacije i politizacije sveprisutna je u obrazovanju u Bosni i Hercegovini. Tako, naprimjer, u Odjelu za eliminaciju svih oblika diskriminacije Institucije ombudsmena za ljudska prava u Bosni i Hercegovini u 2012. godini primljeno je 19 žalbi na diskriminaciju na osnovu obrazovanja, što je 72% više nego u prethodnoj godini iz ove kategorije prava.⁹⁴

Iako je Komitet Ujedinjenih nacija još 2005. godine tražio od Bosne i Hercegovine da preduzme mjere na otklanjanju modela obrazovanja "dvije škole pod jednim krovom"⁹⁵, taj oblik diskriminacije i segregacije djece prisutan je u školama i u 2014. godini. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke preduzelo je određene aktivnosti u otklanjanju ovog modela obrazovanja i u 2012. godini izradilo dokument "Preporuke za eliminiranje segregirajućih i podijeljenih struktura u odgojno-obrazovnim ustanovama u FBiH". Ovaj dokument usvojila je Koordinacija ministara obrazovanja i nauke u Federaciji Bosne i Hercegovine. Međutim, kantonalna ministarstva obrazovanja u Srednjobosanskom kantonu i Hercegovačko-neretvanskom kantonu nisu pokazala zanimanje niti spremnost da počnu raditi na prevladavanju prakse paralelnih / podijeljenih škola.⁹⁶

⁹¹ *Lica diskriminacije: obrazovanje i Romi u BiH*, april 2014. <http://manjine.ba/?p=12241>

⁹² U izdanju Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke 25. 2. 2010. godine objavljen je *Bosansko-romski i romsko-bosanski rječnik* autorice Hedine Tahirović Sijerčić.

⁹³ *Izvještaj BiH za drugi ciklus univerzalnog periodičnog pregleda koji je sačinjen u skladu sa stavom 5. Aneksa rezolucije 16/21 Komiteta za ljudska prava UN-a*, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, 2014. <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/UPR.pdf>

⁹⁴ *Godišnji izvještaj o pojavama diskriminacije u Bosni i Hercegovini za 2012. godinu*, Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine, Banja Luka, mart 2013. godine.

<file:///Users/korisnik/Downloads/Godisnji%20izvjestaj%20o%20diskriminaciji%202012%20BS.pdf>

⁹⁵ Primjeri dvojezičnih škola u Bosni i Hercegovini su: JU OŠ "Vareš" Vareš, JU OŠ "Novi Šeher" Maglaj, JU OŠ "Žepče" Žepče, JU OŠ "Fra Grga Martić" Žepče, JU OŠ "1. mart" Tešanj, JU OŠ "Ivana fra Frane Jukića" Usora i JU OŠ "Druga osnovna škola" Zavidovići.

⁹⁶ *Radiosarajevo.ba* <http://radiosarajevo.ba/novost/139353/masic-dvije-skole-pod-jednim-krovom-ostaju-praksa/>

Vrhovni sud Federacije Bosne i Hercegovine u oktobru 2014. godine odbacio je drugostepenu presudu Općinskog suda u Mostaru i potvrdio prvostepenu presudu koja jasno kaže: dvije škole pod jednim krovom predstavljaju etničku segregaciju učenika i takva praksa mora biti ukinuta. Nakon što je ovakva presuda bila donesena 2012. godine od strane Općinskog suda u Mostaru, ona je bila ukinuta godinu dana kasnije od strane Kantonalnog suda u Mostaru, na osnovu proceduralnih propusta. Nakon ovoga organizacija "Vaša prava BiH" podnijela je tužbu, koja je urodila plodom, te je praksa ove segregacije potvrđena ponovo, s namjerom ukidanja. Ostaje da se vidi hoće li ova presuda biti provedena u djelo.⁹⁷

"Dvije škole pod jednim krovom"⁹⁸ nisu jedini problem u obrazovanju, već postoje paralelni problemi kao što je, naprimjer, postojanje više kurikuluma, nepoštivanje pravnih odredbi, strah da bi jedinstveno obrazovanje djece različite nacionalne pripadnosti moglo dovesti do gubitka nacionalnog identiteta⁹⁹, te postojanje jednonacionalnih škola, što je i dalje ozbiljan problem i mnogo je širi od pitanja "dvije škole pod jednim krovom".

To pokazuje rastući trend razdvajanja djece prema njihovoj etničkoj pripadnosti i upisivanje u škole u kojima uče različite programe. Osim toga, u obrazovnim sistemima u Bosni i Hercegovini postoje primjeri diskriminacije i asimilacije i pripadnika djece iz reda konstitutivnih naroda, a koji na određenom području pripadaju tzv. relativnoj manjini. Posljednji primjeri toga su iz Republike Srpske, u Konjević Polju i Vrbanjcima. Djeca iz osnovnih škola "Sveti Sava" iz Vrbanjaca i "Petar Kočić" iz Konjević Polja nisu pohađala nastavu u školskoj 2013/2014. godini, jer nije udovoljeno zahtjevu o uvođenju nacionalne grupe predmeta na bosanskom jeziku. Zbog toga je školsku godinu "izgubilo" skoro 140 djece bošnjačke nacionalnosti iz OŠ "Sveti Sava". Osnovni sud u Srebrenici naložio je, na osnovu tužbe roditelja djece, da OŠ "Petar Kočić" donese formalnu odluku kojom će škola omogućiti učenicima iz Konjević Polja upis u školu i izučavanje tzv. nacionalne grupe predmeta u okviru redovne nastave po Nastavnom planu i programu iz Tuzle. S druge strane, tužba koju su roditelji predali Osnovnom sudu u Kotor-Varoši odbijena je i oni će morati platiti i sudske troškove u iznosu od oko 5 000 KM. Prema izjavama resornog ministra, ovo pitanje neće biti riješeno ni u školskoj 2014/2015. godini; roditelji i dalje ostaju pri svojim zahtjevima.

Analiza provedbe Kriterija za školske nazive iz 2008. godine pokazala je da nazivi i obilježja velikog broja škola u Bosni i Hercegovini nisu u skladu s Kriterijima. Međutim, situacija se nije mnogo promijenila ni u 2012. godini¹⁰⁰, s obzirom na to da od ukupno 291 škola u Republici Srpskoj njih 18% nije u skladu s kriterijima. U Federaciji Bosne i Hercegovine od 383 osnovne škole njih 7% ne zadovoljava kriterije za školske nazive, a od 185 srednjih škola 2% ne zadovoljava kriterije za školske nazive.

Jedino u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine sve škole zadovoljavaju ovaj kriterij, jer u nazivu nose samo redne brojeve. Analiza škola koje ne zadovoljavaju Kriterij za školske simbole također je zanimljiva. Tako u Republici Srpskoj čak 63% škola ne zadovoljava ovaj kriterij, a u Federaciji Bosne i Hercegovine 37% škola.

⁹⁷ <http://manjine.ba/?p=16033>, 10. 11. 2014.

⁹⁸ *Preporuke za eliminiranje segregirajućih i podijeljenih struktura u odgojno-obrazovnim ustanovama u FBiH*, Koordinacija ministara obrazovanja i nauke u Federaciji BiH, Mostar, 2012. http://www.2skole1krov.info/wp-content/uploads/2013/02/Preporuke_za_eliminiranje_segirajucih_i_podijeljenih_struktura_u_odgojno-obrazovnim_ustanova_u_FBiH.pdf

⁹⁹ *Podijeljene škole u Bosni i Hercegovini*, UNICEF, decembar 2009.
<http://www.skolegijum.ba/static/pdf/4ebbccdd4d97a.pdf>

¹⁰⁰ <http://www.vecernji.ba/u-rs-u-18-a-u-fbih-9-ne-zadovoljava-kriterije-478676>

Ciljevi obrazovanja

Donošenjem okvirnih zakona iz oblasti obrazovanja uloženi su napori za usmjeravanje obrazovanja prema punom razvoju ljudske ličnosti i jačanju ljudskih prava i osnovnih sloboda. Ciljevi obrazovanja iz Konvencije prisutni su u odgojnim i obrazovnim programima. Nadležna ministarstva obrazovanja u Bosni i Hercegovini, entitetima i Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine, prema dostavljenim informacijama, saraduju s učenicima, njihovim roditeljima (pojedinačno, grupno ili putem njihovih organizacija – Vijeća roditelja i Vijeća učenika BiH) i školama, s ciljem da se osigura poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda svih učesnika u obrazovanju. Učenici i roditelji učestvuju u upravljanju i odlučivanju u školi, uglavnom kroz formalna tijela ustanovljena u odgojno-obrazovnim ustanovama i u skladu s postojećim pravilnicima.

Obrazovanje o ljudskim pravima prisutno je u nastavnim planovima i programima te u obrazovnim standardima. Prema tvrdnjama nadležnih, sve predškolske ustanove, osnovne i srednje škole, u skladu s nastavnim planovima i okvirnim programima, cjelovitim razvojnim programom za predškolski odgoj i obrazovanje, školskim razvojnim planovima, misijom i vizijom svake škole, kroz redovnu nastavu i vannastavne aktivnosti, projekte u saradnji s lokalnom, širom društvenom zajednicom i međunarodnim partnerskim organizacijama, nevladinim sektorom i sl. rade u funkciji razvoja poštivanja različitih vrijednosti, kako vlastitih, tako i drugih i drugačijih. Navedene vrijednosti promoviraju se i razvijaju kroz različite nastavne predmete.¹⁰¹

CIVITAS, predškolski program demokratije implementiran u 45 predškolskih odgojno-obrazovnih institucija u cijeloj zemlji, dostupan je i djeci iz marginaliziranih porodica koja drugačije ne bi dobila nikakav oblik predškolskog odgoja i obrazovanja. Kurikulum koji je razvio CIVITAS uključen je u službene kurikulume u skoro sve osnovne i srednje škole u Bosni i Hercegovini. Svi učenici koriste iste materijale (Osnovi demokratije, Demokratija i Ljudska prava i Projekt Građanin) na tri službena jezika. U Federaciji Bosne i Hercegovine sadržaji iz oblasti građanskog obrazovanja u osnovnoj školi realiziraju se kao obavezni predmet s jednim časom sedmično, a u srednjoj školi kao obavezni predmet s dva časa sedmično u svim kantonima osim Posavskog kantona, Zapadnohercegovačkog kantona i Kantona 10, gdje se ovi sadržaji u osnovnoj školi izučavaju interdisciplinarno, a u srednjoj školi u okviru predmeta s dva časa sedmično. U Hercegovačko-neretvanskom kantonu sadržaji iz oblasti građanskog obrazovanja ne realiziraju se u osnovnoj školi, dok se u srednjim školama izučavaju u okviru predmeta s dva časa sedmično.

U Republici Srpskoj i Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine sadržaji iz oblasti građanskog obrazovanja u osnovnoj školi realiziraju se kao obavezni predmet s jednim časom sedmično, a u srednjoj školi kao obavezni predmet s dva časa sedmično.¹⁰² Iako je obavezno osnovno obrazovanje u Bosni i Hercegovini besplatno, roditelji i nastavnici uglavnom moraju izdvajati sredstva za nabavku udžbenika. Kako bi osigurali da svaki nastavnik i svaki učenik imaju udžbenik za predmet građanskog obrazovanja, u posljednjih 17 godina donirano je 1 000 000 udžbenika. Ove udžbenike razvili su i kreirali nastavnici iz Bosne i Hercegovine na tri službena jezika s istim sadržajima, što ove udžbenike razlikuje od udžbenika iz ostalih predmeta čiji su sadržaji uglavnom različiti za svaki od tri konstitutivna naroda. Međutim, bez obzira na navedeno, prava djece da uče o drugom i drugačijem i stječu znanje i vještine potrebne za život u demokratskom multikulturalnom društvu u praksi se i dalje ne poštuju u cijelosti. Ne potiče se u dovoljnoj mjeri ponos zbog pripadnosti Bosni i Hercegovini. Vjera drugih ističe se kao problem, a kod učenika se podstiče osjećaj ugroženosti.

¹⁰¹ Naprimjer, Kultura religija, Kultura i zajednica, Kultura življenja, Građansko obrazovanje, Vjeronauka, Historija / Povijest, Geografija / Zemljopis, Muzička kultura, Likovna kultura, Demokratija i Ljudska prava, Biologija, B/H/S jezik i književnost, Zdravi životni stilovi, itd.

¹⁰² Obrazovni centar za demokratiju i ljudska prava CIVITAS.

Slobodno vrijeme, odmor i kulturne aktivnosti

Pravo djeteta na slobodno vrijeme, odmor, igru i rekreaciju propisima je regulirano u okviru vannastavnih i vanškolskih aktivnosti učenika. Nažalost, ovom segmentu poklanja se najmanje pažnje. U školama su organizirane vannastavne aktivnosti, koje su na dobrovoljnoj osnovi, ali nekada služe i kao prilika za prikupljanje dodatnih bodova učenika ili kao priprema za takmičenja. Škole u većim centrima imaju odgovarajuće uvjete za realizaciju slobodnih aktivnosti. U njihovom sastavu su, uglavnom, sportske sale, koje najčešće služe za realizaciju nastave i u komercijalne svrhe. Mnoge škole u ruralnim sredinama nemaju ovaj prostor.

Djeca se uključuju u sportske klubove i kulturne organizacije u zajednici, a troškove, uglavnom, snose roditelji. Siromaštvo je limitirajući faktor za članstvo mladih u organizacijama, udruženjima i klubovima, pa je važno, u okviru školskih kapaciteta i zajednice, organizirati maksimalan broj besplatnih slobodnih aktivnosti. Nekada su postojali kapaciteti u zajednici i veći od ponuđenih, s obzirom na to da je određeni broj objekata promijenio svoju prvobitnu namjenu (npr. neki domovi kulture postali su skladišta, prostori mjesnih zajednica ugostiteljski objekti i sl.).

Sve je veća intencija smanjenja broja zelenih površina, igrališta, parkova, prostora za sport i rekreaciju na račun parkinga, tržnih centara, stambenih zgrada i sl. Odrasli često zaboravljaju na svoju obavezu da stvore uvjete kako bi se djeca spontano igrala, rekreirala i zabavljala. Škole i vrtići, odnosno odgojno-obrazovne institucije imaju veliku ulogu u ispunjavanju obaveza koje su propisane Konvencijom, budući da djeca možda najveći dio dana provode upravo u školama. Da sve odgojno-obrazovne institucije ni u 2013. godini nemaju adekvatne uvjete u kojima bi realizirali prava djeteta na igru, slobodno vrijeme, rekreaciju i sudjelovanje u kulturnim i umjetničkim aktivnostima pokazuju i sljedeći podaci.¹⁰³

Najčešći razlog zbog kojeg roditelji upisuju djecu izvan školskog područja je to što matična škola nema organiziran produženi boravak. Nadležne ustanove ove slučajeve cijene kao opravdane, ali ipak se preporučuje organiziranje produženog boravka u svim školama koje za to imaju uvjete, s ciljem da se smanji broj učenika koji pohađaju školu izvan školskog područja u odnosu na mjesto prebivališta i kako bi djeca bila cjelodnevno u organiziranim oblicima rada kroz učenje i slobodne aktivnosti.

¹⁰³Specijalni izvještaj *Djeca i slobodno vrijeme*, Institucija ombudsmana u BiH, Banja Luka, 2013.: U Federaciji Bosne i Hercegovine općina Čitluk i svih osam područnih škola općine Odžak nemaju sale za tjelesni odgoj; općine Čitluk, Busovača, Odžak nemaju izrađen strateški dokument iz ove oblasti, a parkovi u općini Breza nisu osposobljeni za igru i rekreaciju. U Republici Srpskoj četiri škole u općini Kotor-Varoš i jedna osnovna škola u općini Brod nemaju sale za tjelesni odgoj. Općina Mrkonjić Grad navodi da ima izrađen strateški dokument koji se odnosi na period do 2012. godine. Općina Vlasenica nema parkove, što predstavlja veliku prepreku za ostvarivanje prava djece na igru, razonodu, odmor, rekreaciju itd. U istom istraživanju 9,4% djece reklo je da nemaju dovoljno vremena za igru i druženje, a samo 3,5% djece tvrdi da svoje slobodno vrijeme provodi / organizira s roditeljima. Svoje slobodno vrijeme na internetu i društvenim mrežama provodi 17,9% djece, a njih 16% svakodnevno koriste računar više od tri sata. Nikako ne koristi računar 5,7%, a više od polovine djece bavi se različitim vrstama sporta.

Zaključci / preporuke

I dalje teška i složena ekonomska i socijalna situacija u Bosni i Hercegovini, dodatno otežana posljedicama vremenskih nepogoda tokom 2014. godine, direktno utječe na ostvarivanje prava na obrazovanje djece u Bosni i Hercegovini. Jedan od značajnijih faktora koji utječu na ostvarivanje prava iz područja obrazovanja je teritorijalna određenost, ali i činjenica da se za ostvarivanje dječijih prava iz budžeta izdvaja mnogo manje nego za neke druge kategorije stanovništva. Vlast u Bosni i Hercegovini morala bi shvatiti da su siromaštvo i obrazovanje direktno povezani, jer je siromaštvo zastupljenije među onima koji imaju niži nivo obrazovanja. Stoga, povećano ulaganje u obrazovanje i inkluzivni pristup obrazovanju kojim se obuhvataju ljudi iz svih društvenih sredina i koji pruža jednake mogućnosti za sve mora što prije postati prioritet vlasti u Bosni i Hercegovini. Krajnje je vrijeme da se osigura obrazovanje za svako dijete u Bosni i Hercegovini, temeljeno na jednakopravnosti i kvaliteti. Donosioci obrazovnih politika primaju redovno plaće, dok se novac za obrazovanje kontinuirano smanjuje i niko se ne poziva na odgovornost i ne snosi posljedice ako se ne prate postavljene rokovi i obaveze.

- Potrebno je u potpunosti provesti strategije, okvirne zakone i okvire za kvalifikacije.
- Dostići upis djece i završavanje osnovne škole od 100%.
- Učiniti potrebne korake da i srednje obrazovanje postane obavezno.
- Preduzeti sve potrebne korake kako bi se razvilo i unaprijedilo partnerstvo između predškolskog, osnovnog i srednjeg nivoa obrazovanja.
- Usaglasiti nastavne planove i programe na nastavničkim fakultetima s ciljem kvalitetne osposobljenosti budućih nastavnika za rad s djecom restrukturiranjem nastavničkog studija (s adekvatnim predmetima, brojem sati, ECTS bodovima, praksom i osnovnim znanjima za rad s djecom različitih poteškoća u rastu i razvoju).
- Stručno usavršavanje i profesionalni razvoj odgajatelja / nastavnika u predškolskim ustanovama, osnovnim i srednjim školama organizirati tako da odgovara reformskim procesima, posebno radu u inkluzivnim školama, budući da su obrazovne vlasti odgovorne za stručno, pedagoško i psihološko obrazovanje i osposobljavanje nastavnika za samostalno obavljanje odgojno-obrazovnog rada.
- Povećati podršku i pomoć (materijalnu, infrastrukturnu, stručnu) djeci s teškoćama u razvoju, jer su one uglavnom samo roditeljske / porodične, što značajno utječe na materijalni, socijalni položaj porodice i direktno utječe na obrazovanje.
- Organizirati obuku pripadnika romske populacije o njihovim pravima i načinu ostvarivanja prava.

- Osnovati održive dnevne centre za najmlađu djecu kako bi se podstakao rani rast i razvoj te stvoriti dobre pretpostavke za učenje i obrazovanje, ali istovremeno razvijati roditeljske kompetencije mladih žena i majki pripadnica romske nacionalnosti.
- Razviti sistem praćenja stope upisa i stope završavanja škole uz podršku i zadržavanje djece u obrazovnom sistemu, ali i podržavati mogućnost naknadnog stjecanja osnovnog i srednjeg obrazovanja.
- Uspostaviti djelotvornu saradnju matičnih ureda, centara za socijalni rad, romskih udruženja, odgojno-obrazovnih ustanova, kako bi se povećala stopa upisa djece pripadnika romske nacionalnosti.
- Stvoriti uvjete za potpuno uključivanje u odgojno-obrazovni proces djece povratnika u najbližu školu u cijeloj Bosni i Hercegovini.
- Preduzeti konkretne mjere na otklanjanju modela obrazovanja "dvije škole pod jednim krovom".
- Uvesti nacionalnu grupu predmeta u sve škole u Bosni i Hercegovini u skladu s potrebama konkretne sredine.
- Usaglasiti nazive škola i upotrebu školskih simbola s Kriterijima.
- Usmjeriti veću pažnju, osigurati više sredstava i organizirati različite aktivnosti u svrhu bolje iskorištenosti dječijeg slobodnog vremena.
- Omogućiti što više besplatnih aktivnosti za djecu u školi i zajednici, posebno u ruralnim i siromašnijim dijelovima Bosne i Hercegovine.

VII

Mjere posebne zaštite

Djeca migranti

Preporuke Komiteta za ovu oblast bile su da se osigura potpuna implementacija Aneksa 7 Dejtonskog mirovnog sporazuma i Akcionog plana za stambeno zbrinjavanje Roma, tako da djeca raseljene osobe, povratnici i Romi mogu uživati u adekvatnom životnom standardu. Na isti način trebalo bi ovoj djeci osigurati i zdravstvenu zaštitu. Preporučeno je da se ostvari i finansijska podrška kako bi se ovoj djeci omogućio odgovarajući pristup obrazovanju te da se hitno usvoji Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, koji je tada bio u proceduri.

Stanje

“Djeca u pokretu” pojam je koji obuhvaća svu djecu koja migriraju iz svojih zemalja porijekla na teritoriju neke druge zemlje u potrazi za opstankom, sigurnošću, boljim standardom života, obrazovanjem, ekonomskim prilikama, zaštitom od eksploatacije i zlostavljanja, spajanjem porodice ili kombiniranjem ovih faktora. Djeca mogu putovati s porodicom ili nezavisno od nje ili s ljudima koji nisu članovi porodice, mogu tražiti azil, biti žrtve trgovine ljudima ili neregistrirani migranti. Status djece u pokretu razlikuje se zavisno od faza njihovog putovanja i ona se mogu naći u situacijama u kojima su izložena i ranjiva.¹⁰⁴ U Bosni i Hercegovini djeca u pokretu nisu prepoznata u zakonodavnom i institucionalnom pravnom okviru pod tim terminom. Od 2010. do 2012. godine zabilježeno je 21 dijete koje je tražilo azil, od toga troje djece bez pratnje roditelja.¹⁰⁵ Djeca koja u našu zemlju uđu ilegalno, bez pratnje, služba za carinske poslove smješta u kuću Udruženja Međunarodni fond solidarnosti u Klokočnici, izdaje im se rješenje o humanitarnom boravku koje važi šest mjeseci, s mogućnošću produženja. U tom period nadležni Centar pokušava riješiti slučaj i vratiti dijete u zemlju porijekla. Još uvijek su neriješena pitanja odgovarajućeg smještaja djece bez pratnje, aktivnosti koje su djetetu na raspolaganju, mogućnost školovanja i istinskog zastupanja njihovih prava. U 2013. godini organizacija “Zdravo da ste”, uz podršku “Save the Children”, provela je istraživanje o stanju djece u pokretu u Bosni i Hercegovini. Ovo istraživanje obuhvatilo je analizu pravnog okvira, analizu sistema podrške za ovu djecu te snimilo stanje na terenu pomoću kvalitativnog istraživanja provedenog sa svim važnim akterima na polju zaštite ove djece, kao i sa samom djecom. Najbrojnija grupa djece u pokretu u Bosni i Hercegovini su djeca koja žive i/ili rade na ulici, dok su ostale kategorije djece u pokretu zastupljene u manjem broju, najviše zbog činjenice da je u međunarodnim migracijama Bosna i Hercegovina uglavnom zemlja tranzita a ne zemlja odredišta. Iz ove analize vidljivo je da u sistemu zaštite djeci migrantima u Bosni i Hercegovini nedostaju usluge koje su prilagođene djeci, izostaje dječija participacija, nema planiranja zasnovanog na najboljem interesu djeteta a profesionalcima nedostaju edukacije.¹⁰⁶

Dvadeset i dvije godine poslije rata u Bosni i Hercegovini još uvijek postoji 103 449 interno raseljenih osoba, od kojih približno 8 580 živi u 88 kolektivnih centara, te 6 927 izbjeglica. U Federaciji Bosne i Hercegovine od 39 192 raseljene osobe oko 10% njih čine djeca (4 090). U ovom entitetu u 2013. godini evidentirana su samo 74 povratka interno raseljenih osoba i to u Kantonu Sarajevo i Tuzlanskom kantonu.¹⁰⁷ U Republici Srpskoj registrirane su 196 532 osobe ili 61 426 porodica raseljenih osoba i 8 881 osoba ili 2 824 obitelji kao izbjeglice.¹⁰⁸

¹⁰⁴ <http://www.ombudsmen.gov.ba/Novost.aspx?newsid=167&lang=BS>

¹⁰⁵ *Pravo djeteta na kvalitetno staranje*, Analiza provođenja smjernica UN za alternativno staranje o djeci u zemljama Zapadnog Balkana, “Save the Children”, 2014. godine.

¹⁰⁶ *Hoću da budem kao druga djeca*, “Zdravo da ste”, Banja Luka, 2013. (uz podršku “Save the Children International”)

¹⁰⁷ <http://www.fmroi.gov.ba/bosanski/statistika/index.php>

¹⁰⁸ Intervju Ministra za raseljena lica i izbjeglice RS, *Oslobođenje* od 21. 12. 2012. godine, Sarajevo.

U kolektivnim centrima porodice najčešće žive na manje od 30 kvadrata, a to su četveročlane ili čak višečlane porodice, dok svega 15% ima zasebnu sobu za djecu. Mnogi centri još uvijek nemaju riješeno snabdijevanje vodom i kanalizacijsku mrežu, zbog čega su u stalnom riziku od epidemija. Osobe koje su smještene u kolektivne centre lošeg su materijalnog stanja jer se uglavnom radi o korisnicima socijalne pomoći ili novčanih primanja po osnovu tjelesnog oštećenja i prava na novčanu naknadu za pomoć i njegu drugog lica ili su nezaposleni iako su radno sposobni. Djeca koja žive u kolektivnim centrima uglavnom svoje školovanje završavaju nakon obaveznog osnovnog obrazovanja. Razlog tome je što ova djeca nemaju sistemsku afirmativnu podršku u procesu obrazovanja koja uključuje besplatan prijevoz do škole, udžbenike, užinu, stipendiju. Dječaci nakon osmog razreda već odlaze raditi teške fizičke poslove pomažući roditeljima, a djevojčice se ponekad udaju već s trinaest godina.

Iako je Privremenim sporazumom o zadovoljavanju posebnih potreba i prava djece povratnika od 5. 3. 2002. godine, koji su potpisali ministri obrazovanja Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine, usaglašena i dogovorena mogućnost da roditelji djece u pogledu izučavanja nacionalne grupe predmeta biraju između entitetskog ili kantonalnog nastavnog plana i programa, i poslije dvanaest godina potisani sporazum se ne poštuje. Od 2. 9. 2013. godine 96 učenika-povratnika bošnjačke nacionalnosti iz Konjević Polja u Republici Srpskoj nije pohađalo nastavu u osnovnoj školi u Kravici, zbog nedozvoljavanja vlasti Republike Srpske da nastavu pohađaju po programu nacionalne grupe predmeta i zbog neriješenog pitanja nacionalnog sastava školskog odbora. Nakon petomjesečnog protesta i boravka u šatorskom naselju u Sarajevu, djeca iz Konjević Polja su se u improviziranim učionicama u mjestu Nova Kasaba (nedaleko od Konjević Polja), a uz podršku petnaest nastavnika iz Sarajeva, pripremala za vanredno polaganje razreda u Federaciji Bosne i Hercegovine. Osnovni sud u Srebrenici početkom juna ove godine donio je privremenu odluku kojom je naredio osnovnoj školi u Kravici da u roku od tri dana bošnjačkoj djeci iz Konjević Polja omogući izučavanje nacionalne grupe predmeta, što se još nije desilo. Također, 137 bošnjačke povratničke djece iz Vrbanjaca (FBiH) izgubilo je školsku godinu zbog onemogućavanja izučavanja nacionalne grupe predmeta.

Presuda Sejdić-Finci utjecala je pozitivno na članove romske zajednice, podstičući ih da se bore za svoja prava. Kao predstavnici nacionalnih manjina Romi su se prvi put kandidirali 2008. godine. Sada (na osnovu rezultata Općinskih izbora 2012. godine) u općinskim odborima imaju četrnaest svojih predstavnika, tri samostalna i jedanaest stranačkih, od toga jednu Romkinju u Općinskom vijeću Bihaća, a jednu u Jablanici. U Bosni i Hercegovini 2009. godine bila su samo tri romska studenta, danas ih je približno pedeset. Istovremeno, procent upisanih romskih učenika sa 12% popeo se na 35%. Otkako je Bosna i Hercegovina pristupila Dekadi uključenja Roma 2005-2015., izgrađeno je 220 stambenih jedinica, a preko 150 je renovirano. U posljednjih deset godina izgrađeno je ukupno 500 kuća za Rome, ali je procent zapošljavanja ostao na svega 2-3%.¹⁰⁹

U Republici Srpskoj ima oko 25 000 Roma. U odnosu na prethodni period njihov se položaj znatno popravio. Zahvaljujući projektima Evropske unije, predviđenim u okviru Svjetske dekade Roma, učinjeno je dosta na poboljšanju životnih uvjeta Roma. U obrazovanju su također postignuti značajni pomaci. Izašao je prvi romski magazin "Crno-bijeli svijet" na romskom i lokalnom jeziku. Grad Banja Luka osigurao je besplatne udžbenike za 24 osnovca, kao i besplatnu užinu u toku čitave školske godine, a Romi studenti dobili su po 500 KM za nabavku knjiga.

U Federaciji Bosne i Hercegovine gotovo sve općine nude određene pogodnosti za Rome koji pohađaju nastavu. Štampan je prvi Rječnik romskog jezika¹¹⁰. I pored značajnih pomaka, još uvijek se ne izvodi nastava na romskom jeziku.

¹⁰⁹ "Nakon presude vlasti su ozbiljnije počele uzimati Rome", *Slobodna Bosna*, Sarajevo, 19. 7. 2012.

¹¹⁰ *Bosansko-romski i romsko-bosanski rječnik*, Hedina Tahirović Sijerčić, Sarajevo, 2010.

Za podršku implementaciji Nacionalnih akcionih planova za uključenje Roma, koje u 2012. godini finansira Evropska unija, izdvojeno je 500 000 KM, a općine su donirale dodatnih 35 000 KM. Od navedenih sredstava dio će biti utrošen za izradu brošure u kojoj bi Romi mogli dobiti saznanja o tome kako ostvariti socijalnu i zdravstvenu zaštitu. Na prijedlog teksta brošure održana je rasprava u Tuzli kojoj su prisustvovala mnoga udruženja Roma. "Cara International" i "Euro Rom" nadzirat će realizaciju projekata vrijednih 80 000 KM. Projekti su usmjereni na poboljšanje općih uvjeta života Roma u zajednici – jačanje infrastrukture. Neposredni realizatori projekata na terenu su romska NVO – "Povratnici" iz Tuzle, "Romska djevojka – Romani čej" iz Prnjavora, "Sretni Romi" iz Tuzle, "Život roma" i "Romas" iz Sarajeva, "Amaro Kham – Naše sunce" iz Visokog i "Romi bez granica" iz Zavidovića. Oko 3 500 Roma imalo je neposrednu korist od navedenih projekata.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine u 2013. godini uputilo je Javni poziv izbjeglim osobama iz Bosne i Hercegovine koje borave u zemljama regije: Crnoj Gori, Republici Hrvatskoj i Republici Srbiji, u okviru implementacije zajedničkog regionalnog višegodišnjeg programa s ciljem osiguranja trajnih rješenja za najugroženije izbjeglice i interno raseljene osobe za pomoć u rekonstrukciji stambenih jedinica po sistemu "ključ u ruke" u cilju povratka u Bosnu i Hercegovinu. Porodice s djecom imale su prednost.

Od 2009. do 2012. godine u izgradnju ili sanaciju stambenih jedinica Roma te poboljšanje uvjeta života uloženo je više od osam miliona KM, odnosno izgrađeno je ili sanirano 348 stambenih jedinica. U toku je realizacija projekata iz 2013. godine i po IPA sredstvima, po kojima predviđamo da će biti izgrađeno ili rekonstruirano dodatnih 150 stambenih jedinica. U implementaciji projekata za stambeno zbrinjavanje Roma kod odabira romskih korisnika projekata obaveza svakog implementatora projekta bila je da se uključe dva predstavnika Roma iz lokalne zajednice.

Zdravstveno osiguranje djece tražioca azila, interno raseljenih osoba i povratnika, kao i njihovih roditelja ograničeno je samo na "osnovnu zdravstvenu zaštitu", a u pojedinim kantonima i pored postojanja zdravstvenog osiguranja pristup zdravstvenoj zaštiti interno raseljenoj djeci i povratnicima uvjetovan je i plaćanjem dodatnih godišnjih premija – zdravstvenih markica. Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine 2012. godine donijela je Preporuku kojom je naložila vladama kantona da djecu oslobode plaćanja ove participacije, ali se to do danas nije desilo.

Napori u provedbi revidirane Strategije Aneksa 7 Dejtonskog sporazuma uglavnom su bili usmjereni na obnovu stambenih jedinica. Općenito se nije radilo na preporukama o stvaranju uvjeta za održiv povratak. Državna komisija za izbjeglice i raseljena lica počela je s radom, ali je njena učinkovitost narušena zbog nedostatka finansijskih sredstava. Zemlji još uvijek nedostaje mehanizam koordinacije konsultacija i formuliranja politika za rješavanje praznina u zakonu, što koči održivi povratak i lokalne integracije.

Sistem besplatne pravne pomoći u Bosni i Hercegovini ostaje fragmentiran i neuređen u nekim kantonima u Federaciji Bosne i Hercegovine. Usvajanje Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći na državnom nivou još se čeka.

Besplatnu pravnu pomoć u građanskim stvarima u velikoj su mjeri osigurale NVO. Ostaje i dalje problem besplatne pravne pomoći u upravnim stvarima. Načinjen je određeni pomak u oblasti **pristupa pravdi** u građanskim i upravnim stvarima. Uspostavljena je internetska mreža pružaoca besplatne pravne pomoći koja uključuje vladine i nevladine pružaoce besplatne pravne pomoći. Također, uspostavljane su dodatne vladine agencije za pružanje besplatne pravne pomoći.

NVO "Vaša prava", na osnovu Protokola o saradnji s Ministarstvom sigurnosti i Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, kroz svoje terenske kancelarije pruža besplatnu pravnu pomoć raseljenim osobama, povratnicima, izbjeglicama, tražiocima azila, osobama iz regije koje traže privremenu zaštitu u Bosni i Hercegovini, osobama kojima je potrebna pomoć za pitanje apatridizma /

državljanstva, pripadnicima manjina te žrtvama trgovine ljudima. Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći još uvijek nije usvojen.

Preporuke / zaključci

- Osigurati finansijska i materijalna sredstva za potpunu implementaciju mjera zacrtanih u revidiranoj strategiji za implementaciju Aneksa Dejtonskog mirovnog sporazuma i Akcionog plana za stambeno zbrinjavanje Roma.
- Uskladiti zakone za populaciju djece u pokretu s međunarodnim standardima.
- Jasno formulirati politiku zaštite djece u pokretu, donijeti relevantne i efikasne programe i usluge koji odgovaraju dimenzijama i specifičnostima ovog fenomena i pri tome uzeti u obzir i dječiju perspektivu.
- Stvoriti zakonske i finansijske pretpostavke za pristup obaveznoj zdravstvenoj zaštiti djeci tražiocima azila, raseljenih osoba i povratnika.
- Školskoj djeci sa statusom prognanika, raseljene osobe ili Romima osigurati besplatne školske knjige i pribor, besplatan prijevoz do škole, odnosno fakulteta, prehranu te odgovarajuće povlastice pri smještaju u učeničke i studentske domove.
- Djeci manjinskim povratnicima osigurati pohađanje nastave po nacionalnoj grupi predmeta.
- Donijeti državni Zakon o ostvarivanju besplatne pravne pomoći.

Djeca u oružanim sukobima

Komitet ponavlja svoju preporuku da država usvoji sve potrebne mjere kako bi povrede odredbi Opcionog protokola o djeci u oružanim sukobima bile unesene kao krivična djela u krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine.

Stanje

Predsjedništvo Bosne i Hercegovine, prilikom donošenja Odluke o ratifikaciji Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima djeteta koji se odnosi na angažiranje djece u oružanom sukobu¹¹¹, usvojilo je odredbe Protokola u izvornom tekstu, bez stavljanja rezervi na pojedine odredbe, čime je potvrđeno opredjeljenje vlasti Bosne i Hercegovine da osiguraju da osobe koje nisu navršile 18 godina ne podliježu obaveznoj regrutaciji u oružane snage. Ista odredba sastavni je dio člana 9. Zakona o službi u Oružanim snagama Bosne i Hercegovine¹¹², kojim osobe mlađe od 18 godina ne mogu biti primljene u profesionalnu vojnu službu. Još uvijek na teritoriji Bosne i Hercegovine ne postoji nijedna srednja vojna škola ili vojna akademija za školovanje podoficira i oficira.

Vlasti u Bosni i Hercegovini još nisu preduzele zakonske mjere kako bi se osiguralo da na državnim i entitetskim nivoima vlasti, uključujući i Brčko Distrikt, radnje regrutiranja i uključivanja djece u neprijateljstvo budu izričito inkriminirane kao krivično djelo.

U posljednje dvije godine, prema nezvaničnim podacima, oko 150 građana Bosne i Hercegovine, među kojima su i djeca mlađa od 18 godina i žene, nalazi se na stranim ratištima. U cilju suzbijanja ove pojave, vlasti u Bosne i Hercegovine pokrenule su aktivnost na izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine kojim je građanima Bosne i Hercegovine zabranjen odlazak na strana ratišta, u paravojne i parapolicijske formacije, te su propisane kazne za organizatore koji vrbuju građane Bosne i Hercegovine za ratovanja u stranim zemljama. Zakon je stupio na snagu 25. juna 2014. godine.

Preporuke / zaključci

- Odredbama krivičnih zakona u Bosni i Hercegovini eksplicitno zabraniti regrutiranje i korištenje djece mlađe od 18 godina u oružanim sukobima.

¹¹¹ "Službeni glasnik BiH" – Međunarodni ugovori, br. 5/02.

¹¹² "Službeni glasnik BiH", br. 88/05, 53/07, 59/09 i 74/10.

Ekonomska eksploatacija i djeca s ulice

Komitete državi preporučuje da:

- Donese zakon kojim bi osobe koje iskorištavaju djecu kroz prisilno prosjačenje bile podvrgnute krivičnim sankcijama;
- Izradi državni okvir za saradnju između sektora za rješavanje ekonomske eksploatacije djece, uključujući i prosjačenje;
- Osigura adekvatnu zaštitu i pomoć za oporavak i reintegraciju djece s ulice i razvije sveobuhvatnu strategiju za rješavanje uzroka, a u saradnji s udruženjima koji nude pomoć ovoj djeci;
- Podiže svijest u javnosti o pravima i potrebama djece s ulice i da se bori protiv zabluda i predrasuda;
- Osigura da se djeca s ulice konsultiraju onda kada se planiraju programi koji su njima namijenjeni.

Stanje

U Bosni i Hercegovini "prosjačenje djece" i dalje je jedan od najraširenijih oblika ekonomske eksploatacije djece koje zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini ne tretira na jednak način. Različita entitetska zakonska rješenja po pitanju pravilne kvalifikacije ovog djela ozbiljno ugrožavaju ustavni princip jednakosti građana pred zakonom, u ovom slučaju djece. U Federaciji Bosne i Hercegovine radnje navođenja maloljetnog lica na prosjačenje, odnosno organiziranje prosjačenja, tretiraju se i dalje kao prekršajno djelo kojim se remeti javni red i mir, a za koje su predviđene novčane kazne¹¹³, čiji su iznosi različiti po kantonima. Da su ovakve mjere neefikasne u suzbijanju eksploatacije djece potvrđuje i slučaj u Sarajevu u kojem je Općinski sud protiv jedne odrasle osobe zbog navođenja maloljetnog djeteta na prosjačenje za kratko vrijeme izrekao 94 prekršajna naloga, čije se kazne ukupne vrijednosti od 83 330 KM nikada nisu izvršile.¹¹⁴ Izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srpske iz 2013. godine ovaj oblik zloupotrebe i iskorištavanja djece tretira se kao krivično djelo "trgovina maloljetnim osobama", za koje je zapriječena kazna zatvora u trajanju od najmanje tri godine. Pristanak i volja djeteta po ovom zakonu nema utjecaja na postojanje krivičnog djela.

Važećim zakonima o socijalnoj zaštiti u Bosni i Hercegovini "djeca ulice" tretiraju se kao djeca s društveno neprihvatljivim ponašanjem, zbog čega izostaje svaki oblik socijalnih davanja i pristupa servisima za njihov oporavak i reintegraciju. Istraživanje o oblicima i raširenosti prisilnog i štetnog rada djece na ulici u Bosni i Hercegovini iz 2013. godine pokazalo je da policija nerijetko prema ovoj djeci pristupa kao prema maloljetnim prestupnicima, a socijalni radnici kao prema djeci kojoj je običaj ili tradicija da se tako ponašaju.¹¹⁵ Međutim, nacrt novog federalnog Zakona o zaštiti porodice s djecom, koji se radi u sklopu započete reforme socijalne zaštite, konačno prepoznaje ovu djecu kao korisnike socijalne zaštite.

U Bosni i Hercegovini nema tačnih podataka o broju djece koja su izložena prosjačenju i drugim oblicima ekonomske eksploatacije. Prema podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine u 2012. godini evidentirano je 4 780 djece s društveno neprihvatljivim ponašanjem, među kojima je najveći broj djece koja prose. Kvantitativno istraživanje UNICEF-a o dječijem prosjačenju i drugim

¹¹³ U Federaciji Bosne i Hercegovine ovi zakoni doneseni su na nivou kantona. Novčane kazne kreću se u iznosu od 400 do 1200 KM.

¹¹⁴ Rješenje Općinskog suda u Sarajevu, broj: 65 OV 165708 IOV od 24. 2. 2011.

¹¹⁵ *Istraživanje o oblicima rasprostranjenosti prisilnog i štetnog rada djece na ulicama u BiH, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, decembar 2013.; www.savethechildren.org*

uličnim poslovima u četiri grada u Bosni i Hercegovini¹¹⁶, koje je provedeno polovinom 2013. godine, na uzorku od 372 djece koja prose ili rade na ulici starosne dobi od 7 do 18 godina, pokazalo je da najveći broj djece prosi više od šest mjeseci, neki i po 7-8 godina, i da to rade gotovo svaki dan. Između 70-80% djece (ovisno o gradu) niko nikada nije pokušao spriječiti da radi. Rezultati su pokazali da u Bosni i Hercegovini podjednako prose i djevojčice i dječaci, da se većina djece koja rade na ulici izjašnjavaju kao Romi, te da između 30-40% (ovisno o gradu) ove djece nikada nije išlo u školu. Čak je oko 40% anketirane djece odgovorilo da često ne pojedju ništa u toku puna 24 sata. Od djece ispitane u četiri grada u Bosni i Hercegovini, samo djeca iz Sarajeva gotovo nikako ne migriraju u druge gradove i zemlje, dok djeca iz ostalih gradova migriraju u druge gradove unutar Bosne i Hercegovine, kao i u druge države (Njemačka, Hrvatska i Belgija). Oko 40% djece između 12 i 18 godina imalo je seksualni odnos, gotovo sva djeca imala su seksualni odnos prije šesnaeste godine, dok je nekoliko djece bilo primorano na seksualni odnos za novac. Većina djece svakodnevno trpi različite oblike nasilja, a najviše ih je bilo izloženo fizičkom maltretiranju od roditelja ili drugih odraslih osoba jer ne zarade dovoljno novca. Minimalna državna procjena broja djece koja rade na ulici prema ovom istraživanju je 2 150 djece.

Problem prosjačenja djece rješava se stihijski, od slučaja do slučaja, te izostaje koordinirano djelovanje. Nisu izgrađeni referalni mehanizmi za postupanje u slučaju ekonomske eksploatacije djece, a stav profesionalaca je da svaki organ postupa samo u okviru svoje nadležnosti, čime se ne doprinosi trajnom i sistematskom rješavanju problema prosjačenja djece.¹¹⁷ Značajan pomak napravljen je Republici Srpskoj donošenjem općeg Protokola o postupanju u slučaju nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja djece¹¹⁸, kao i u Tuzlanskom kantonu (FBiH), gdje je početkom 2014. godine na inicijativu NVO "Zemlja djece" potpisan prvi multisektoralni Protokol za postupanje u slučaju skitnje, prosjačenja i drugih vidova ekonomske eksploatacije, nasilja i zloupotrebe djece. Potpisnici ovog Protokola su predstavnici relevantnih ministarstava i pravosudnih institucija, kao i NVO "Zemlja djece", koja pruža usluge dnevnog zbrinjavanja djece ulice. Sistem socijalne zaštite susreće se s problemom nedostatka odgovarajućih kapaciteta za osiguranje smještaja djece koje se zateknu u prosjačenju. Nedostatni su kapaciteti za smještaj majki s maloljetnom djecom zatečenih u prosjačenju. Uz podršku NVO "Hope and Homes for Children BiH" i "Zemlja djece" u oktobru 2014. godine nadležno kantonalno ministarstvo otvara Prihvatište za djecu, čime će se stvoriti uvjeti za funkcioniranje novog referalnog mehanizma zaštite i adekvatnog zbrinjavanja djece izložene ekonomskoj eksploataciji u Tuzlanskom kantonu.

Nevladina mreža Dnevnih centara za djecu uključenu u život i/ili rad na ulici, uz participaciju nadležnih vladinih institucija i podršku "Save the Children", kreirala je prve funkcionalne Minimalne standarde za usluge Dnevnih centara koje su za sada formalizirane samo u Tuzlanskom kantonu. Mreža je završila i proces izrade Minimalnih standarda za terenski rad s djecom ulice koji su u septembru 2014. godine na okruglom stolu u Sarajevu predstavljani nadležnim institucijama i NVO. Nažalost, ni standardizacija usluga Dnevnih centara nije utjecala da ovi modeli dobre prakse budu prepoznati kao servisi reintegracije i oporavka djece žrtava štetnog rada ili eksploatacije, te i dalje izostaje institucionalna finansijska i materijalna podrška za njihov rad. Evaluacija rada Dnevnih centara u Mostaru, Tuzli i Banjoj Luci, provedena od strane "Save the Children" u 2013. godini s djecom korisnicima usluga centara, pokazala je da su djeca zadovoljna uslugama koje im se pružaju, da participiraju u kreiranju programa, ali da predlažu duže dnevno radno vrijeme centara i uvođenje još jednog obroka dnevno. Preporuka

¹¹⁶ *Ispitivanje dječijeg prosjačenja i drugih uličnih poslova i procjena veličine populacije u Tuzli, Sarajevu, Mostaru i Banja Luci*, Izvještaj o rezultatima istraživanju, UNICEF.

¹¹⁷ *Istraživanje o oblicima rasprostranjenosti prisilnog i štetnog rada djece na ulicama u BiH*, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, decembar 2013.

¹¹⁸ "Službeni glasnik RS", br. 82/13.

Ombudsmena iz 2009. godine u vezi s osnivanjem prihvatilišta i Dневnih centara za djecu zatečenu u prosjačenju ne primjenjuje se od strane ni jedne lokalne zajednice.

Zbog opterećenosti sudaca velikim brojem predmeta, ovi sudski postupci, kojima je cilj izricanje mjera za zaštitu djeteta, tretiraju se kao manje važni, te se oni ne rješavaju žurno kao što bi trebali. Tome pridonosi i uvriježeni stav javnosti, posebno tužilaca i socijalnih radnika, kako je prosjačenje "stil života" pojedinih društvenih grupa, te da je intervencija države uzaludna i unaprijed osuđena na neuspjeh. NVO "Zemlja djece" i "Nova generacija" u maju 2014. godine održali su dva okrugla stola, u Sarajevu i Banjoj Luci, na kojima je državno Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice predstavilo "Praktikum za obuku sudija, tužioca, policije, socijalnih radnika i drugih profesionalaca o temi suzbijanja prisilnog i štetnog rada djece na ulicama u BiH", koji obuhvata kombinaciju teoretskog okvira i praktičnih vježbi. Učestvovalo je više od sedamdeset profesionalca iz oba entiteta: socijalni radnici, sudije, policija, profesionalci iz Dневnih centara te sudije i tužioc iz Republike Srpske. Pored toga što je obuka na temu "dječijeg prosjačenja" sastavni dio obaveznog Programa obuke i stručnog usavršavanja tužioca i sudija za 2014. godinu, tužioc i sudije iz ovog entiteta nisu pokazali interes za ovaj oblik edukacije.

Preporuke / zaključci

- Harmonizirati zakone kako bi se ekonomska eksploatacija djece tretirala kao krivično djelo, a djeca izložena prosjačenju i drugim oblicima ekonomske eksploatacije u sistemu socijalne zaštite prepoznala kao posebno ranjiva korisnička kategorija.
- Donijeti protokol o postupanju u slučajevima prosjačenja i drugih oblika ekonomske eksploatacije djece, s jasno definiranim nadležnostima, postupanjima i načinima saradnje u prevenciji i rješavanju pitanja ekonomske eksploatacije.
- Osigurati adekvatnu zaštitu i pomoć djeci s ulice kroz odgovarajuće kapacitete i programe za smještaj i dnevno zbrinjavanje djece zatečene u prosjačenju, u partnerstvu sa NVO koje pomažu ovoj djeci.
- Uspostaviti jedinstvenu metodologiju prikupljanja i vođenja podataka o djeci izloženoj prisilnom i štetnom radu.
- Osigurati kontinuiranu i efikasnu obuku organa formalne socijalne kontrole na temu prisilnog i štetnog rada djece.
- Podizati svijest javnosti o pravima i potrebama djece ulice s ciljem smanjivanja predrasuda i stereotipa.

Prodaja, trgovina i otmica djece

Komitet državi preporučuje da:

- Osigura da svi slučajevi krijumčarenja djece podliježu pravičnoj i pravilnoj istrazi;
- Osigura sankcije za počinioca djela u vezi s trgovinom ljudima;
- Osigura da dob žrtve ne predstavlja razlog za poništenje njenog iskaza;
- Dodatno uloži sredstva za istraživanje slučajeva prodaje djece radi prisilnog braka ili ropstva;
- Implementira preporuke vezane za Opcioni protokol o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji.

Stanje

Prema podacima Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine u 2013. godini od ukupno šesnaest identificiranih žrtava trgovine ljudima, devetero su bila djeca, od toga šest djevojčica i tri dječaka. Iako je broj djece žrtava trgovine ljudima niži u odnosu na prethodnu 2012. godinu, kada je čak devetnaestero djece bilo žrtvom nekog oblika trgovine ljudima, postoji problem neregistriranih slučajeva, ali i poražavajuće činjenice sve niže starosne granice žrtava, kao i prisutnost domaće trgovine djecom. Od šest maloljetnih djevojčica žrtava nasilja u 2013. godini, jedna je seksualno iskorištavana, tri su iskorištavane za prosjačenje, a dvije djevojčice prodane su u svrhu sklapanja prisilnog braka / prosjačenja. Policija i dalje postupa s djecom žrtvama trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja kao s prijestupnicima, te ih podvrgava ispitivanju.

Zbog izostanka zakonske inkriminacije radnje trgovine ljudima u Federaciji Bosne i Hercegovine, neki počinitelji trgovine ljudima bili su krivično gonjeni pod optužbom za djelo navođenja na prostituciju. Kantonalna tužilaštva u Federaciji Bosne i Hercegovine procesuirala su dva počinioca djela trgovine ljudima u Sarajevu i jednog u Tuzli, pod optužbom za navođenje na prostituciju. Sudovi su osudili dva počinioca u Bihaću, svakog od njih na tri mjeseca zatvora, a jedan okrivljenik oslobođen je optužbe. Sudovi u Republici Srpskoj osudili su jednog počinioca krivičnog djela trgovine ljudima radi vršenja prostitucije, te je osuđen na novčanu kaznu i 26 mjeseci zatvora, jedan počinitelj osuđen je na jednogodišnju uvjetnu kaznu, dok je jedan okrivljenik oslobođen optužbe. Državno tužilaštvo prihvatilo je jedan slučaj sumnje na trgovinu ljudima koji je upućen iz Ureda tužioca iz Banje Luke (Republika Srpska), ali je odbilo drugi slučaj koji je upućen iz Tužilaštva Distrikta Brčko.

Prema izvještaju Državnog sekretara Sjedinjenih Američkih Država o stanju trgovine ljudima za 2013. godinu, Bosna i Hercegovina je iz prve grupe pala u drugu grupu zemalja čije vlade ne ispunjavaju standarde za uklanjanje trgovine ljudima zbog neusklađenosti entitetskih zakona s državnim i međunarodnim standardima, kojima se svi oblici trgovine ljudima karakteriziraju kao krivično djelo, te zbog nedostatka osjetljivosti vlasti za djecu žrtve trgovine u cilju seksualnog iskorištavanja.

Radi lakšeg identificiranja djece potencijalnih žrtava trgovine ljudima "Zemlja djece", u partnerstvu s Uredom državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije i "Save the Children", izradila je Indikatore za prepoznavanje djece žrtava trgovine ljudima koje su inkorporirane u Praktikum za obuku profesionalaca koji rade na suzbijanju trgovine ljudima.¹¹⁹ Početkom 2014. godine usvojen je novi Akcioni plan za zaštitu djece i sprečavanje nasilja nad djecom putem informaciono-komunikacionih tehnologija u Bosni i Hercegovini za period 2014-2015. godine, a koji je sačinjen u skladu sa Strategijom suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini i novim državnim akciji

¹¹⁹ www.zemljadjece.org

planom (2013-2015), koji je Vijeće ministara Bosne i Hercegovine usvojilo u martu prošle godine. Još uvijek nisu osigurana dovoljna finansijska i materijalna sredstva za njihovu implementaciju, koja u velikoj mjeri zavisi od međunarodnih fondova.

Preporuke / zaključci

- Uskladiti bosanskohercegovačko zakonodavstvo s međunarodnim standardima kako bi se osigurala zaštita djece od seksualnog nasilja i trgovine ljudima;
- Pooštriti kazne za počinioce ovih krivičnih djela, prije svega minimalne kazne, na cijelom području Bosne i Hercegovine, kao i utvrditi pored kazni dodatne sigurnosne mjere u cilju prevencije novog nasilja nad djecom.
- Razviti sistem permanentne edukacije sudaca, tužioca, policije i socijalnih radnika za područje seksualnih delikata na štetu djece.
- Razviti multisektoralne protokole o postupanju nadležnih institucija i službi u svim slučajevima seksualnog nasilja nad djecom, čime bi se nadležne institucije učinile odgovornim za preduzimanje potrebnih mjera iz svoje nadležnosti radi pomoći djetetu.
- Osnovati ustanove za forenzično ispitivanje i tretman zlostavljane djece s naglaskom na rehabilitaciji žrtava.
- Razviti učinkovite i odgovarajuće načine za registriranje informacija o počiniocima te za provođenje efikasnog nadzora nad počiniocima.

Maloljetničko pravosuđe

Komitej je državi preporučio da uskladi svoje zakonodavstvo u ovoj oblasti s odredbama Konvencije o pravima djeteta i s ostalim relevantnim standardima. Također, da:

Izdvoji sredstva i resurse za primjenu alternativnih mjera pritvoru te za rehabilitaciju za djecu u sukobu sa zakonom, kao i da djeca nisu u pritvoru s odraslima;

Izbjegava pritvor djece a ako ga primjenjuje da bude u minimalnom trajanju;

Osigura pristup obrazovanju osobama mlađim od 18 godina koje su u pritvoru;

Formira državni preventivni mehanizam za praćenje izvršenja kazne maloljetničkog zatvora;

Osigura obuku o pravima djeteta i maloljetničkoj pravdi svim profesionalcima koji dolaze u dodir s djecom u sukobu sa zakonom;

Podiže svijest o problemima djece u sukobu sa zakonom i svijest o smanjenju njihove stigmatizacije u medijima;

Uspostavi bazu podataka o djeci u sukobu sa zakonom radi analiza i poboljšanja situacije.

Stanje

Država nema jedinstvenu i sistemsku strategiju borbe protiv maloljetničkog nasilja. Ne postoje adekvatne institucije, ali ni odgovarajući programi koji bi na savremen način uključivali i neke novije, humanije i drugačije oblike resocijalizacije maloljetnih prestupnika.

Zakon o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku usvojen je i u Federaciji Bosne i Hercegovine, s tim da će s primjenom započeti 1. 1. 2015. godine. Oba entitetska zakona i zakon Brčko Distrikta u velikoj su mjeri usklađeni s međunarodnim standardima iz ove oblasti, posebno s Pekinškim pravilima, Rijadskim smjernicama, Havanskim pravilima, Bečkim smjernicama te Tokijskim pravilima. Zbog različitog vremenskog započinjanja primjene ovog zakona na području Bosne i Hercegovine i neusvajanja istovjetnog zakonskog teksta, u samom startu stvorena je pravna nejednakost postupanja u odnosu na djecu i maloljetnike, bilo da su počinioci krivičnog djela, bilo da su krivična djela počinjena na njihovu štetu. Stoga je neophodno što prije harmonizirati zakonska rješenja u entitetima i Brčko Distriktu. Ono što je posebno značajno jeste da su ovim zakonom razrađene procedure saslušanja djece i maloljetnika koje do sada nisu bile prilagođene njihovom uzrastu i psihofizičkom razvoju te skoro da i nije bilo razlike od saslušanja punoljetnog lica, a često se zanemarivala obaveza prisustva roditelja, odnosno organa starateljstva. Prema rješenjima ovog zakona saslušanje djece kao oštećenih obavlja se putem tehničkih uređaja za prijenos slike i zvuka i uz pomoć pedagoga / psihologa, a najviše dva puta tokom trajanja postupka. Pravovremeno reagiranje i adekvatno osposobljavanje svih nadležnih organa u primjeni zakona iziskuje određena finansijska sredstva, što je u suprotnosti s konstatacijom izrečenom u Obrazloženju novog Zakona o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine. Imajući u vidu trenutnu unutrašnju organizaciju relevantnih subjekata i institucija, kao i broj izvršilaca, pa naspram toga i obavezu formiranja posebnih odjeljenja za maloljetnike u tužilaštvima, sudovima, organima unutrašnjih poslova, organima socijalnih staranja i dr., neophodno je dodatno zapošljavanje novih profila stručnjaka i dodatna materijalna opremanja. Provođenje odgojnih preporuka, ali i ostalih alternativnih modela postupanja, zahtijeva stvaranje potrebne infrastrukture, jer se za njihovu primjenu moraju iz temelja reorganizirati, kadrovski i materijalno opremiti, organi starateljstva koji će provoditi i postupak medijacije. Ovo se odnosi i na izricanje policijskog upozorenja te odgojnih mjera – posebne obaveze. Potreba osiguravanja prisustva maloljetnika radi ispitivanja u sjedištu tužilaštva,

posebno onih koji imaju prebivalište u najudaljenijoj općini koju pokriva nadležnost određenog tužilaštva, zahtijevat će subvencioniranje ovih troškova prijevoza s obzirom na to da maloljetni prestupnici uglavnom potiču iz porodica koje nemaju sredstava ni za osnovnu egzistenciju. Dodatna finansijska sredstva neophodna su i za opremanje policije i tužilaštava odgovarajućim tehničkim uređajima za saslušanje djece i maloljetnika, kao i organiziranjem specijalističkih edukacija za njihovo korištenje. U Bosni i Hercegovini prisutan je nedostatak adekvatnog institucionalnog tretmana, odnosno smještajnih kapaciteta za smještaj maloljetnih prestupnika. Zavod za vaspitanje muške djece i omladine "Hum" jedina je ustanova u Federaciji Bosne i Hercegovine za izvršenje zavodske mjere upućivanja u odgojnu ustanovu. Ukupni kapaciteti su 24 mjesta, a u 2012. godini postupili su po 62 sudska rješenja. Zabrinjava činjenica da su prvi puta u 2012. godini u ovu ustanovu smještene i osobe ženskog spola – tri maloljetnice. Uprkos odgovornosti koja je povjerena jedino ovoj ustanovi, Zavod "Hum" nema reguliran pravni status za obavljanje osnovnih djelatnosti i resurse koji su potrebni za pružanje usluga.

Na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine u posljednje tri godine prisutne su niske stope primjene alternativnih mjera. Zvaničan podatak Republičkog tužilaštva Republike Srpske pokazuje da je tokom 2012. godine izrečena i primijenjena samo jedna odgojna preporuka (po novom zakonu), odnosno, prema podacima Federalnog tužilaštva Federacije Bosne i Hercegovine, tri odgojne preporuke od strane nadležnog tužioca i dvije od strane nadležnog sudije za maloljetnike po važećim KZ FBiH i ZKP FBiH.

Ono što je možda uzrokovalo gotovo nikakvu primjenu odgojnih preporuka jeste nedostatak adekvatne infrastrukture, posebno centara za socijalni rad, ali i mogućnost, odnosno zakonsko ovlaštenje tužioca da može primijeniti načelo oportuniteta. Ono podrazumijeva da tužilac može odlučiti da ne pokrene krivični postupak, iako postoje dokazi da je maloljetnik učinio krivično djelo, ako smatra da ne bi bilo prikladno da se protiv njega vodi postupak, s obzirom na prirodu krivičnog djela i okolnosti pod kojima je učinjeno, raniji život maloljetnika i njegova lična svojstva, kao i u slučaju kad je izvršenje kazne ili odgojne mjere u toku. Zvanični podaci Republičkog tužilaštva Republike Srpske pokazuju da su tokom 2012. godine nadležni okružni tužioci primijenili ovo načelo u odnosu na 195 lica, dok podaci Federalnog tužilaštva Federacije Bosne i Hercegovine pokazuju da je to načelo po sada važećem zakonu primijenjeno u odnosu na 173 lica, dakle, samo u odnosu na krivična djela za koja je predviđena novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine. Tužioci "radije pribjegavaju" primjeni ovog načela za koji su propisani isti uvjeti kao i za primjenu odgojnih preporuka, jer u ovom slučaju tužioci ne provode nikakav postupak (za razliku od kompliciranog, formaliziranog postupka primjene odgojnih preporuka), što je za njih jednostavnije i brže, već na osnovu stanja spisa jednostavno donesu naredbu o nepokretanju pripremnog postupka.

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine, na sjednici održanoj 5. 9. 2012. godine usvojila je Prijedlog plana i programa aktivnosti koje je neophodno preduzeti na reformi institucionalnog tretmana maloljetnika u sukobu sa zakonom, s posebnim osvrtom na potrebu reforme institucija za smještaj tih maloljetnika na područje Federacije Bosne i Hercegovine, s generalnim preporukama i preporukama visokog prioriteta, ali još uvijek nije započela s njegovom realizacijom.

Statistički podaci govore da je u Federaciji Bosne i Hercegovine u 2011. godini prijavljeno 1 410 maloljetnika te se bilježi blagi rast u odnosu na prethodne dvije godine, dok je u Republici Srpskoj zabilježeno 488 prijava maloljetnika, što je pad prijavljenih maloljetnika u odnosu na period 2009-2010. godine kada je evidentirano 837, odnosno 705 prijava.

Jedan od osnovnih faktora u procesu resocijalizacije djece i mladih u sukobu sa zakonom je, svakako, boravak u ustanovi u kojoj izdržavaju izrečenu krivičnu sankciju, odnosno odgojnu mjeru. Ostvarivanje cilja krivične sankcije umnogome zavisi i od samog programa rada s ovom populacijom. Najviše problema javlja se upravo u organizaciji radno-okupacione terapije. Loše organiziran boravak djece i

mladih u ustanovama razlog je niza problema (nedostatak stručnog kadra, tehničkih problema, skućeni prostori...). Evidentan je problem nedostatka radionica za stručno osposobljavanje. Specijalni izvještaj "Mladi i djeca u sukobu sa zakonom"¹²⁰ pokazao je da je u jednom od odjeljenja maloljetničkog zatvora kod maloljetnika prisutno izuzetno nezadovoljstvo odnosom odgajatelja i drugih zaposlenih prema njima. Žale se da su izloženi kontinuiranom verbalnom zlostavljanju i povremenom fizičkom nasilju od strane odgajatelja. Smatraju da se osoblje prema njima ophodi neprofesionalno, čime maloljetnicima ne pružaju nikakvu pomoć u resocijalizaciji. Jedan maloljetnik, učesnik u radu fokus grupe, podijelio je svoje iskustvo i problem s nadzornikom koji ga je, kako ističe, tukao palicom, jer ga je maloljetnik zamolio da ne više na njega, već da razgovaraju na normalan način. Navodi da je, nakon psovki, vike i udaraca, kažnjen osamljenjem, te je u izolaciji proveo više od mjesec dana. Pojedini maloljetnici navode da su bili kažnjeni samicom.

Preporuke / zaključci

- Poboljšati uvjete smještaja i boravka maloljetnika i djece u ustanovama za izdržavanje kazne maloljetničkog zatvora i odgojnih mjera.
- U svrhu efikasnijeg rada s maloljetnicima u ustanovama za izdržavanje kazne maloljetničkog zatvora i odgojnih mjera vršiti kontinuiranu superviziju stručnih osoba u svim ustanovama u kojima su smješteni maloljetnici u sukobu sa zakonom te, u okviru sistema stručnog usavršavanja, provoditi redovne, specijalizirane obuke stručnog osoblja koje će zadovoljavati najviše međunarodne standarde.
- Osigurati finansijska sredstva za potpunu implementaciju Zakona o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku (nabavka opreme, prilagođavanje prostorija u sudskim institucijama, zapošljavanje i edukacija stručnog osoblja i sl.).
- Radi uspješnog provođenja novih zakonskih rješenja u praksi, donijeti i provesti Program edukacije i stručnog osposobljavanja i usavršavanja profesionalaca (sudija, tužioca, socijalnih radnika).
- Uspostaviti jedinstvenu bazu maloljetničkog prestupništva, odnosno jedinstven i usaglašen način vođenja evidencije i statistike.
- 6. Podizati svijest javnosti, prvenstveno putem medija, o potrebi prevencije maloljetničkog prestupništva.

¹²⁰ Specijalni izvještaj "Mladi i djeca u sukobu sa zakonom", Institucija ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine, Banja Luka, oktobar 2012. godine, www.ombudsmen.gov.ba

Spisak skraćenica

- AIDS** – Acquired immune deficiency syndrome
APOSO – Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje
BCG – Vakcina po rođenju protiv hepatitisa
BD – Brčko Distrikt
BD BiH – Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine
BDP – Brutodruštveni proizvod
BiH – Bosna i Hercegovina
BPK – Bosanko-podrinjski kanton
CRC – Convention on the Rights of the Child
CRS – Catholic Relief Services
CSR – Centar za socijalni rad
DFID – Department for International Development
DT – DITEVAKSAL-T – Vakcina protiv difterije i tetanusa
DTaP – Vakcina protiv difterije, tetanusa i velikog kašlja
EU – Evropska unija
FBiH – Federacija Bosne i Hercegovine
FMON – Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke
HHC – Hope and Homes for Children
HIV – Human immunodeficiency virus
HNK – Hercegovačko-neretvanski kanton
IBHI – Inicijativa za bolju i humaniju inkluziju
IOM – International Organisation for Migration
JMBG – Jedinstveni matični broj građana
JU – Javna ustanova
KBC – Kliničko-bolnički centar
KM – Konvertibilna marka
KZ FBiH – Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine
MFS – Međunarodni forum solidarnosti
MICS – Multiple Indicators Cluster Survey
MMR – Vakcina protiv velikih boginja, zaušaka i crvenke
MRC za BiH – Milenijumski razvojni ciljevi za Bosnu i Hercegovinu
NVO – Nevladina organizacija
OPV – Živa oralna tritipna vakcina protiv dječije paralize
OSCE – Organisation for Security and Cooperation in Europe
OŠ – Osnovna škola
RS – Republika Srpska

- SPIS** – Program Jačanje sistema socijalne zaštite i inkluzije djece
- TK** – Tuzlanski kanton
- TT** – Vakcina protiv tetanusa
- UN** – Ujedinjene nacije
- UNDP** – United Nations Development Fund
- UNHCR** – United Nations High Commissioner for Refugees
- UNICEF** – United Nations Childrens Fund
- ZDK** – Zeničko-dobojski kanton
- ZKP FBiH** – Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine

